

Kõik algas pea viis aastat tagasi, kui siit-sealt oli kuulda omaalgatuslikest tegemistest külades ja seltsides, kus enne oli valitsenud vaikelu. Tuli endalgi tahtmine proovida, kas Kuhjaveres ka midagi muuta saaks. Siin elatud viieteistkümnest aastast olid jäänud vaid ähmased mälestused kolhoosiaja tegemistest. Innustunud teiste positiivsetest kogemustest, otsustasime kokku kutsuda oma talus külakoosoleku. Muud kooskäimise kohta lihtsalt polnud.

Edasi veeres kõik kui sulailma lumepall. Kuna Kuhjaveres polnud kauplust, koolimaja, postkontorit, rahvamaja, kirikust rääkimata, oli palju ideid ja arvamusi selle kohta, mida kõike võiks korda saata. Nüüdseks on meil oma külamaja ja külaplats, külajuht ja taluviidad, ajaleht, ja mis peaasi - inimesed, kes omavahel suhtlevad ja ühiselt tähtpäevi tähistavad, väljasõite korraldavad, külalisi võõrustavad ja mõtleavad oma küla arendamise peale.

Kui nüüd küsida, miks ma seda tegin, siis polegi nii lihtne vastata. Ilmselt üheks oluliseks teguriks olid need inimesed, kes innustunult rääkisid oma tegemistest. Need olid tõelised sädeinimesed, kes maa- ja külaelu hääbumise pärast muret tundsid. Kindlasti ka teadmine, et kui tahad, et midagi muutuks, tuleb endal käed külge panna.

Miks ma seda ikka teen? Kindlasti mitte raha pärast. Raha ja rikkus pole mittetulundussektoris lihtsalt võimalik ega saa olla eesmärgiks. Ei taha, et elu Eestimaal areneks nii kaugele, et toit tuleb kõik osta poest ja seegi ei ole tervislik, et kraanivesi ei kõlba juua, et vanad asjad ja endised väärtused pole olulised, et linnud ja liblikad on haruldased, et külaelu pole olemaski. Kuna nii palju on juba saavutatud, siis oleks veider kõik lihtsalt sinnapaika jätta. Tegutsemisega on kaasnenud ka külarahva usaldus olla valitud külavanemaks ning vallavolikogu liikmeks. Ja kindlasti suur vastutus ja kohusetunne. Külakeskkond on kirju ja vastuoluline nagu iga teine koht. Tuleb leida liitlasi ja tegijaid.

Kas ma seda ka jätkan? Arvan küll, sest tegutsemine on saanud meie pere elustiiliks. Kalender on täis eelseisvaid üritusi ja kohtumisi. Tahan uskuda inimestesse ja ühistegevusse ja seda ka teistes süvendada, sest tulevikuta elamine pole lihtsalt mõeldav.

Romeo Mukk

Kuhjaveres külavanem

Haldusmenetluse seaduse mõningaid aspekte

Nele Siitam

Justiitsministeeriumi avaliku õiguse osakonna nõunik

6. juunil 2001 võttis Riigikogu vastu haldusmenetluse seaduse, mille jõustumise tähtajaks sätestas seaduse § 112 lg 1 käesoleva aasta 1. jaanuari. Kuni selle ajani oli haldusõiguse menetlusnormistik laiali paisatud arvukatesse eri seadustesse, mis suuremal või vähemal määral ning väga erineva kvaliteediga püüdsid haldusküsimusi reguleerida. Et normid olid sageli laiali pillatud paljudesse seadustesse, nende alusel kehtestatud määrustesse ja muudesse rakendusaktidesse, siis orienteerumine selles õiguslikus rägastikus oli suhteliselt keeruline ning seda mitte üksnes tavalisele menetluses osalevale inimesele, vaid ka ametnikele.

Haldusmenetluse seaduse (HMS) vastuvõtmisega toimus haldusmenetluse sisuline eraldamine muudest seadustest – HMS puhul on tegu üldseadusega, mis koondab kõik olulisemad haldusmenetlust puudutavad põhimõtted ja printsiibid. Seaduse eesmärk on kujundada ühtne nägemus haldusmenetlusest ning fikseerida peamised tugipunktid, millest haldusametnik oma otsuste tegemisel lähtuma peaks. Niisugune püüdlus ei välista loomulikult eriseadustega reguleeritavate valdkondade spetsiifikast tingitud erandeid.

Käesoleva artikli eesmärk on tutvustada mõningaid haldusmenetluse aspekte, mille suhtes on kõige sagedamini pööratud selgituste saamiseks justiitsministeeriumi poole: millal HMS üldse on kohaldatav ning haldusaktidega seonduvalt haldusakti andmise tähtaeg, vaidlustamisviide, haldusakti teatavaks tegemine ja kehtetuks tunnistamine.

Haldusmenetluse seaduse reguleerimisala

Seadus reguleerib haldusmenetlust, mille mõiste annab § 2 lg 1: haldusmenetlus on haldusorgani (§ 8) tegevus määruse (§ 88) või haldusakti (§-d 51 ja 52) andmisel, toimingu (§ 106) sooritamisel või halduslepingu (§ 95) sõlmimisel.

Käsitlemata pikemalt haldusmenetluse definitsioonis toodud üksikute mõistete sisu, võib välja tuua järgmised olulisemad aspektid:

1. Haldusmenetluse seadus ei reguleeri halduse eraõiguslikku tegutsemist (nt käskkirjaga riigi või kohaliku omavalitsuse esindaja nimetamine eraõigusliku isiku nõukogusse; ostu-müügilepingud kontoritarvete ostmiseks).
2. Haldusmenetluse seadust ei kohaldata haldussiseste aktide andmisel. Näitena võib nimetada teenistuskorraldusi, mis puudutavad ametiülesandeid ja üldisemat teenistuslikku korraldust. Samas on haldusaktid näiteks ametisse nimetamise ja ametist vabastamise otsused, mis otseselt puudutavad isiku õigusi ja mille suhtes tuleb järgida ka HMS-s sisalduvat.

Siinkohal tuleb teha kaks olulist täpsustust. – Tähelepanu tuleb pöörata HMS § 2 lg 2, mis välistab HMS reguleerimisalast haldusõigusrikkumiste ehk väärtegade menetlemise (haldusõigusrikkumiste seadustiku asendab alates 1. septembrist 2002 väärtemenetluse seadustik), kohtueelse uurimise ning mõned spetsiifilised haldusmenetluse erijuhud.

Teiseks tuleb silmas pidada HMS viimast sätet - § 112 lg 2. Nimelt tekkis HMS vastuvõtmisel küsimus, kuidas tagada haldusmenetluse seaduse sujuv rakendumine ning siduda omavahel uus haldusmenetluse seadus kui üldseadus ja arvukad eriseadused. HMS vastuvõtmisel arutati teemat ka parlamendikomisjonis ning sobivaima väljapääsuna pakuti välja lahendusvariant, mida kajastab HMS § 112 lg 2. "See säte näeb ette, et juhul, kui mingi valdkonna haldusmenetlus on juba reguleeritud eriseadusega, siis kohaldatakse haldusmenetluse seadust üksnes juhul, kui nimetatud eriseaduses sisaldub vastav viide.

Sellise viite lisamine eeldas haldusõiguse eriosa seaduste läbitöötamist, üldviite lisamist ning seaduste üksikutes sätetes muudatuste tegemist, vältimaks olukorda, kus haldusmenetluse seadus ja vastava valdkonna eriseadus võivad omavahel vastuollu sattuda. Vastuolu ilmnemise korral tuli kaaluda, kas erand on põhjendatud või mitte ning vastavalt see kas säilitada või tunnistada kehtetuks.

Tulemusena valmis haldusmenetluse seaduse muutmise ja rakendamise seadus (HMSMRS), mis esiteks muudab HMS üksikuid sätteid kas üksnes sõnastuselt või on seda tinginud praktikas esile kerkinud probleemid, ning teiseks hõlmab 131 haldusmenetlust sisaldavat eriseadust käsitleva osa. Seadus võeti vastu k. a 19. juunil, avaldati RT I 2002, 61, 375 ning jõustus alates 1. augustist 2002. Seega võib väita, et kuigi HMS jõustus formaalselt juba aasta alguses, siis praktikas sai seda hakata rakendama alates 1. augustist, kui eriseadustesse ilmus nõutud viide.

Kokkuvõtlikult. Enne kui asuda HMS-i kohaldama haldusõiguse niisuguses valdkonnas, mis on reguleeritud eriseadusega, tuleks vastavast eriseadusest otsida järgmist viidet:

"Käesolevas seaduses ettenähtud haldusmenetlusele kohaldatakse haldusmenetluse seaduse (RT I 2001, 58, 354) sätteid, arvestades käesoleva seaduse erisusi."

Haldusakti andmise tähtaeg

Sageli näevad eriseadused ette, et haldusakt tuleb anda kindlaks tähtajaks. HMS § 35 lg 4 täpsustab, et kui on tegu menetlusega, mis algab taotluse esitamisega, siis toimub menetlustähtaja arvutamine taotluse dokumendiregistris registreerimise hetkest alates. Siiski tuleb teha üks täpsustus seoses HMS § 15.

Nimelt sätestasid eriseadused sageli haldusakti andmisest kohese keeldumise alusena taotluse puudulikkuse: ei ole esitatud piisavalt andmeid, puuduvad seaduses nõutavad dokumendid või esineb muid tegelikult kergesti kõrvaldatavaid puudusi. Sellisel juhul näeb HMS § 15 ette (seaduse rakendamisel on siiski võimalik teha erandeid, kuid need erandid peavad olema piisavalt põhjendatud), et tuleb anda tähtaeg puuduste kõrvaldamiseks, märkides ära ka puuduste kõrvaldamata jätmise tagajärje, st taotlus jäetakse läbi vaatamata. HMSMRS-ga nimetatud vastuolu eriseaduste ja HMS vahel kaotati.

Puuduste kõrvaldamiseks tähtaja andmisest teatamine ei ole iseseisev haldusakt. Tegemine on pigem lihtsalt teatega, mis tuleb menetlusosalisele kätte toimetada. Kättetoimetamise viis ja puuduste kõrvaldamiseks antava tähtaja kestus võib olla jäetud haldusorgani enda otsustada, kuid see võib olla ka seadusega ette nähtud.

Kui taotluses olnud puudus kõrvaldatakse määratud tähtjaks, loetakse taotlus tähtaegselt esitatuks. See tähendab, et juhtudel, kui haldusorganile on ette nähtud mingi konkreetne aeg taotluse lahendamiseks, siis hakkab see kulgema puuduste kõrvaldamise hetkest. Kui aga õigusakt kehtestab, et taotlusi saab esitada üksnes konkreetse tähtpäevani (nt 1. maini) ja taotlus esitatakse küll õigeaks ajaks (nt 30. aprilliks), kuid puudustega, mis kõrvaldatakse haldusorgani nõudmisel (nt kümne päeva jooksul), siis loetakse taotlus ikkagi tähtaegselt (st 1. maiks) esitatuks. Niisugusel juhul HMS § 14 lg 6 punkti 1 ei kohaldata.

Näide: kutseseaduse § 9¹ lg 4 kohaselt peab kutsenõukogu tegema otsuse tegevusloa andmise kohta 30 päeva jooksul; tähtaeg hakkab kulgema, kui on esitatud kõik nõutavad dokumendid;

Kuriteoohvritele riikliku hüvitise maksmise seaduse § 14 lg 1 kohaselt saab hüvitistaotlusi esitada vaid konkreetse tähtpäevani, s.o ühe aasta jooksul kuriteo toimepanemisest või ohvri surma päevast. Puudustega taotluse esitamisel enne aasta möödumist, kuid puuduste kõrvaldamisel pärast aastast tähtaega pensioniameti poolt määratud tähtaja jooksul loetakse taotlus esitatuks ikkagi õigeaks ajaks ning puudub alus jätta taotlus läbi vaatamata.

Haldusakti vaidlustamisviide

Seaduse kõige mahukam osa käsitleb haldusaktile esitatavaid nõudeid. Kuigi üldjoontes on HMS-s sätestatu tuttav (kirjalikkus, kohustus motiveerida jne), siis palju esitatakse küsimusi Eesti õiguspraktikas mitte kuigi levinud vaidlustamisviite (§ 57) kohta: mis see endast kujutab, kuidas seda sõnastada ja kas viide peaks alati olema haldusaktile lisatud.

Vaidlustamisviide on haldusaktis olev viide haldusakti vaidlustamise võimaluste, koha, tähtaja ja korra kohta. Kuna vaidlustamisviite eesmärk on tagada, et inimene oleks teadlik vaidlustamise võimalustest, siis selle puudumine ei too kaasa muid tagajärgi peale vaidlustamistähtaja võimaliku ennistamise kohtu või vaideorgani poolt juhul, kui inimene ei ole haldusaktiga nõus ja otsustab selle vaidlustada, kuid ei tee seda tähtaegselt tulenevalt teadmatusest vaidlustamise võimaluste ja tingimuste kohta. Ennistamine ei ole kohustuslik, st kohus või vaideorgan peab otsustama, kas kaebetähtaja rikkumine oli tõepoolest tingitud teadmatusest oma õiguste kaitsmise võimaluste suhtes.

Tulenevalt vaidlustamisviite eesmärgist võib väita, et vaidlustamisviide on vaja lisada üksnes koormavat laadi haldusaktidele, mis panevad isikule kohustusi (nt ettekirjutused) või millega keeldutakse soodustuse andmisest (nt keeldutakse toetuse maksmisest) ja mille puhul on mõeldav selle vaidlustamine. Soodustavate haldusaktide (nt ametisse nimetamine, toetuse andmine) puhul puudub vajadus selle järele, pigem on viide sel juhul ülearune.

Vaidlustamisviide võiks näha välja järgmine:

“Käesolevat ... [haldusakti nimetus] on võimalik vaidlustada 30 päeva jooksul haldusakti teatavakstegemisest, esitades kaebuse ... [Tallinna/Pärnu/Tartu/Jõhvi] Halduskohtusse halduskohtumenetluse seadustikus sätestatud korras või vaide ... [vaiet lahendava organi nimetus] haldusmenetluse seaduses sätestatud korras.”

Haldusakti kehtetuks tunnistamine

Eriseadused sisaldasid sageli võimalust haldusakti tühistamiseks, mida haldusmenetluse seadus käsitleb aktide kehtetuks tunnistamisena (HMS § 64 jj). Mõisted „tühistamine“ ja „kehtetuks tunnistamine“ on osaliselt kattuvad, kuid mitte täiesti: teoorias mõeldakse haldusakti tühistamise all sisuliselt haldusakti kehtetuks tunnistamist tagasiulatuvalt, st alates haldusakti andmisest. Samas võib esineda vajadus tunnistada haldusakt ka edasiulatuvalt kehtetuks, st kehtetuks tunnistamise vhetkest alates. Vältimaks segadusi, räägibki HMS kehtetuks tunnistamisest nii edasiulatuvalt kui tagasiulatuvalt. Ka suuremas osas eriseadustes tehti vastav mõisteline muudatus, asendades sõna „tühistamine“ sõnadega „kehtetuks tunnistamine“.

Haldusakti kehtetuks tunnistamise võimalusest eristab haldusmenetluse seadus haldusakti tühisust (§ 63), st juhtumit, kui akt on nii ilmselt vigane (ammendav asjaolude loetelu on toodud § 63 lg 2), et akt ei omandagi kehtivust, mistõttu adressaat võib seda täielikult ignoreerida ning ei pea tema vaidlustamiseks ka kohtu poole pöörduma. Tühise haldusakti tühistamine või kehtetuks tunnistamine ei oma õiguslikult mitte mingisugust tähendust - tühisust saab vaid kindlaks teha, konstateerida. Kehtetuks tunnistamisest saab rääkida vaid kehtivate haldusaktide korral, mitte aga tühiste aktide puhul.

Haldusakti kehtetuks tunnistamise korral tuleks silmas pidada, et see tuleb vormistada haldusaktina, mille puhul kehtivad kõik üldised haldusaktidele sätestatud nõuded (§ 70).

Tagasiulatuvalt kehtetuks tunnistamisel tuleb haldusakti alusel üle antud vara haldusorgani poolt isikule (või ka vastupidi) tagastada, kuna vara üleandmise õiguslik alus on ära langenud. Seda reguleerib HMS § 69, kusjuures eristatakse suhteid:

1. Haldusorgan – isik: eraõiguse normistik (vaidluse korral tsiviilkohus)
2. Isik – haldusorgan: riigivastutuse seadus (vaidluse korral halduskohus)

Näide: Inimene esitab teadvalt valeandmeid sotsiaaltoetuse saamiseks. Selle ilmnemisel tunnistatakse toetuse maksmise otsus tagasiulatuvalt kehtetuks (selle kohta vormistatakse eraldi haldusakt) ning nõutakse makstud toetussumma isiku maksmisest keeldumise korral tsiviilkohtu kaudu tagasi (kohtusse pöördumisele võib eelneka ka ettekirjutus sunniraha kohaldamisega).

Kehtetuks tunnistamise puhul arvesse võetavad asjaolud on toodud §-des 64-67. HMS seab akti kehtivuse ja kehtetuks tunnistamise sõltuvusse akti sisust (koormav või soodustav) ning tema õiguspärasusest andmise hetkel (õiguspärane või õigusvastane). Näiteks koormavate õigusvastaste haldusaktide (järelvalve käigus tehtud ebaseaduslik ettekirjutus) kehtetuks tunnistamine on lubatav nii edasi- kui ka tagasiulatuvalt (§ 65 lg 1); soodustavat õiguspärast haldusakti (sotsiaaltoetuse maksmise otsus) saab kehtetuks tunnistada nii edasiulatuvalt kui ka tagasiulatuvalt, kuid seda vaid teatud tingimuste täitmisel, mille sätestavad HMS § 66 lg 2, 3 ja § 67. Kas tunnistada kehtetuks edasiulatuvalt või tagasiulatuvalt, sõltub konkreetsetest asjaoludest ja on üldjuhul jäetud haldusorgani otsustada (st seadus reeglina seda ei määra).

Tuleb tunnistada, et kehtetuks tunnistamise normistik on seadusega tutvujale suhteliselt keeruline ja raskesti mõistetav; arusaamist lihtsustaks tunduvalt tabel, kuhu tuleks kanda asjaolud, mis on HMS eelpool viidatud normides sätestatud:

Koormav õigusvastane haldusakt	Koormav õiguspärane haldusakt
Soodustav õigusvastane haldusakt	Soodustav õiguspärane haldusakt

Haldusakti teatavaks tegemine

HMS § 61 lg 1 sätestab, et haldusakt kehtib adressaadile teatavaks tegemisest või kättetoimetamisest alates.

Toodud sätte suhtes võib esiteks tekkida küsimus, et kui haldusakt tuleb teha teatavaks mitmele inimesele, siis kas iga isiku suhtes hakkab haldusakt kehtima eri ajal? Sisuliselt jah. Lisaks sõltub haldusakti teatavaks tegemise ajast vaidlustamise tähtaeg, mis tähendab, et ühe ja sama haldusakti puhul võib eri isikutel olla erinev vaide või kaebuse esitamise tähtaeg. Nii sätestab näiteks halduskohtumenetluse seadustiku § 9 lg 1, et kaebuse haldusakti tühistamiseks võib halduskohtule esitada 30 päeva jooksul haldusakti teatavaks tegemisest arvates, kui seadus ei sätesta teisiti.

Näide: kui tööinspektor teeb töö- ja puhkeaja seaduse (TPS) alusel ettekirjutuse, siis teeb ta selle teatavaks ettekirjutuse adressaadile; samas viitab TPS § 27 lg 3, et vajaduse korral toimetatakse ettekirjutuse kinnitatud ärakiri kätte ka kolmandale isikule. Mõlema suhtes hakkab ettekirjutus haldusaktina kehtima eri ajal ja neil on erinev vaidlustamistähtaeg.

Teiseks tekitab küsimusi mõistete „teatavaks tegemine“ ja „kättetoimetamine“ omavaheline suhe. HMS § 62 tuleneb, et mõiste „teatavaks tegemine“ on laiem kui mõiste „kättetoimetamine“, st kättetoimetamine on üks teatavaks tegemise viise.

Haldusakt tehakse menetlusosalisele teatavaks vabas vormis, kui seaduses või määruuses ei ole sätestatud teisiti. Vabas vormis teatamiseks on nt telefoni teel teavitamine; toetuste maksmise otsusest saab inimene tavaliselt teada seeläbi, et toetus laekub tema pangaarvele (nt toimetulekutoetus) jne.

Üldjuhul näevad eriseadused ette siiski kindla viisi haldusakti kättetoimetamiseks (teatavaks tegemiseks); alati tuleb kätte toimetada koormavad haldusaktid.

Kui õigusakt kasutab üldist sõnastust „teeb teatavaks/toimetab kätte“, võib ametnik ise valida, millist viisi ta kasutab (teatab suuliselt, saadab posti teel vm). Arvestada tuleks ka isiku poolt taotluses väljendatud soovi (§ 25 lg 1). Siiski tuleks tähelepanu pöörata asjaolule, et vaidluse korral lasub eelkõige haldusorganil kohustus tõendada, et haldusorgan on enda poolt teinud kõik, et dokument isikule teatavaks teha. Seda on korduvalt märkinud ka Riigikohus oma otsustes (vt nt 3-3-1-52-00 ja 3-3-1-52-99).

Näide: puhkuseseaduse § 37 lg 1 üksnes viitab, et tööinspektori või Tööinspektsiooni kohaliku asutuse juhataja otsus nõusoleku või kooskõlastuse andmise/sellest keeldumise kohta tuleb teha teatavaks; teatavaks tegemise viis on jäetud ametniku otsustada.

Kõige sagedasem kättetoimetamise viis on kättetoimetamine posti teel (§ 26). Siin tuleb tähelepanu pöörata asjaolule, et reeglina tuleb alati kasutada selleks tähtkirja- Lihtkirja või väljastusteatega tähtkirja võib kasutada vaid juhul, kui seda lubab seadus või määrus. See tähendab, et vormeli „teeb teatavaks posti teel“ kasutamise korral tuleb valida alati tähtkirja saatmine. Dokument loetakse kättetoimetatuks, kui see on kohale toimetatud isiku elu- või asukoha aadressil või kui see on isikule postiasutuses allkirja vastu üle antud.

Võimalik on ka elektroonilise kättetoimetamise viisi kasutamine (§ 27), kuid see eeldab, et saaja oleks kindlasti eelnevalt selleks oma nõusoleku andnud.

Muudeks, veidi vähem levinud kättetoimetamise viisideks on kättetoimetamine haldusorgani poolt (§-d 28-30), allkirja vastu üleandmine (§ 25 lg 2; kasutatakse eelkõige järelevalve menetlustes koormavate haldusaktide puhul) ning avalik teatavaks tegemine (avaldatakse ajalehes, § 31, kasutatakse eelkõige keskkonnaõiguses).

Need on vaid mõningad näpunäited vastuseks küsimustele, mis HMS rakendamisel võivad praktikutel tekkida. Kuna tegu on uue seadusega, siis nõuab sellega harjumine kahtlemata aega, kuid loodetavasti saavad seaduse jõustumisest kasu nii inimesed, kes menetluses osalevad, kui ka menetlust läbi viivad ametnikud, kellel on nüüdsest olemas seadusandlik alus, millele tugineda, kui eriseadus pole piisavalt täpne ega reguleeri kõiki menetlemise küsimusi. Nagu ütleb ka seaduse esimene paragrahv, on seaduse eesmärk isiku õiguste kaitse tagamine isiku osalust ja kohtulikku kontrolli võimaldava ühtlase haldusmenetluse korra loomise teel.

Euroopa ajutised sotsiaalkindlustuskeemide lepingud

Heli Sildmäe

Sotsiaalministeeriumi sotsiaalkindlustuse ja toetuste osakonna jurist

Euroopa standardid näevad ette Euroopa Nõukogu liikmesriikidele põhiliste sotsiaalkindlustussüsteemide loomist või säilitamist ning nende toimimise vähemalt Euroopa sotsiaalkindlustuskoodeksi tasemel. Eesti ratifitseeris Euroopa Nõukogu ajutised sotsiaalkindlustuslepingud 17. aprillil 2002 ning need jõustusid k.a 1. mail.

Alljärgnevalt püütakse selgitada, mida nimetatud lepingud endast kujutavad ning mida nende kehtimine meie jaoks tähendab ja muudab.

Lepingute ajaloost

Ajutiste lepingute ajalugu ulatub aastasse 1949, kui Euroopa Nõukogu soovitas liikmesriikidel ette valmistada ühtne mitmepoolne sotsiaalkindlustuse leping, mis tagaks liikmesmaade kodanikele võrdse kohtlemise.

Lepingu väljatöötamiseks moodustatud ekspertide komisjon leidis, et probleem on liiga keerukas selleks, et lihtsalt laiendada 1949. aastal viie riigi (Belgia, Prantsusmaa, Luksemburgi, Hollandi ja Suurbritannia) poolt alla kirjutatud sotsiaalkindlustuskonventsiooni ning tegi kuni parema lahenduse leidmiseni ettepaneku sõlmida ajutiselt mitmepoolsed lepingud.

Alguses kavandati rakendada ajutisi lepinguid sotsiaalkindlustuskonventsiooni jõustumiseni. Ometi kehtivad need seniajani ning Euroopa Liitu veel mittekuuluvate (peamiselt Kesk- ja Ida-Euroopa) riikide astumisel Euroopa Nõukogusse on need omandamas uut tähendust.

Peale Eesti on praeguseks ajutiste lepingutega ühinenud 20 riiki: Belgia, Hispaania, Holland, Iirimaa, Island, Itaalia, Kreeka, Küpros, Luksemburg, Norra, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Taani, Türgi, Suurbritannia, Tšehhi, Leedu ja Läti.

Arvestades, et sotsiaalkindlustuse kõigi sätete ratifitseerimine oleks osale liikmesriikidest tekitanud raskusi, valmistati ette kaks eraldi lepingut: üks hõlmab vanadus-, invaliidsus- ja toitjakaotushüvitisi, teine aga haigus- ja emadushüvitisi, töötus-, tööõnnetus-, matuse- ja perehüvitisi. Kahe eraldi lepingu ettevalmistamise tingis ka asjaolu, et mõned riigid on olnud küll valmis koordineerima lühiajalisi hüvitisi (haigushüvitised), mitte aga pikaajalisi (vanaduspensionid).

Üldpõhimõtted

- 1) Kõikide lepingutega ühinenud riikide kodanike võrdne kohtlemine.
- 2) Kahe- või mitmepoolsetest kokkulepetest tulenevate soodustuste laiendamine ka teiste lepinguosaliste riikide kodanikele.

Ajutised sotsiaalkindlustuslepingud laienevad järgmistele sotsiaalkindlustusliikidele:

- vanaduspension
- invaliidsuspension
- toitjakaotuspension
- haigus- ja emadushüvitised ja raviteenused, kui nende saamine ei sõltu inimese sissetulekust
- töötuhüvitis
- tööõnnetuse puhul makstavad hüvitised
- peretoetused

Isiku sissemaksetest mittesõltuvate sotsiaalkindlustuskeemide puhul rakendatakse ooteperioodi, kuna vastavad hüvitised makstakse täielikult riigieelarvest. Näiteks on peretoetuse saamise tingimuseks isiku elamine selle riigi territooriumil vähemalt 6 kuud. Sissemaksetest mittesõltuva vanaduspensioni (Eestis rahvapensioni) saamise eelduseks on isiku elamine selle riigi territooriumil vähemalt 15 aastat pärast 20-aastaseks saamist ja vähemalt 5 aastat enne pensioni taotlemist ning jätkuv elamine selle riigi territooriumil.

Sissemaksetest sõltuva vanaduspensioni saamiseks piisab, kui isik on ühe lepinguosalise riigi elanik. (*Märkus:* Lepingud ei määratle elaniku mõistet, tõlgendamisel tuleb lähtuda siseriiklikest seadustest.)

Üldreeglina peab isik sotsiaalkindlustuse taotlemiseks elama ühe lepinguosalise riigi territooriumil, kuid mõnedele hüvitistele tekib tal õigus vaid juhul, kui ta elab selle riigi territooriumil, kus ta hüvitist taotleb.

Haigus- ja emadushüvitise, raviteenuste ning töötuhüvitise saamise eeltingimuseks on isiku elamine selles riigis enne haiguse esmakordset diagnoosimist, oletatavat rasestumispäeva või töötuks jäämist.

Riigid on omavahel sõlminud ka kahepoolseid sotsiaalkindlustuslepinguid, mis muu hulgas tagavad isikule juba omandatud õiguste säilimise ühest riigist teise asumisel ning kindlustusperioodide liitmise hüvitiste väljaarvestamisel. Ajutiste lepingute teisenä mainitud põhimõte on oluline üksnes juhul, kui kahepoolset lepingut juba kohaldatakse kolmandate riikide kodanike suhtes.

Näide: riigid A ja B on ühinenud ajutiste sotsiaalkindlustuslepetega ja nende vahel on sõlmitud ka kahepoolne sotsiaalkindlustusleping. Ükskõik missuguse kolmanda ajutiste lepingutega ühinenud riigi C kodanik on riiki A tööle asumisel kindlustatud samasugustel alustel nagu riigi A oma kodanik. Kui sama isik hiljem asub elama riiki B, siis ei ole tal õigus mitte ainult riigi B kodanikega võrdsele kohtlemisele, vaid ka riikide A ja B kahepoolsest kokkuleppes tulenevatele soodustustele.

Ajutised sotsiaalkindlustuslepingud ei kuulu kohaldamisele riikliku abi, avalike teenistujate ning sõjaväe või võõrokupatsioonist tingitud vigastustega seotud hüvitiste korral.

Igal lepingutega ühineval riigil on õigus ratifitseerimisel teha reservatsioone. Lepingute rakendamisel peab seepärast tähelepanu pöörama lepingute lisadele, kus seesugused reservatsioonid on kirjas.

Ajutised lepingud ei näe ette ei hüvitiste eksportimist ega kindlustusperioodide liitmist, nende eesmärk on kindlustada lepinguosaliste riikide kodanikele võrdne kohtlemine riikliku seadusandluse kohaldamisel.

Lõpetuseks toon näite pealtnäha segaste ja ehk isegi kaheldava mõttekusega lepingute võimaliku praktilise rakendamise kohta. Tegemist on oletusliku olukorraga, sest kuna Eesti jaoks on lepingud jõustunud alles hiljuti, pole nende rakendamise praktika veel jõudnud välja kujuneda. Samas esineb kirjeldatud olukorda elus küllalt sageli.

Näiteks asub Eesti kodanik elama Saksamaale. Vanaduspensioni taotleb ta nii Saksamaalt kui Eestist. Mõlemad riigid on ühinenud ajutiste lepingutega, kuid Eesti ja Saksamaa vahel ei ole sõlmitud kahepoolset sotsiaalkindlustuslepingut. Tekib küsimus, kas sellel kodanikul on õigus saada Eestist pensioni? Õige vastus kõlab järgmiselt: Kuna Eesti seaduste kohaselt on vanaduspensioni saamine seotud alaliselt Eestis elamisega, siis võrdse kohtlemise printsiibist lähtudes ei teki kirjeldatud olukorras õigust saada pensioni Eestist.

Nagu eelnevast nähta, on Euroopa sotsiaalkindlustuslepingud uueneva Euroopa ning selles inimeste liikumis- ja elamisvõimaluste arenemise huvides lausa hädavajalikud. Lepingute põhiidee on ju selles, et ühe lepinguosalise riigi (päritolumaa) kodaniku elama asumisel teise lepinguosalisesse riiki (asukohamaa) peab ta üldjuhul olema kindlustatud samade hüvitistega samadel tingimustel nagu asukohamaa kodanikud.

Eestis ja Euroopa koostöö sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks

Pille Liimal

Sotsiaalministeeriumi nõunik

Eesti Sotsiaalministeeriumi ja Euroopa Komisjoni ühise üritusena toimus 18. juunil Tallinnas seminar sotsiaalse kaasatuse teemal, mis tutvustas Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse strateegiat ning andis avalöögi Eesti ja Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse ühismemorandumile väljatöötamiseks. Ühtlasi oli seminarist osavõtnute (ministeeriumide ja kohalike omavalitsuste ametnikud, mittetulundusühingute esindajad, tööandjate ja ametiühisngute esindajad, teadlased jt) mõttevahetus hakatuseks laiematele diskussioonidele, leidmaks abinõusid vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks ning sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks Eesti ühiskonnas.

Vaesus, sotsiaalne tõrjutus ja sotsiaalne kaasatus

Sotsiaalne kaasatus nagu ka *sotsiaalne tõrjutus*, *sotsiaalne integratsioon*, *sotsiaalne sidusus* ja peaaegu et moesõnaks saanud *sotsiaalne kapital* on Eesti ühiskonnas suhteliselt uued mõisted, mis on täna paljuski teadlaste, erialaekspertide ja arvamussliidrite omavaheliste arutelude pärusmaaks ning ühiskonnas laiemalt veel vajavad veel lahti mõtestamata.

Tihti seostatakse neid märksõnu vaesusega, kuna vaesuses elamine näib olevat ilmajätuse ja sotsiaalse tõrjutuse, ka sotsiaalse kapitali vähesuse kõige äratuntavam ja käegakatsutavam põhjus.

Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse põhjustest ja ilmingutest rääkides osutati korduvalt järgmistele riskirühmadele: töötud (eelkõige pikaajalised töötud), kolme ja enama lapsega ning üksikvanemaga pered, madalapalgalised töötajad, üksi elavad eakad, puuetega inimesed, ühiskonna äärerühmad (kodutud, alkoholi- ja narkosõltlased, narkomaanidest HIV-kandjad jt). Kõiki neid riskirühmi ühendab see, et neil on liiga vähe ressursse, et kasutada oma õigusi, elada aktiivset ja täisväärtuslikku elu, saada osa ühiskonna üldistest hüvedest. Piisavate sissetulekute puudumine tähendab neile ühtlasi võrdsete võimaluste, turvatunde, sageli ka sõnaõiguse puudumist.

Riskirühmade põhjal selgusid ka peamised vaesuse ja sellega seotud tõrjutuse põhjused: madal haridustase ja vähesed või aegunud erialaoskused, töökaotus, ülalpeetavate (eriti laste) arvu suurenemine peres, halvad elusündmused (lahutus, toitja kaotus); tervise halvenemine ja töövõime kaotus, vanadus. Seega on vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse põhjustes kokkulangevusi, kuid sotsiaalse tõrjutuse käsitlemisel tuleb siiski minna sissetulekuvaesusest kaugemale ning hinnata ka selliseid aspekte, mida ei saa alati otseselt rahasse arvestada.

Sotsiaalse tõrjutuse riskidena toodi seminari ettekannetes ja arutlustes välja:

* vähesed sotsiaalsed oskused ning sellest tulenevad kohanemiskasused kiiresti muutuvate oludega, samuti madal enesehinnang

- elamine kõrge tööpuudusega ja majanduslikku surutisse sattunud piirkonnas
- eesti keele mitteoskamine, sellest tulenev infopuudus, teadmatus õigustest ja võimalustest, kehvemad väljavaated hea hariduse omandamiseks ja töö leidmiseks
- ühiskonnas levinud stereotüüpsed ja diskrimineerivad hoiakud, näiteks naiste, vanemaealiste töötajate, puuetega või teisest rahvusest inimeste suhtes
- kehtivad väärtushinnangud ja arusaamad, “võitjateks” ja “kaotajateks” või “kaheks Eestiks” liigitamine
- riigi, kohaliku omavalitsuse jm institutsioonide väär tegevus või tegevusetus (õigustest ja võimalustest informeerimisel, abi osutamisel).

Sotsiaalse tõrjutuse mitmekihilist olemust arvestades ei ole see loetelu kaugeltki ammendav ning on selge, et sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks ei ole lihtsaid lahendusi.

Sotsiaalse kaasatuse ühismemorandum

Eesti ja Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse ühismemorandum (*Joint Memorandum on Social Inclusion*, lühendatult JIM) on poliitiline dokument, mille eesmärk on määratleda sotsiaalse tõrjutuse põhjused, riskirühmad, võtmevaldkonnad ja tegevused sotsiaalse kaasatuse suurendamiseks, arvestades seejuures Euroopa Liidus seatud sihtmärke (vt Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse strateegia).

Eesti jaoks olulisematena nimetati seminaril haridus- ja tööhõivepoliitikat, infotehnoloogia võimaluste ärakasutamist tõrjutuse vähendamiseks, regionaalarengut, tervise- ja sotsiaalkaitset, eluasemepoliitikat. Mitmes valdkonnas on juba koostatud riiklik strateegia või tegevuskava, mis sisaldab ka otsemaid või kaudsemaid abinõusid vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks (nt tööhõive tegevuskava, regionaalarengu kava, elamumajanduse arengukava jt), kuid senisest enam on vaja erinevate abinõude integreerimist ning kõigi asjaosaliste koostööd.

Eeltoodust tulenevalt võib JIMi väljatöötamise kasu Eestile näha ka selles, et see aitab vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks ja ennetamiseks koondada kõiki asjaosalisi nii riigi kui kohalikul tasandil. Seminaril rõhutati korduvalt kohalike algatuste ja partnerluse olulist rolli sotsiaalse kaasatuse suurendamisel.

Sotsiaalse kaasatuse ühismemorandumid töötavad välja kõik kandidaatriigid ning need tuleb koos Euroopa Komisjoniga allkirjastada enne Euroopa Liiduga ühinemist. Muu hulgas kujutab JIM endast eeltööd selleks, et uued liikmesriigid oleksid valmis esitama oma esimese sotsiaalse kaasatuse tegevuskava 2005. aastal ühel ajal praeguste liikmesriikidega. Samaaegselt JIMi väljatöötamisega osaleb Eesti Euroopa Liidu sotsiaalse tõrjutuse vähendamise koostööprogrammis, mille raames vahetatakse vastastikku kogemusi. Eestil on võimalik saada ka rahalist toetust ühe uuringu läbiviimiseks vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse teemal.

Sotsiaalse kaasatuse seminari ettekanded on kättesaadavad sotsiaalministeeriumi koduleheküljel www.sm.ee (vt Uudised ja publikatsioonid/ Kõned ja artiklid: Euroopa Liidu ja Eesti ühisseminar “Sotsiaalne kaasatus ja sotsiaalse kaasatuse ühismemorandum JIM”).

Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse strateegia

Euroopa Liidu Lissaboni tippkohtumisel 2000. aasta märtsis seati Euroopa Liidu järgmise kümne aasta strateegilisteks eesmärkideks saavutada jätkusuutlik majandusareng, luua rohkem ja paremaid töökohti ning suurendada sotsiaalset sidusust. Lissaboni tippkohtumisel otsustati vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse kõrvaldamiseks kuni aastani 2010 rakendada avatud koordineerimise meetodit. See tähendab, et vaesuse ja tõrjutuse vähendamiseks on Euroopa Liidu tasandil kokku lepitud ühistes sihtmärkides, kuid abinõud nendeni jõudmiseks valib iga liikmesriik ise.

Euroopa Liidu Nice'i tippkohtumisel 2000. aasta detsembris seati sotsiaalse tõrjutuse ja vaesuse vähendamiseks järgmised ühised eesmärgid:

1. Suurendada tööga hõivatust ning tagada kõigi inimeste juurdepääs ressurssidele, õigustele, kaupadele ja teenustele

? tagada kõigile töövõimelistele inimestele juurdepääs püsivatele ja kvaliteetsetele töökohtadele (sh riskirühmade tööturule integreerimine, töö- ja pereelu ühitamise toetamine, lastepäevahoiu ja eakate või puuetega pereliikmete hoolduse korraldamine)

* ennetada sotsiaalset tõrjutust tööturul (töövalmiduse ja konkurentsivõime tõstmine inimressursi arendamise, töökorralduse ja elukestva õppe läbi)

* kujundada sotsiaalse kaitse süsteeme nii, et kõigile inimestele oleksid tagatud piisavad vahendid inimväärseks eluks

* muuta sotsiaalse kaitse süsteemid tööhõivesõbralikuks, nii et tööleminekuks suurendaks sissetulekuid, ning kõrvaldada muud takistused töötamiseks

* rakendada abinõusid, mis tagaksid kõigile inimestele juurdepääsu sobivale eluasemele ja kohalikes oludes normaalseks eluks vajalikele põhilistele teenustele (elekter, vesi, kütte jne)

* rakendada abinõusid, mis tagaksid kõigile inimestele juurdepääsu tervishoiuteenustele vastavalt nende vajadustele

* edendada tõrjutuse riskis elavate inimeste abistamiseks teenuseid ja muid abinõusid, mis tagavad neile juurdepääsu haridusele, õigusabile ning teistele avaliku ja erasektori teenustele (sh kultuur, sport jm vaba aja tegevused).

2. Ennetada sotsiaalse tõrjutuse riske

* kasutada täiel määral ära teadmistepõhise ühiskonna ning kaasaegse informatsiooni- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimalusi, tagamaks et mitte keegi ei oleks tõrjutud, võttes seejuures eriti arvesse puuetega inimeste vajadusi

* rakendada abinõusid, ennetamaks inimeste elus kriise (nt maksujõuetus, koolist väljalangemine, kodutuks jäämine), mis võivad viia sotsiaalse tõrjutuseni

* rakendada abinõusid, toetamaks peresisest solidaarsust selle kõigis vormides.

3. Aidata ühiskonna kõige haavatavamaid liikmeid

* toetada nende inimeste sotsiaalset integratsiooni, kes elavad pidevas vaesusohus kas oma puude või mõnda muusse riskirühma kuulumise tõttu

* püüelda laste sotsiaalse tõrjutuse kõrvaldamise poole, luues neile kõik võimalused sotsiaalseks integratsiooniks

* kavandada ulatuslikke tegevusi sotsiaalset tõrjutust põhjustavates valdkondades

4. Koondada kõik asjaosalised

* toetada tõrjutute kaasamist, eelkõige neid ja nende olukorda puudutavate poliitikate ja abinõude kujundamise teel;

* muuta sotsiaalse tõrjutuse vastane võitlus üldise poliitika osaks

* edendada dialoogi ja partnerlust kõigi asjaosaliste vahel nii avalikus kui erasektoris (nt kaasata võitlusesse sotsiaalse tõrjutusega sotsiaalpartnereid, ühiskondlikke organisatsioone ja teenuste pakkujaid).

Lähtuvalt ühistest eesmärkidest, koostasid ja esitasid liikmesriigid Euroopa Komisjonile 2001. aasta juunis riiklikud vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise tegevuskavad kuni 2003. aastani. Liikmesriigid on koos välja töötanud ka 18 ühist sotsiaalse kaasatuse indikaatorit, et mõõta ja hinnata tegevuskavades ette nähtud abinõude tulemuslikkust.

2002. aastast alustati Euroopa Liidu koostööprogrammiga sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks (viie aasta eelarve 75 miljonit eurot). See on avatud ka kandidaatriikidele ja Eesti on juba otsustanud selles osaleda. Koostööprogramm hõlmab järgmisi tegevusi:

- sotsiaalse tõrjutuse põhjuste ja trendide analüüs
- riikidevaheline koostöö: informatsiooni ja kogemuste vahetamine
- dialoogi edendamine kõigi asjaosaliste vahel, võrgustikutöö toetamine, Euroopa tasandil sotsiaalse tõrjutuse teemal diskussioonide algatamine.
- Euroopa Liidu sotsiaalse kaasatuse strateegia teemal saab teavet Euroopa Liidu koduleheküljelt:

http://europa.eu.int/comm/employment_social/soc-prot/soc-incl/index_en.htm

Elanike kaasamine partnerlusprogrammi kaudu

Ivika Nõgel

Kagu-Eesti Partnerluse Programmi juht

Kagu-Eesti Partnerluse Programm on üks osa 2000. aasta septembris alanud ja Briti valitsuse poolt rahastatavast arendusprojektist (*Baltic Rural Partnerships Programme*). Kolm aastat kestva programmi eesmärk on vähendada vaesust ja sotsiaalset tõrjutust kolme Balti riigi maakohtades maakondliku partnerluse kaudu.

Tegemist on eksperimentaalse pilootprogrammiga ning Eestis uue lähenemisega regionaal- ja maaelu arengule, mille rõhuasetus on kohaliku suutlikkuse tõstmisel ning vaesust ja tõrjutust vähendavate kohalike lahenduste testimisel.

Kolme aasta jooksul käivitatakse Võru-, Valga- ja Põlvamaal partnerluskogud, koostatakse elanike vajadusi arvestavad strateegiad ning saadakse kogemus nende elluviimisest. Samasugused vaesuse vähendamisele suunatud partnerlusprogrammid ning strateegiad on töös ka Lätis ja Leedus.

Lisainformatsiooni partnerlusprogrammi kohta saab koduleheküljelt <http://partnerlus.org.ee>, telefonilt (076) 79 535 ja e-posti partnerlus@solo.ee kaudu.

Partnerlus

Partnerlus on järjepidev koostöö eri huvigruppide vahel ühise eesmärgi nimel. Kagu-Eesti partnerluskogud on loodud maakondlikul tasandil ning nendesse on haaratud kohalikud omavalitsused, erasektor, mittetulundussektor ja maakonna riiklikud institutsioonid. Igal partnerluskogu huvigrupil on oma roll elanike toimetuleku tagamisel: ettevõtjad on töökohtade loojad, riik loob seadusandliku keskkonna, omavalitsused pakuvad avalikku teenust ja aitavad ressursidega, mittetulundussektor suudab inimesi aktiveerida, arvestades nende erivajadusi. Partnerlusprogrammi teostamiseks on organiseeritud vabatahtlike 24-liikmelised koostöögrupid ehk partnerluskogud, kus igal sektoril on 6 volitatud liiget.

Vastavalt eesmärgile võib partnerluskogusid luua ka riigi, omavalitsuste ja miks mitte ka küla tasandil. Oluline on partnerluskogu võime olla vahendajaks otsustajate ja kohalike vajaduste vahel. Varieeruda võib ka huvigruppide hulk ja liikmeskonna suurus. Näiteks võiks ühe kohaliku omavalitsuse partnerluskogu olla 3-sektoriline: omavalitsustöötajad (seal hulgas omavalitsuse palgal olevad haridus-, kultuuri-, meditsiinitöötajad jne), ettevõtjad-talunikud ning kolmas sektor (seal hulgas MTÜd, külade ja riskirühmade esindajad). Organisatsiooni töövõime seisukohalt peaks partnerluskogu liikmeskond jääma vahemikku 12-24.

Oma töös järgivad partnerluskogud nelja olulist põhimõtet:

Huvide tasakaal. Riiklikud, omavalitsuste, era- ja kolmanda sektori huvid, otsused ja tegevused mõjutavad üksteist pidevalt. Seetõttu on vaja, et erinevad huvigrupid töötaksid pigem koos kui igäüks omaette. Niiviisi saavutatakse parem arusaamine iga osaleja rollist piirkonna arengus ning parandatakse otsuste ja tegevuste koordineerimist.

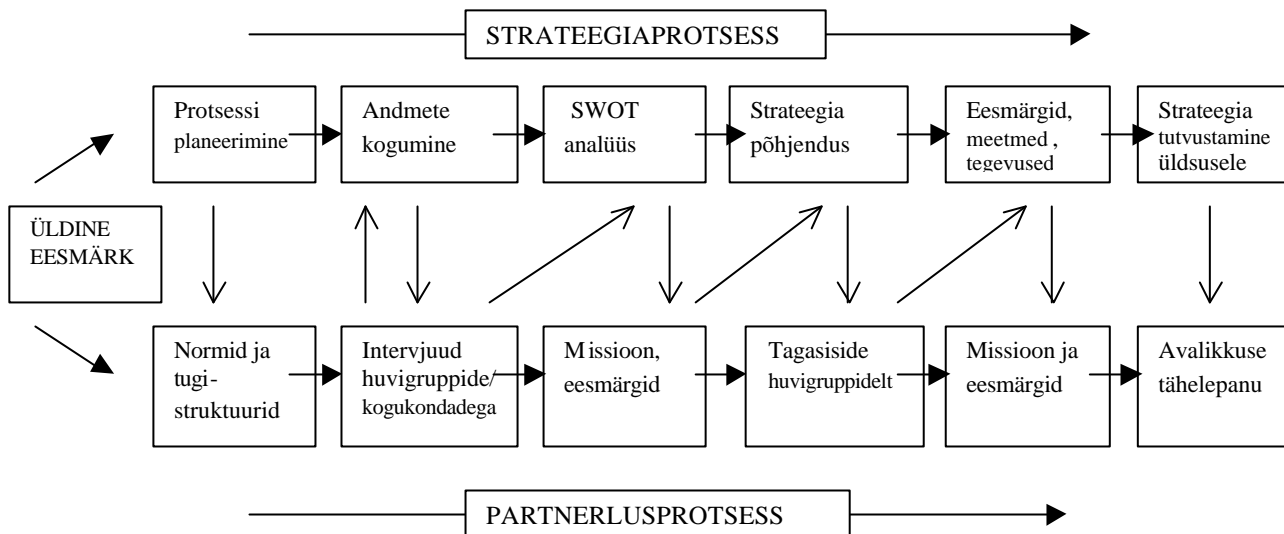
Kaasamine. Selleks et olla teadlik kohalikest vajadustest, suhtleb partnerluskogu regulaarselt kohalike kogukondade ja sihtgruppidega. Kaasamine ei tähenda ainult elanike üleskutsumist oma arvamuse avaldamisele, vaid ka ise inimeste juurde nõu küsima minemist, nende ärakuulamist ning kuulduga arvestamist.

Strateegia. Piirkonna ja kohaliku arengu huvides on vaja enam kui hulka juhuslikke ühekordseid tegevusi. Et saavutada soovitud tulemusi, tuleb vaadata kaugele ette ning arvestades ressursside vähesust, teha valikuid lähtuvalt prioriteetsetest vajadustest.

Õppimine. Mitte keegi meist ei tea kõike. Õppiv hoiak võimaldab partnerluskogu liikmetel saada uut teavet oma maakonna ja selle elanike olukorrast. Samuti hindab partnerluskogu järjekindlalt oma tegevust ning õpib sellest. Teadmiste kasv on aluseks uutele ja parematele lahendustele.

Protsess

Partnerluskogude töö juures on võrdselt tähtis nii tulemus kui ka protsess, mis tagab laiapõhjalise kaasatuse ning uute oskuste tekke. Sisuliselt osalevad partnerluskogud kahes paralleelselt kulgevas omavahel seotud protsessis – partnerlus- ja strateegiaprotsessis.

Ilma toimiva partnerluseta ei suudeta kanda vastutust strateegia elluviimise eest, strateegiata on aga organisatsioon viljatu.

Partnerlusprotsess seisneb tugeva, koostöövõimelise ning vastutust võtta suutva meeskonna kujundamises, mis on seda olulisem, et partnerlusse kuuluvad väga erineva vaatenurga ja huvidega grupid.

Näiteks võib ettevõtjaid häirida grupi tööle ja aruteludele kuluv aeg, kuna nad on harjunud otsuseid vastu võtma üksi ja operatiivselt. Avalik sektor ei tee otsuseid kiiresti, vaid läbikaalutult. Mittetulundussektorile on võimalus partnerlusgruppides probleeme arutada väga teretulnud, kuna nende arvamust küsitakse ju suhteliselt harva. Eri huvigruppide esindajad peavad teineteisega harjuma ning õppima erinevusi aktsepteerima. Heade isiklike suhete kujunemise korral on see täiesti võimalik.

Partnerlusprotsessi osaks on ka ühiste väärtuste kujundamine ja ladusaks tööks vajalike reeglite suhtes kokku leppimine. Meeskonna kujunemisel on oluline rollijaotus - eesistuja, sekretär, töögrupid - ja erinevate funktsioonide täitmine. Kindlasti ei teki koostööharjumus üleöö. Aega, mis sellele kulub, ei tohi alahinnata – toimiva partnerluse kujunemine on pigem aastate kui kuude küsimus.

Strateegiaprotsess tagab mitmekülgse informatsiooni kättesaadavuse ja teadvustamise ning valikute põhjendatuse. Strateegiaprotsessis on oluline kogukondade ja huvigruppide kaasatus ning nendelt saadud kvalitatiivne informatsioon. Teavet kogutakse põhjalikult, et see paremini teadvustuks partnerluskogu liikmete seas ja ka kogukondades.

Strateegia valmimisega algab teine oluline etapp partnerluskogude töös – tegevuste käivitamine ja elluviimine. Kagu-Eesti partnerluskogud kasutavad strateegiate elluviimiseks paralleelselt kahte lähenemist – programmilist ja projektiviisilist.

Programmi raames viiakse läbi tegevused, mille algatab partnerluskogu ise ning mille eesmärgiks on tagada informatsiooni, oskuste ja ressursside jõudmine prioriteetsete sihtgruppideni (näiteks Põlvamaal vähekindlustatud perede teismeliste noorteni ning ääremaade kogukondadeni.)

Projektiviisiline lähenemine tähendab rahaliste ressursside avamist kogukondadele, MTÜdele ja huvigruppidele projektilahenduste elluviimiseks eeldusel, et nad toetavad partnerluskogu strateegilisi eesmärke.

Kagu-Eesti partnerlusprogrammi raames on igal partnerluse kogul strateegia rakendamiseks kasutada Briti valitsuse poolt eraldatud 850 000 Eesti krooni, mis peab katma ka administratiivkulud. Raha teatavasti ei kasuta end ise. Selle rakendamiseks koostavad partnerluskogud protseduurireedid, (taotlus)vormid ja loovad vajalikud struktuurid. Kuigi eraldatud summa pole suur, on väga oluline oskus ja kogemus, mis tekib sellise programmi rakendamisel ning loob eeldused tulevikus suuremate programmide väljatöötamiseks maakonna tasandil.

Strateegia elluviimine nõuab partnerluskogudelt ka oma töö tulemuste pidevat jälgimist ning sellest õppimist.

Kaasamine

Nagu juba nimetatud, on partnerluse oluliseks põhimõtteks elanike ja huvigruppide kaasatus strateegia koostamisse ja elluviimisesse. Mida see praktikas tähendab?

Maal on suureks probleemiks inimeste võõrdumine võimust ja ühiskondlikust elust eemale jäämine. Eriti valdav on see nähtus töötute ja lastega kodus viibivate vanemate puhul. Omal initsiatiivil kaasa löövaid n.ö sädemega inimesi on vähe ning just aktiivsuse tõttu lasub neil liiga suur koorem ja vastutus. Partnerluskogude eesmärk on eelkõige kaasa tõmmata neid, kes on kaotanud usu sellesse, et nende panust vajatakse.

Kagu-Eestis kasutati selleks järgmisi meetodeid:

Kohalikud seminarid. Strateegiate kujundamiseks kutsuti eri paikades kokku arutlevad seminarid, kuhu olid isiklikult kohale palutud eri aspektides vaesusega kokku puutuvad inimesed, nagu sotsiaaltöötajad, pedagoogid, perearstid, politsei, aga ka töötud, paljulapselised vanemad, pensionärid, noored. Sellises koosseisus probleemide arutamine oli kõigi osalejate jaoks väga tulemuslik. Vaesust tundvatele inimestele oli see sageli esimene kogemus, kus nende sõnal oli nii palju kaalu, et see kõigi tarvis pabertahvlile üles kirjutati.

Riskirühmade intervjuud. Strateegia koostamiseks koguti informatsiooni valitud riskirühmadelt nendega konsulteerides. Kasutati nii individuaalset kui ka grupi-intervjuud. Grupi-intervjuude puhul oli tavaline, et intervjuu lõpul tekkis inimeste vahel arutelu selle üle, mida võiks koos ära teha. Kuigi see polnud otseselt intervjuu eesmärk, suurendas seesugune arutelu silmnähtavalt inimeste aktiivsust. Tavaliselt selgus niisugusel korral parimate juhivõimetega arvamusi liider gruppis. Selgunud arvamusi liidrite kaasamine programmi tegevustesse võib anda konkreetse riskirühma puhul püsivaid tulemusi.

Loomingulised kaasamisvõtted. Valgamaa strateegiaprotsessis kasutati elanike huvi suurendamiseks mujal maailmas tuntud osalusmeetodit. Nimelt kuulutati välja laste omaloominguvõistlus kodukoha tuleviku teemal. Ühelt poolt saadi mõrte silmade läbi strateegia jaoks väärtuslikku informatsiooni, teiselt poolt suurendati nii osalejate kui ka nende perede huvi partnerlustegevuse vastu. Noorte tööd olid väljas näitusel, parimate nimed avaldati meedias ning autasustamiseks korraldati kõigile osalejatele üritus, kus ka täiskasvanud said teada partnerlusprogrammi eesmärkidest. Lapsi ja noori kaasata on kerge, kuid nende kaudu võib jõuda ka vanemateni, kes muidu kodunt välja ei tuleks. Ettekäändeks võib olla ka fotonäitus või näiteks laste näidendid kohalikust elust. Eriti hästi toimib osalusmeetod valla ja küla tasandil.

Kogukonna kaasajate võrgustik. Partnerlusprogrammi kõige töömahukam ettevõtmine kaasamise eesmärgil oli arvamusi liidrite-eestvedajate ehk kogukonna kaasajate võrgustiku toetamine. Sageli võtavad eestvedajad endale liiga suure koorma ja vastutuse, aga ei ega valda võtteid, kuidas suurendada kõigi kogukonna liikmete osalust oma kodukandi arendamisel. Partnerlusprogramm andis esimeses etapis 36 kogukonna kaasajale koolituse, mis aitas suurendada elanike aktiivsust ning parandada nende eneseusku ja oskusi. Kaasajad koondati võrgustikku, mis võimaldas neil omavahel kogemusi vahetada. Kogukonna kaasajad seoti kodumaakonna partnerluskogudega ning anti neile partnerluskogu nõustaja roll kogukonna küsimustes. Põlvamaa strateegia näeb ette kogukonna kaasajate võrgustiku täiendamist kõige mahajäänud valdade liidritega.

Siinkohal toome partnerlusprogrammi kogemuste põhjal mõned soovitusel, mida võiks elanike kaasamisel arvestada.:

Järjepidevus. Ühekordse tegevusena ei ole kaasamisel elanikkonda aktiveerivat mõju. Kui seda ette võtta, siis peaks kaasamine kujunema organisatsiooni otsustamiskultuuri osaks.

Arvestamine. Kaasamisele on mõtet energiat kulutada vaid siis, kui osalejate arvamusega kavatsetakse ka tegelikult arvestada. Kui seda ei tehta, siis sellega hoopis süvendatakse passiivsust. Osalejatele jääb teadmine – meiega niikuinii ei arvestata, järelikult pole mõtet osaleda.

Kuulamine. Kaasamine ei tähenda elanike kutsumist võimukandjate või liidrite kõnesid/informatsiooni kuulama. Vastupidi - eelkõige peaks ametnike ja otsustajate eesmärk olema elanikke ja huvigruppe ära kuulata. Kui inimesi ära kuulatakse ja neist aru saadakse, siis on ka nemad valmis liidreid kuulama ning usaldama.

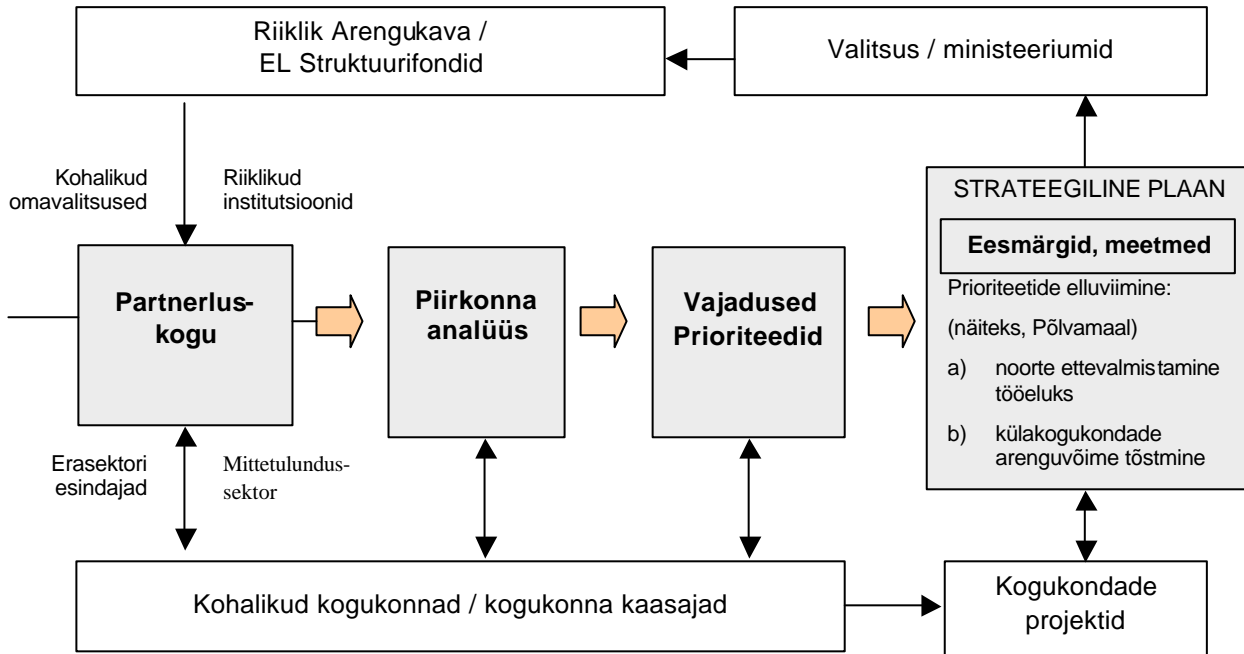
Kutsumine. Mida passiivsem huvigrupp, seda rohkem tuleb osalema kutsumisega vaeva näha. Niisugusel juhul ei aita kindlasti kuulutusest plangul või kohalikus lehes. Kutsuda tuleb isiklikult ja nimeliselt. Sageli pole esimesel korral võimalik kutsuda kõiki ning tuleb teha valik. Kutsutuil võib paluda paar kaaslast ühes võtta. Neid, kes juba kord on osalenud, tuleks ka järgmisel korral kindlasti kutsuda.

Kaasajad. Kui omavalitsus on otsustanud tegutseda kohalike kogukonna kaasajate toel, siis tuleks neid otsida empaatiavõimeliste ja motiveeritud inimeste seast, keda kohalik rahvas austab. Kõige parem valik ei tarvitse olla kogukonna kõvahääleseim ja domineerivaim liige, sest üldjuhul ei suuda niisugune inimene oma kogukonda ära kuulata ning teised jäävad endiselt passiivseks.

Mõju otsustele

Kagu-Eesti partnerluskogude strateegiaprotsess on olnud eeltööks dialoogi alustamiseks valitsusasutustega. Ministeeriumid on huviga jälginud partnerluskogude arengut ning avaldanud valmisolekut arutada strateegiate sidumist eri valdkondade poliitikatega. Partnerluskogude kogemusi ja eeliseid kasutatakse suure tõenäosusega Euroopa Liidu struktuurifondide abil rakendatavates maaelu arengu programmides.

Järgnev skeem selgitab partnerluste rolli kohalike vajaduste ja valitsuse poliitika vahendajana.

Kui partnerluskogu luuakse omavalitsuse tasandil, võib ülemiste kastide sisuks olla “omavalitsuse arengukava” ja “kohalik volikogu”, partnerluskogu aga võiks koosneda ametnikest, ettevõtjatest ja mittetulundussektorist.

Kokkuvõte

Partnerlus on uus süsteemne lähenemine suurema või väiksema piirkonna integreeritud arendamisele. Tänu Põlva-, Võru- ja Valgamaa kogemusele ei ole enam tegemist võõramaise teoreetilise mudeliga, vaid realselt toimiva koostöö vormiga, mis suurendab elanike aktiivsust ning vastutust oma tuleviku eest.

Muudame elu külas elamisväärses

Romeo Mukk

Kuhjavere külavanem

Kuhjavere küla asub Viljandimaal Olustvere vallas ja jääb Sakala kõrgustiku ning Parika raba vahele. Esimest korda mainitakse küla aastal 1599 Choiaver nime all. Tollase (1601.a.) maarevisjoni protokollis on külade loetelu, kus on kirjas ka meie Kuhjavere kolme taluga. Üks seletus Kuhjavere nime tekkele on, et talud olid tihedasti koos ja hiljem väeti laiali – tekkis hajaasustus, nagu see on iseloomulik Eesti külale.

Neli sajandit hiljem, olles saanud innustust külaliikumise positiivsetest näidetest, otsustasime kokku kutsuda külakoosoleku. Toetajaks oli Kaja Kaur, liikumise *Kodukant* juht. Koosolek peeti 11. aprillil 1998. a. Tire talus. Alaliste elanikega 22 majapidamisest oli esindatud 16. Valiti 5-liikmeline arengurühm ning otsustati hakata korraldama ühisüritusi, et külarahval oleks põhjust kodust välja tulla ja tähistada kodukülas rahvuslikke tähtpäevi, tuua kultuuri-, sportimise ja enesearendamise võimalused lähemale. Oli teada, et lähenemas on küla 400. aastapäev ning see oli piisav põhjus tegutsemiseks. Esimesed kooskäimised olid jaani- ja jõuluõhtul. Olles aasta tegutsenud, kutsusime taas kokku külakoosoleku ning otsustasime moodustada mittetulundusühingu Kuhjavere Küla Selts, kuhu astus 29 inimest. Võeti vastu põhikiri ning valiti 3-liikmeline juhatus.

400. aastapäeva tähistamine kulmineerus 7. augustil 1999 külapäeva korraldamisega.

Eelnevalt tähistasime oma küla sildi ja kaardiga, mis aitavad külalisel otsitavat majapidamist leida. Eelkõige on need vajadusel teejuhiks päästeteenistusele või kiirabile. Majapidamise teetsa paigaldas iga pere talu nimeviida ning postkasti.

Eesti Postiga saavutati kokkulepe, et kanderingi pikendatakse iga postkastini. Ühisavalduse alusel kiirendasime ka raadiotelefonide paigaldamist soovijatele. Uue kruusakatte sai 2 km külateed. Küla välisilme parandamiseks viisime läbi heakorrakonkursi “Kodu kaunimaks” ning danike paremaks informeerimiseks alustasime oma külalehe väljaandmist. Ühistegemisi ja silmaga nähtavaid muutusi kogunes külas 1999.aastaks nõnda palju, et Kuhjaverele anti kõige kiiremini areneva küla tiitel Viljandi maakonnas.

2000.a. keskendus tegevus Olustvere valla külade kultuuri- ja spordipäeva ettevalmistamisele ja läbiviimisele. Idee oli selles, et iga küla saaks välja panna võimalikult palju inimesi, et võistkondlikest aladest osa võtta. Ühistööna valmisid külamaja, külakiik ja võrkpalliplats. Külamaja ehitus on hea näide mitme majapidamise jõudude ühendamisest. Passaia peremees andis jõude seisnud soojaku, millele tehti juurdeehitus. Palgid saadi Tire talu metsast ning Liua peremees vedas need Siimu saekaatrisse. Ehitusmeister oli Punase talust ja Alt-Siimu peremees ostis peale katuse. Töödel olid abiks veel Raba noored ja paljud teised. Nii ongi meie külas kombeks, et tähtsaks peetakse talude nimesid. See teeb suhtlemise lihtsamaks, kuna ühe katuse all võib elada mitme perenimega inimesi ja üks ka vanasti tunti peremeest talu järgi.

Kuhjavere külaplatsil peetud valla ühisürituse päevaks ilmus trükist küla tutvustav neljast postkaardist koosnev komplekt. Koostasime ja toimetasime trükki valla külaliikumist kajastava voldiku, mille trükikulud kandis vallavalitsus.

Kordasime heakorrakonkurssi ning kooskäimist alustas etiketikursus, kus osales inimesi ka teistest küladest ja seltsidest. Maakonna mittetulundusühenduste seas tunnistati Kuhjaverre Küla Selts 2000.a. parimaks.

Esimesed kolm aastat olime oma ideid realiseerinud ja kümneid delegatsioone võõrutanud, et positiivne kogemus leviks ja külaliikumine edasi areneks. 2001.a. võtsime suuna väljapoole, mis tähendas mujalt kogemuste hankimist ja külaelanikele võimaluse andmist väljasõitudeks. Nii said teoks vastukülaskäigud Saaremaale Mustjala, Soome Vaulammi ja Lääne-Virumaale Palasi külla.

Inimesed on saanud teadmisi ja informatsiooni ka mitmetelt oma ala tundjatelt, kes on Kuhjaveret külastanud. Nende seas on olnud poliitikuid, ajakirjanikke, maasotsioloog, psühholoog, eurokonsultant jmt. Meie külla on leidnud tee ministrid Rask ja Asmer, ministri nõunik Raudla. Oma probleemidele on küsitud vastuseid ka vallavanemalt ja maavanemalt. Eesmärgiks püstitati tuua koolitus kodukülla, et inimestel oleks võimalik end arendada võimalikult väheste kulutustega. Viimasel ajal on Kuhjaverre saanud nii maakondlike kui ka vabariiklike koolituste ja seminaride läbiviimise kohaks. Sobivad võimalused selleks on Tire talus. Seal salvestati ka ETV saatesarja *Kolmas sektor* külaliikumist tutvustav saade. Kahel viimasel aastal on külavanem korraldanud vabariigi iseseisvuspäeval külarahvale vastuvõtu.

Meie 70 elanikuga küla pole suur ja mõne ettevõtmise puhul napib osavõtjaid ja raha. Maal on see kindlasti paljudele probleemiks. Nii tekkiski mõte arendada koostööd ning ühineti sõpruskonnaks, mis sai nimeks VOKK ja kuhu kuuluvad Vastemõisa Naiste Ühendus, Olustvere Maanaiste Selts, Koksvere Maanaiste Selts ja Kuhjaverre Küla Selts. Need kolmest vallast pärit teotahtelised inimesed on ühiselt kandnud mitmete väljasõitude ja arendavate ürituste koormat

Tänavu toimus meie külas viiendat korda ühine jaaniõhtu. Kavas olid sportlikud mängud, tunnustati tublimaid tegijaid. Meelalahutust pakkus ansambel *Seelikukütid*. Sponsoriks oli kohalik ettevõtja. Külalisi oli teistest maakondadestki, kokku pidutses üle kahe ja poolesaja inimese.

Kaks aastat tagasi Kuhjaveres alguse saanud valla külade kultuuri- ja spordipäev peeti seekord Tääksis. Kuue võistkonna hulgas suutis meie väike küla tuua koju kolmanda koha.

Selle suve suurem üritus Kuhjaveres on meie sõprusküladega ja –seltside päev 10. augustil, et veeta ühine nädalalõpp ühtse mõtteviisiga inimestega, teha sporti, lõõgastuda, vahetada mõtteid maaelu teemadel.

Tegelikult on Kuhjaverre küla oma asukoha järgi valla ääremaa. Haldusterritoriaalse reformi lõppedes kaugeneksime valla keskusest veelgi. Seepärast oleme veendunud, et oma elu elamisväärsaks muuta saame suuresti just meie ise.

Kuidas suurendada kodanikkonna rolli poliitiliste otsuste tegemisel

TÜ Euroopa Kolledzhi, Peipsi Koostöö Keskuse ja Eesti Õiguskeskuse koostööprojekt

Piret Ehin, Ph.D

TÜ Euroopa Kolledzhi projektijuht

Tartu Ülikooli Euroopa Kolledzhi, Peipsi Koostöö Keskuse ja Eesti Õiguskeskuse initsiatiivil alustati sel suvel projektiga, mille eesmärgiks on välja töötada strateegiad, mis aitaksid senisest enam kaasata kodanikkonda poliitiliste otsuste tegemisse. Poliitilise osalemise teema ning sellega seotud legitiimsuse ning demokraatiaküsimused on aktuaalsed nii Eesti kui maailma mastaabis. Võib julgesti väita, et küsimused, mida avalik sektor peab reguleerima, on muutunud järjest keerulisemaks ja spetsiifilisemaks. Tulemusena kandub otsuste tegemise raskuskese järjest enam demokraatlikult valitud institutsioonide käest mitte-valitud ekspertide ja bürokraatide kätte. Seoses globaliseerumise ning regionaalse integratsiooniga nihkub otsuste tegemine järjest enam rahvusvahelisele tasandile, kus traditsioonilised demokraatlikud mudelid hästi ei toimi. Rahvusvahelisel tasandil teeb demokraatia-uurijatele muret valitsusväliste organisatsioonide, eriti multinatsionaalsete korporatsioonide kasvav mõju poliitilise ja majanduselu korraldamisel. Teisalt tuleb aga arvestada informatsiooni ja kommunikatsioonitehnoloogia kiiret arengut, mis väidetavalt suurendab üksikindiviidi mõjuvõimu, parandades info liikumist ja kättesaadavust ning luues uusi võimalusi poliitiliseks osalemiseks ja organiseerumiseks. Need võimalused on aga paraku suurendanud ka niinimetatud mittekonventsionaalse poliitilise käitumise osakaalu (massidemonstratsioonides, ja streikides osalemine, ekstremistlike rühmituste loomine jne).

Vähe usaldust ja sotsiaalset kapitali

Avalikkuse kaasamine poliitiliste otsuste tegemisse on probleemiks ka Eestis. Sisepoliitikas on saanud oluliseks märksõnaks poliitiline võõrandumine - valitsejate kaugenemine rahvast, pettumus erakondade ja nende liidrite tegevuses, kahanev toetus valitsusinstituutidele ja poliitikutele. Sedasorti frustratsioon süvendab kasvav ebavõrdsus ning elanike liigitamine üleminekuperioodi "võitjateks" ja "kaotajateks," "esimeseks" ja "teiseks" Eestiks. Ka madalat toetust Euroopa Liiduga liitumisele on peetud sisepoliitilise võõrandumise ning eliidi ja massi vahelise usaldamatuse märgiks. Poliitiline võõrandumine võtab Eestis harva ulatuslike protestiaktatsioonide kuju. Pigem on probleemiks valijaskonna passiivsus ning kodanikeühenduste vähene kaasatus. Võrdlemisi madal valmisaktiivsus (57 protsenti 1999. aasta Riigikogu valimistel) viitab paljude valijate arvamusele, et neil puudub võimalus poliitilisi protsesse mõjutada. Samuti on Eestis nagu teisteski post-kommunistlikes riikides probleemiks sotsiaalse kapitali vähesus. Sotsiaalse kapitali all peetakse silmas ühiskonna sidusust, inimeste osalemist kodanikeühendustes ning koostöövõrgustikes ning sellest tulenevat inimestevahelist usaldust. Ehkki Eestis on eri tegevusvaldkondades tegutsevaid mittetulunduslikke organisatsioone väga palju (rohkem kui 17 000, kuid pooled neist garaaži- või korteriühistud), on nende aktiivsus erinev ning vaid vähestel ühendustel on reaalne mõju seadusloomele.

Kolmas sektor poliitikas

Projektis osalevatel organisatsioonidel on märkimisväärne kogemus poliitilise osalemise uurimisel ning kodanikuühiskonna arendamisel. Paar aastat tagasi alustas sihtasutus Eesti Õiguskeskus avaliku sektori ja kolmanda sektori õigusloome alase koostöö projektiga. Loodi internetipõhine foorum Themis, mis annab kodanikele ning kodanikeühendustele võimaluse seadusloomes sõna sekka öelda (vt www.lc.ee/themis/). Foorumi eesmärk on muuta seadusloome protsess tavakodanikule läbipaistvamaks ja arusaadavamaks ning aidata seaduste koostajaid asjalike kommentaaride ja ettepanekutega. Teine organisatsioon - Peipsi Koostöö Keskus - on poliitilise osalemise ja avalikkuse kaasamise probleemidega tegelnud peamiselt kohalikul tasandil. Ellu viiakse programme, mis on suunatud säästva arengu edendamisele ning kodanikuühiskonna arendamisele Peipsiäärses piirkonnas. Erilist tähelepanu on pööratud kogukonna kaasamisele keskkonna ning Peipsi vee haldamise küsimuste lahendamisele. Kolmas osalev organisatsioon - Euroopa Kolledzh - on Tartu Ülikooli juures tegutsev Euroopa integratsiooni küsimustega tegelev õppe- ja uurimiskeskus. Kolledzhi huvi projekti vastu tuleneb arusaamast, et liitumine Euroopa Liiduga toob kaasa mitmeid olulisi muudatusi kandidaatriikide poliitilises süsteemis. Ehkki Ida-Euroopa maad on viimastel kümnenditel demokraatlike institutsioonide ülesehitamise nimel tugevasti pingutanud, väidavad kriitikud, et Euroopa Liidu laienedes "eksportitakse" EL-s valitsev demokraatia defitsiit uutesse liikmesmaadesse. Seetõttu on oluline uurida, kuidas demokraatia toimib mitmetasandilises poliitilises süsteemis, kus rahvusülestel, mittevalitud institutsioonidel (näiteks Euroopa Komisjonil) on ulatuslikud volitused.

Ühisprojekti esimesel etapil koostatakse ülevaade peamistest teoreetilistest ja metodoloogilistest lähenemistest, mida on kasutatud poliitilise osalemise uurimiseks eri võimutasanditel (kohalik, riiklik, rahvusvaheline). Edaspidi analüüsitakse nende mudelite rakendatavust postsotsialistlike riikide, konkreetselt Eesti kontekstis ning töötatakse välja ettepanekud kodanikuühiskonna paremaks kaasamiseks eri võimutasanditel. Lisaks nimetatud organisatsioonide ekspertidele on projektiga seotud kümnekond Tartu Ülikooli avaliku halduse, politoloogia ja õiguse eriala tudengit. Kõik organisatsioonid ning isikud, kellele teema huvi pakub, on teretulnud projektiga liituma; asjast huvitatutel palun kontakteeruda Piret Ehiniga aadressil piret.ehin@ec.ut.ee

Tibusid loetakse teisel sügisel

Uue kooli loomisel või ainekava rakendamisel on oluline saada tagasisidet kulutatud ressursi kasutamise tõhususest, mille üheks indikaatoriks võiks olla noore spetsialisti erialane rakendus. Töökoha otsimine ja sellel püsimine ning ametialane karjäär on protsess, millel on oma dünaamika, mistõttu vajalikke pildistusi võiks teha mõneaastaste intervallide järel. Tundub olevat sobiv võtta esimeseks märgiks aasta pärast lõpetamist ehk “teine sügis”, millele alljärgnev põgus analüüs on ka sihitud.

Tartu Ülikooli Pärnu Kolledzhi sotsiaaltöö korralduse eriala diplomiope avati 1998. aastal. Tookord alustanud 28st noorest jättis kooli pooleli 2, ülejäänutest lõpetas nominaalajaga 19, aastase lisaajaga (2002. aastal) 6 ja üks jätkab diplomioppes. Lõpetanutest asus edasi õppima 11 (10 TÜ bakalaureuse- ja 1 magistriõppes), kes kõik ka töötavad. Nominaalajaga lõpetanute seotus erialase tegevusega on järgmine:

- Klienditööga ning korraldava&organiseeriva tegevusega on hõivatud 10 noort, neist 4 omavalitsustes, 2 meditsiini-, 2 hoolekande- ja 1 kinnipidamisasutuses ning 1 kriminaalhooldusosakonnas. Neist 6 jätkavad kraadiõpinguid.
- Sotsiaaltööga seotud administreerival või juhtival tööl on kolm spetsialisti, kes kõik jätkavad õpinguid kraadiõppes.
- Sotsiaaltööga mitte seotud töö toetamaks kraadiõpinguid – 2 lõpetanut.
- Omandatud erialaga otseselt mitte seotud töö – 4 noort. Viimastest on kahel juhtiv funktsioon majandusettevõttes, mis lubab arvata, et õppekavas tugevasti esindatud majandusained leiavad siiski ka sobivat rakendust.

Arvates kraadiõpingud erialase tegevuse hulka, võib väita, et 19st lõpetanust 15 (1+2+3) ehk 79% püsivad 4 aastat tagasi valitud kursil, kõiki alustanud puudutava täpsema ülevaate saab teha siis, kui ka lisaajaga diplomi omandanud on tööturul kanda kinnitanud.

Omaette teema on noorte spetsialistide professionaalne ja eetiline tase. Selle uurimise tulemused on aluseks õppeasutuse eneseanalüüsile ning õppeprotsessi täiendamisele. Head uut kooliaastat kõigile!

Valter Parve, TÜ Pärnu Kolledzhi lektor

Sotsiaalne ebavõrdsus ja tervis

Anton Kunst

Demograafia professor, Erasmuse ülikool, Holland

2001. aastal korraldas rühm Hollandi ja Eesti teadlasi sotsiaalministeeriumi tellimusel ja Maailmapanga algatusel ulatusliku uuringu, mille peamiseks eemärgiks oli kirjeldada Eesti rahvastiku sotsiaalset ebavõrdsust terviseseisundi enesehinnangu, suremuse, tervisekäitumise ja tervishoiuteenuste kasutamise kaudu ning hinnata, kas iseseisvumisele järgnenud aastate jooksul on sotsiaalne ebavõrdsus kahanenud või kasvanud¹. Saadud andmete põhjal tehti järeldusi tervisepoliitika kujundamise suhtes ja anti soovitusi, kuidas edaspidi jälgida ja uurida tervisega seotud ebavõrdsuse ilminguid Eestis. Andmed terviseseisundi enesehinnangu, tervisekäitumise ja tervishoiuteenuste kasutamise kohta saadi 1990-ndatel läbi viidud küsitlustest. Andmed suremusest surma põhjuste kaupa saadi suremuse andmebaasist ja piirkondlikud andmed tervishoiuteenuste kasutamise kohta pärinesid Eesti Haigekassa andmekogust. Võimalike andmeprobleemide ennetamiseks analüüsiti põhjalikult kõiki andmeallikaid. Eelpool nimetatud näitajate seost soolise kuuluvuse, rahvuse, sotsiaalmajanduslike tegurite (haridus, sissetulek, majanduslik aktiivsus) ja elukohaga (maa/linn, maakond/kindlustuspiirkond) analüüsiti standardse statistilise andmeanalüüsi abil.

Uuringu tähtsamad tulemused?

Uuringu tähtsaimaks järelduseks kujunes veendumus, et Eestis esineb tervisega seotud sotsiaalset ebavõrdsust ning et see ebavõrdsus on küllalt suur. Avastasime, et eriti suur on erinevus suremuse ja eeldatava eluea osas. Kui vaatame näiteks erineva haridusliku taustaga inimeste eeldatavat eluiga, siis märkame suuri erinevusi: kõrgharidusega naise puhul võime eeldada, et pärast 25 aastaseks saamist elab ta veel 56 aastat ehk siis 81-aastaseks, põhiharidusega või veelgi madalama haridustasemega naine elab aga eeldatavasti 8,5 aastat vähem. Kõrgharidusega mees elab keskmiselt 75-aastaseks, madalama haridustasemega mees aga koguni 13,5 aastat vähem! Seejuures pole madalama haridustasemega inimestel mitte ainult lühem eluiga, vaid nad elavad ka suhteliselt suurema osa oma elust halvema terviseseisundiga kõrge ma haridustasemega inimestega võrreldes. Analüüsides tervisekäitumist, leidsime, et madalama haridustasemega inimesed toituvad ebatervislikumalt, suitsetavad ja tarvitavad alkoholi sagedamini ja hoolitsevad vähem selle eest, et võimalikke ohte ennetada. Samasugune seos esineb ka sissetuleku ja erinevate tervisenäitajate vahel: madalama sissetulekuga inimestel on sagedamini halb tervis, neil esineb rohkem depressiooni, on suurem oht invaliidistuda jne. Sama kindlalt võib väita, et töötus mõjutab negatiivselt inimese tervist. Seega võib öelda, et tervise seisukohalt on vajalik nii haridus kui küllaldane sissetulek.

---

¹ Kunst, A., Leinsalu M, Kasmel, A and J. Habicht (2002) *Social inequalities in health in Estonia. Main report*. Tallinn: The World Bank, Ministry of Social Affairs of Estonia.

Viimase kümne aastaga on sotsiaalne ebavõrdsus tervise osas kasvanud. Tunduvalt on kasvanud erinevus suremuses kõrgharidusega ja madalama haridusega meeste vahel. Sama on toimunud ka naiste osas. Erinevusi oli ka enne taasiseseisvumist, aga need olid palju väiksemad. Siirdeaastatega on sotsiaalne ebavõrdsus muutunud väga suureks. Mis puutub vanusesse, siis sotsiaalne ebavõrdsus tervises puudutab igas vanuses inimesi.

Mõnede näitajate puhul leidsime suuri erinevusi meeste ja naiste, venelaste ja eestlaste võrdlemisel, aga ka maa- ja linnaelanike vahel. Nii selgus, et venelaste, eriti meeste, suremus on suurem peaaegu kõigi analüüsitud surmapõhjuste osas. Maal elavate inimeste tervis on üldjuhul halvem kui linnaelanikel. Kuigi maal on keskkond tervislikum, avaldab seal negatiivset mõju majanduslik ebakindlus. Ka teevad maainimesed raskemat füüsilist tööd. Vaimse tervise suhtes aga erinevusi ei ole: nii maa- kui linnainimesed kannatavad järjest rohkem stressi ja emotsionaalse pinget all.

Millest on tingitud sotsiaalse ebavõrdsuse kasv tervises?

Tõenäoliselt on madala haridustasemega inimestel rohkem terviseprobleeme seetõttu, et nad on tavaliselt vähem teadlikud tervislikust käitumisest. Väiksema sissetulekuga inimene ei saa endale lubada nii tervislikku toitu, keskkonda jne. Samuti ei suutnud need inimesed kuigi hästi kohaneda muutunud olukorraga. Üheksakümnendate keskel sai küllalt kiiresti selgeks, millist mõju on üleminekuaja raskused avaldanud inimeste tervisele: kõigis Ida-Euroopa maades suurenes suremus, sagesid tervisehäired. Kui hakati analüüsima, millest see võib olla tingitud, jõuti järeldusele, et tervisenäitajate muutumise põhjuseks on siirdeperiood ise, sellega kaasnev majanduslik ebastabiilsus, mis tekitas paljudes inimestes psüühilist pinget ja ebakindlust, suurendas alkoholi tarvitamist ja muud riskikäitumist. Eesti uuringust näeme, et üleminekuastad pole mõjutanud kõiki inimesi ühtviisi: kõrgharidusega inimeste seas suremus vähenes, nende eluviis muutus tervislikumaks.

Mil määral jääb vastutus oma tervise eest inimese enda kanda ja mida peaks tegema riik?

Kindlasti jääb alati osa vastutusest inimesele endale: kas ta püüab elada tervislikult, käituda ohutult liikluses, piirata alkoholi tarvitamist ja suitsetamist, parandada oma toitumisharjumusi. Riik aga vastutab selle eest, et luua kõik tingimused selleks, et inimesed võiksid elada tervislikult, näiteks keelates alkoholi ja tubaka reklaami. Eriti peab riik kaitsma noori, kes ei oska veel enesele vastutust võtta, samuti ebasoodsas olukorras sotsiaalseid gruppe, kellel puuduvad vastutuse võtmiseks võimalused. Riik on kohustatud kaasa aitama, et tema kodanikel oleks lihtsam oma vastutust kanda. Kui näiteks eaka inimese sissetulek jääb allapoole vaesuspiiri, siis ei saa ta ka parema tahtmise juures nii hästi oma tervise eest hoolitseda ja elada sama aktiivselt kui teised eakaaslased. Riik peaks leidma võimaluse tema sissetuleku tõstmiseks või pakkuma talle teenuseid ja tegevusi, mille eest ta ei pea maksma, nii et tal oleks võimalik jääda aktiivseks ja teha iseseisvaid valikuid.

Kas analoogilisi uuringuid on läbi viidud ka mujal? Mille poolest erineb Eesti teistest Euroopa maadest?

Huvi sotsiaalse ebavõrdsuse ja tervise seoste vastu tuntakse juba päris ammu, eriti Põhjamaades, aga ka mujal. Viimase 20 aasta jooksul on sotsiaalset ebavõrdsust uuritud paljudes riikides. Olukord Eestis on teiste Euroopa maadega paljuski sarnane: nii siin kui seal on avastatud seoseid inimese sotsiaalmajandusliku seisundi ja tema tervisenäitajate vahel. Eesti puhul üllatas aga see, et siin on erinevused nii suured, seda nii suremuse kui eeldatava eluea, aga ka tervishoiuteenuste kasutamise osas. Vaatame tervishoiuteenuste kasutamise seost inimese sissetulekuga Eestis. Ka Hollandis ja Põhjamaades külastavad suurema sissetulekuga inimesed eriarste ja hambaarste sagedamini. Samal ajal pöörduvad madalama sissetulekuga inimesed teistes Euroopa riikides palju sagedamini perearsti poole, võrreldes suurema sissetulekuga inimestega. Eestis me seda ei näe. Paneb mõtlema, millest see võiks olla tingitud. Teame ju, et tegelikult esineb madalama sissetulekuga inimestel tunduvalt rohkem nii füüsilise kui vaimse tervise häireid. Võiks eeldada, et kui nad ei jõua eriarsti juurde, siis külastavad vähemalt perearsti. Kuid nad ei jõua ka sinna. Kas see tuleb nüüd sellest, et nad ei teadvusta endale nii kergesti oma tervisehäireid või ei orienteeru kuigi hästi tervishoiusüsteemis? 23% madalama sissetulekuga inimestest on tunnistanud, et ei pöördu oma terviseprobleemidega arsti poole majanduslikel põhjustel. Sama seos kehtib Eestis ka töötute puhul: nad kasutavad tööl käivatest inimestest harvemini hambaarsti, eriarsti, aga ka perearsti teenuseid. Osal töötutest puudub tervisekindlustus, ja see võib takistada arsti poole pöördumist.

Mida saaks teha olukorra parandamiseks?

Tähelepanu tasuks pöörata kolmele asjale. Esiteks pole mõtet loota, et suudame ebavõrdsuse täielikult kõrvaldada. Parema hariduse ja sissetulekuga inimesed saavad alati lubada endale paremaid elutingimusi ja neil on ka rohkem võimalusi oma tervise eest hoolitsemiseks. Kuid sotsiaalset ebavõrdsust tervises oleks võimalik siiski vähendada. Seda eelkõige sel teel, et arvestame ebasoodsamas olukorras inimrühmade huvidega kõigis tervist puudutavates küsimustes. Mida me ka ei otsustaks, puudutagu see tervishoiuteenuste finantseerimist, juurdepääsu tingimusi teenustele vm, peaksime alati vaatama, kuidas see otsus mõjutab töötuid, väiksemapalgalisi inimesi jt ohustatud inimrühmi. Sama põhimõtte kehtib ka terviseedendamises ja tervisehariduses. Korraldades näiteks alkoholvastast kampaaniat või viies läbi selgitustööd, peame veenduma, et meie sõnum jõuaks ka madalama haridustasemega ja tavalistest infoallikatest kõrvale jäänud inimesteni. Ka poliitiliste dokumentide sisu peab jõudma kõikide inimesteni. Tahaksin veel rõhutada seda, et mõtlema peaks ka inimeste elutingimuste parandamisele. Tervise edendamine ja inimeste harimine on väga vajalik, kuid selleks, et tekitada põhjanevaid muutusi, peab muutma ka elutingimusi nii, et inimesed elaksid turvalisemalt, et nende elukvaliteet oleks võimalikult hea. Tervisepoliitikat peaksid toetama hariduspoliitika, sotsiaalkindlustus ja hoolekanne, majanduspoliitika, eluasemepoliitika. Aidates vähemkindlustatud inimgrupe, saab parandada tervise olukorda riigis tervikuna.

Küsitles **Regina Karjakina**

Sotsiaaltöötaja rollist sotsiaalpoliitika diskursuse kujundamisel

Merit Palmiste, MA

OÜ Karjaküla Sotsiaalkeskus juhataja

2002. aasta kevadel kaitsesin sotsiaaltöö erialal magistrikraadi uurimusega teemal “**Eesti sotsiaalpoliitika diskursuse kujunemine ja ellurakendumine**”. Tööd juhendas professor Taimi Tulva. Uurimus kasvas välja huvist Eestis kui siirdeühiskonnas toimivate arengusuundade ja võimalike tulevikuperspektiivide vastu. Omades sotsiaalvaldkonnas töökogemusi nii avaliku teenistuse (sotsiaalministeerium) kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil (töötan OÜ Karjaküla Sotsiaalkeskus juhatajana), tekkis mul huvi info, suhtumise, laiemalt diskursuse kujunemise ja arenguvõimaluste vastu just nende kahe institutsiooni vahel ja koosmõjus. Uurimus sai alguse 1998. aastal, kui seminaritöö raames käsitlesin Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika olemust ja väärtussüsteemi. Töö jätkus 1999. aastal bakalaureusetööna kaitsitud Eesti sotsiaalpoliitika aspektide uurimisega. Magistritöö oli selle loogiliseks jätkuks. **Uurimus käsitleb Eesti sotsiaalpoliitika diskursuse kujunemist, ühelt poolt Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika mõju sellele, teisalt Eesti siseriiklikke tegureid, sealhulgas ka sotsiaaltöö tegijate teadlikkust ning hoiakuid.** Uurimus ei pretendeeri Eesti sotsiaalpoliitilise diskursuse ammendavale kirjeldamisele. Eestis on juba korraldatud mitmeid uurimusi, mis analüüsivad teiste tegurite (nt ajakirjandus, erakondade tegevus) mõju sotsiaalpoliitika kujunemisele. Seega on käesolev uurimus üheks osaks Eesti sotsiaalpoliitika diskursuse kujunemise kirjeldamisel.

Mõisted. Käesolevas uurimuses on diskursuse mõiste defineerimisel lähtunud Foucault diskursuse kontseptsioonist, milles defineeritakse diskursust johtuvalt viisist, kuidas ta vaatleb ja seega ka kujundab (formuleerib) objekte (Foucault 1972). Termin *diskursus* tähistab sotsiaalse reaalsuse süsteemseid osi, mille abil konstrueeritakse oma arusaam maailmast ning selles toimuvatest protsessidest ja suhetest; ning mis on omakorda sellesama sotsiaalse reaalsuse poolt loodud. (Jokinen, Juhila, Suoninen 1993). Jürgen Habermas’i järgi on diskursus argumentatsioonil rajanev kommunikatsiooni vorm, mille teemaks on problemaatiliseks muutunud kehtivusnõuded ja mille raames püütakse leida viimastele põhjendust (Habermas 1992). Uurimuses kasutatakse ka mõistet *legitiimne diskursus*. Legitiimatsioon laias tähenduses kujutab endast mingi institutsionaalse korra seletamise ja õigustamise protsessi. Legitiimatsiooni väljundika on seega mingi korra legitiimatus. Kokkuvõtvalt tähendab legitiimatus sotsiaalsete süsteemide tunnustamist (Käärik 1998). Kitsamalt on legitiimatus püütud määratleda kui moraalset tunnustust (Berg 1988) või kui tunnustamisväärilisust (Habermas 1976). Seega võib legitiimseks diskursuseks pidada valitseva ideoloogia poolt kujundatud tunnustamisvääriliseks arvatud tähendussüsteemi.

Magistritöö **eesmärk** oli kirjeldada Eesti sotsiaalpoliitika diskursuse kujunemist mitmete tegurite koostoimes. Vaieldamatult on sotsiaaltöö tegijad ühe osapoolena haaratud Eesti sotsiaalpoliitika arutellu, selle kujunemisprotsessi. Uurimisprobleemi püstitamisel lähtusin eeldusest, et sotsiaaltöö tegijate rolli uurimine diskursuse kujunemise kontekstis on oluline, kuna eeldatavalt nad peaksid kohalikul tasandil edasi andma legitiimset diskursust, st tunnustamisvääriliseks peetavat Eesti sotsiaalvaldkonnas. Arvan, et sotsiaalpoliitika kujundamisel vajatakse sotsiaaltöö tegijate arvamusi ning kogemusi, et välja töötada kõigi sotsiaalsete gruppide vajadustele vastavat ning edukalt rakendatavat riiklikku sotsiaalpoliitikat.

Uurimuse empiirilise andmestiku kogumisel kasutasin meetodina **ankeetküsitlust** ja **telefoniintervjuud**. Ankeetküsitluse teel uuriti Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsiaaltöö eriala kaugõpperühmade üliõpilaste arvamusi. Intervjuude kaudu uuritavaks kontingendiks valisin maavalitsuste sotsiaalosakondade juhatajad kui riikliku ja kohaliku tasandi ühenduslüli.

Küsimustik oli jaotatud blokkidesse. Esimese bloki küsimustega uuriti vastajate **teadlikkust Euroopa Liidu sotsiaalpoliitikast** ning seda, kuidas hinnatakse **teabe saamise viise**. Tuleb nentida, et mõlema grupi liikmed hindavad oma teadlikkust Euroopa Liidu sotsiaalpoliitikast madalaks, kuigi maavalitsuse esindajate hulgas esines ka neid, kes nimetasid oma teadmisi headeks. Mõlemas vastajagrupis seostati Euroopa Liidu sotsiaalprobleeme eelkõige tööhõivega. Vajalikku informatsiooni Euroopa Liidu ja Eesti koostöövõimaluste kohta hangib enamik üliõpilastest meediast, maavalitsuste esindajad ametkondliku info kaudu. Maavalitsuste esindajad on rahul oma info hankimise viisidega, kuid üliõpilaste hulgas esines neid, kes pole info hankimise viisidega rahul.

Teine küsimuste blokk uuris vastajate **hoiakut ning selle kujunemist Euroopa Liiduga liitumise küsimuses**. Referendumil hääletaks liitumise poolt pigem maavalitsuse esindajate grupp; üliõpilaste grupis esines enam neid, kes ei läheks hääletama, hääletaks vastu või kel polnud selles küsimuses veel kindlat seisukohta. Hoiaku muutumise mõotmisel ilmnes, et maavalitsuste esindajate grupp oli oma hoiakutes stabiilsem, väites, et nende suhtumine liitumisse Euroopa Liiduga ei ole viimastel aastatel muutunud. Erinevus kahe grupi vahel ilmnes Eesti sotsiaalpoliitikasse puutuvate teadmiste hindamisel: kui ligi kolmandik maavalitsuse esindajatest pidas oma teadmisi väga headeks, siis üliõpilaste hulgas ei hinnanud ükski oma teadmisi väga headeks, pigem rahuldavateks või väheseks. Sarnasus ilmnes Eesti sotsiaalpoliitikalt oodatava täitumise (või siis mittetäitumise) suhtes. Enamus mõlemast grupist märkis, et nende ootused Eesti sotsiaalpoliitika suhtes ei ole täitunud. Eesti liitumisest Euroopa Liiduga ootavad maavalitsuste esindajad enam kasu Eesti sotsiaalsfäärile üliõpilastega võrreldes. Teravate sotsiaalprobleemidena nimetasid mõlema grupi vastanud ülekaalukalt tööpuudust ja vaesust. Üsna selgelt joonistus välja paljude vastajate kirjeldatud sotsiaalsete probleemide kujunemise skeem: töötus, toimetulekuprobleemid, vaesus, millele järgnevad probleemid lastekaitse valdkonnas ning tervishoiuteenuste kättesaadavuses.

Viimase bloki küsimustega uuriti **vastajate sidusust riigi sotsiaalpoliitika ja struktuuridega**. Maavalitsuse esindajate grupp tundis, erinevalt üliõpilaste grupist, tugevat vajadust sotsiaalpoliitilisi suundumusi fikseerivate riiklike dokumentide järele. Maavalitsuste esindajad mõistavad enam oma rolli seadusandliku tegevuse mõjutamisel, mis on seletatav nende ametikohast tulenevate kohustuste ja võimalustega. Koostöö on mõlemal grupil võrdlemisi nõrk, mõningad erinevused on samuti seletatavad ametikohast tulenevate asjaoludega. Uurimusest ilmnis, et sotsiaaltöötajate roll sotsiaalpoliitika arutelus (võrreldes näiteks kas või erakonnapoliitikaga) ei ole eriti suur. Põhjuseks sotsiaaltöö tegijate hoiak, mille kohaselt ei tunta vajadust ega huvi kasutada oma töös sotsiaalpoliitilisi suundumusi määravaid dokumente, sest riikliku sotsiaalpoliitika suundumustele ei omistata praktilise töö tasandil kuigi suurt tähtsust. Sellega seoses ilmnis ka nõrk side ja vähene koostöö riigi struktuuridega. Enamus vastanutest kaldus arvama, et nad ei mängi mingit rolli sotsiaalvaldkonda reguleerivate seaduste ning laiemalt ka sotsiaalpoliitika arutelu kujunemisel. Mõned arvamused: “Sotsiaaltöötajaid ei võeta vähemalt selles osas küll kuulda”, või siis värvikamalt “Sirista palju tahes, karavan liigub ikka omasoodu”. Uurimusest selgus, et ei usuta, et sotsiaaltöötaja oma ametikoha kaudu suudaks mõjutada oma valdkonna kujunemist. Seadusandluse mõjutamise vahendina nähakse esimeses järjekorras poliitilisi kontakte. Tsiteerin: “Olen oma tööga seoses püüdnud juhtida tähelepanu kitsaskohtadele ja andnud ka lahendusi, aga meil on tähtis parteiline kuuluvus, et sind keegi tõsiselt võtaks. Meie meeskonnas on kõik parteitud.” Või järgmine märkus: “Rolli jääb järjest vähemaks, kuna poliitilised kokkulepped on varasemad kui meiepoolised parandusettepanekud”. Ühe mõjutamisvahendina nimetati ka raha: “Vahest kui oleksin rahajõmm ja vajaksin edasise rikastumise jaoks endale sobivaid otsuseid, siis oleks võimalik neid osta. Peab teadma ainult, kellele kui palju maksma peab”.

Uurimusest järeldub, et:

Esiteks, Eesti riiklik sotsiaalpoliitika arutelu järgib euroopalikku, sealhulgas Euroopa Liidu sotsiaalpoliitika arutelu, pöörates siiski viimastel aastatel üha enam tähelepanu ka siseriikliku arutelu kajastamisele.

Teiseks selgus, et sotsiaaltöö tegijate hoiakute kujunemine on seotud nende teadlikkuse tasemega ning sidususe määraga riigi kui institutsiooni suhtes. Uurimusest ilmnis, et hoiakute kujunemist mõjutavad ka Eesti ühiskonna probleemid laiemalt, mis kokku moodustavad järgmise kompleksi: ükskõiksus liitumisküsimuse suhtes, vähene sidususe riigi struktuuridega, seal hulgas umbusaldus riigijuhtide vastu, ning ametikohast tulenev terav sotsiaalprobleemide teadvustamine.

Kolmandaks selgus, et sotsiaaltöö tegijad ei kasuta legitiimset diskursust Eesti sotsiaalpoliitika kirjeldamisel. Uurimusest ilmnis, et Eestis on siiani sotsiaalpoliitika arutelu toimunud eraldi maakondlikul ning kohalikul tasandil. Erinevus ilmneb suhtumises eurointegratsiooni: kui maakonnas töötavad sotsiaaltöö spetsialistid on teadlikud ning tunnustavad eurointegratsiooni võimalusi Eesti sotsiaalvaldkonna arendamisel, siis teine vastajagrupp, reaalse sotsiaaltööga kokku puutuvad spetsialistid, ei mõista veel selgelt eurointegratsiooni võimalusi. Oluliseks mõjuteguriks on siin üldine sidususe riigi kui institutsiooniga.

Kasutatud kirjandus:

Berg, E. 1988. The Meaning of Legitimacy. Essays on Political Theory. - Rationality and Legitimacy. Eds. D.Ankar, H.Nurmi, M.Wiberg. Helsinki: The Finnish Political Science Association.

Foucault, M. 1972. The Archeology of Knowledge. New York: Tavistock.

Habermas, J. 1976. Legitimation Crisis. London: Heinemann

Habermas, J. 1992. Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des Demokratischen Rechtsstaats. Frankfurt: Suhrkamp

Jokinen, A., Juhila, K., Suoninen, E. 1993. Diskurssianalyysin aakoset. Tampere, Vastapaino.

Käärrik, H. 1998. Sotsioloogilise informatsiooni õigusloomes kasutamise seonduvate sotsiaalõiguslike teooriate ning vastavate empiiriliste uurimuste üldistav analüüs. TÜ sotsioloogia osakond. Tartu. [WWW]
<http://www.riigikogu.ee/osakonnad/msi/kaarik.html> (04.05.2002).

Rehabiliteerimisest Balti riikides

Jaan Kõrgesaar

TÜ erivajaduste pedagoogika professor

4.-5. juulini toimus Tallinnas **Balti Rehabiliteerimisassotsiatsiooni (BAR) III kongress**. Alljärgnev ülevaade kolmes Balti riigis toimuvast rajaneb seal esitatud materjalil. Kõigepealt mõni sõna kongressist. Sotsiaalminister Siiri Oviiri avasõnale järgnes kolm plenaaristungit, kuus ettekande- ja üks posterisessioon ning tutvumiskülastused Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskussese ja Haapsalu Neuroloogilise Rehabiliteerimise Keskusse. Kolmest Balti riigist ja Soomest osales kongressil kokku 120 esindajat. Ühe peaesineja, dr Alan Thompsoni ootamatu ärajäämine ei põhjustanud olulisi muudatusi ei kongressi kavas ega ka temaatikas. Ettekannetega esinesid Kenneth Eklinth (UNESCO) teemal “Kool kõigile”, dr Katrin Gross-Paju neuroloogilise taastusravi efektiivsusest, prof Aleksander Žarkovski närvisüsteemi plastilisusest, Tiina Annus kutseharidusest rehabiliteerimisprotsessis, Liina Sema neuropsühholoogilisest uurimisest rehabiliteerimisel, Kadi Lukanenok kliinilise logopeedia olukorrast Eestis, Valdeko Paavel psühhiaatriliste patsientide sotsiaalse rehabiliteerimise probleemidest, dr Uwe Koch meditsiinilisest rehabiliteerimisest Saksamaal ja võimalikest koostööperspektiividest Balti riikidega. Allakirjutanu ettekanne oli käesoleva artikli teemal. Kohal oli mitmeid BAR-i rajajaid, sh ekspresidendid Aivars Vetra ja Dainius Puras. Uueks presidendiks valiti Kaunase meditsiiniülikooli professor Aleksandras Krisciunas. BAR-i IV kongress toimub 2004. aastal Kaunases.

Kongressi üks alateema oli taasiseseisvumisjärgne areng. Rõhutatagu, et 1990. aastate esimesel poolel poleks üritus kindlasti saanud toimuda nii nagu seekord: kõik kulud kaeti 40- ja 60-eurosest osavõtumaksust (riigilt ja sponsoritelt ei õnnestunud toetust leida). Konverentsi töökeeleks oli inglise keel (tõlketa). Konverentsihotell Dzingel tagas kõik vajaliku ühes kohas, kuigi õhku kippus neil kuumadel päevadel küll nappima. Registreeruti veebis. Enamus ettekandjaid kasutas laitmatult funktsioneerinud arvutiprojektsiooni.

Rehabiliteerimise areng

Nüüd lähemalt rehabiliteerimise arengust ja seisundist Baltimaades. Enamus veidi rohkem kui kümne iseseisvusaastaga kolmes Balti riigis toimunud muutustest on samasuunalised. Eelkõige kajastub muutustes üleminek uuenenud inimõigusparadigmale: võrdsete võimaluste tunnustamine, vähemuste mittediskrimineerimine, inimese ja tema perekonnaliikmete tahtega arvestamine nii palju kui vähegi võimalik. Eeltoodut kajastab koolikohustuse laienemine vaimu- ja liitpuudega lastele; viipekeelse hariduse esilekerkimine ja sisekõrva implantaativõimaluste laienemine kui uued ja omamoodi konfliktised valikud vaegkuuljate hulgas; patsiendikaitseliikumine, puuetega inimeste kutsevaliku avardamine; õpivõimaluste avardamine väljaspool spetsialiseeritud lasteasutusi, koole ja kutseõppeasutusi; nii noorukite kui eakate kliendigruppide huvidega arvestamine;

sundravi kahanemine hädamiinimumini (või alla selle) ning psühhoteraapia paljude liikide viljelemine; varajase sekkumise keskuste rajamine; uute rehabiliteerimiserialade viljelemine kõrghariduses. Kõik nimetatud protsessid said Baltimaades alguse 1988.-1989. aastal, milleks andsid tugeva tõuke ÜRO töögrupi ja Rahvusvahelise Rehabilitatsioonorganisatsiooni istungid Tallinnas 1989. aastal, kus eestvedajateks olid prof Tiina Talvik, dr Leo Tamm ja nüüdseks manalamees dr Laur Karu.

Meeskonnatöö kui ressurss

Kümne aastaga on hakatud ikka selgemini mõistma riigi kui piisava ja lõpliku ette- ja järelhooldaja ressursside nappust ning poliitika sõltuvust erinevatest huvidest. Üha rohkem abivajajaid mõistab omavastutuse tähtsust ja sellest tulenevalt otsib võimalusi lisaressursside leidmiseks. Need ressursid võivad olla nii vaimsed, füüsilised, moraalsed kui rahalised. Ressurss on näiteks suutlikkus sooritada parema toimetuleku nimel pikaajalist kehalist pingutust. Ressurss on seegi, kui suudetakse aktiivselt suhelda, leidmaks kaasrahastajaid abivahendi soetamiseks, operatsiooniks, akuut- või järelraviks. Ressursse leitakse tuttavate ja sugulaste näol ja kaudu, samuti meediast ja fondidest. Nii nagu 1992. aastal, kurdetakse ka 2002. aastal ressurssinappust, kuid valdkonnad on osaliselt muutunud: ebapiisavalt rakendatakse uusi rehabiliteerimisala professionaale (füσιο- ja tegevusterapeute jne), patsientidel ja nende perekonnaliikmetel puudub motivatsioon kodus harjutamiseks ja protseduuride sooritamiseks, napib õppekirjandust. Väga selgelt mõistetakse vajadust tagada puuetega inimestele võimalus pikaajaliseks järelraviks ning pikaajaline või püsiv tugi toimetulekuks nappide või muutunud funktsionaalsete võimaluste korral.

Suur lisaressurss tekib huvitatute omavahelisest koostööst. Kõigis kolmes riigis on professionaalide ja invaorganisatsioonidele lisandunud 1990. aastate esimesel poolel arvukalt kodanikuühendusi ning nende katusorganisatsioone. Eelmise kümnendi alguses oli neist poliitikas kaalukaim sõna öelda ilmselt Leedu katusorganisatsioonil. Täna hinnatakse nii professionaalide ühenduste kui ka puuetega inimeste organisatsioonide mõju Balti riikide poliitikale küll lootustandvaks, kuid ikkagi ebapiisavaks.

Kolme riigi taastusravis ehk meditsiinilises rehabilitatsioonis täheldatakse muutusi selle kontseptuaalses aluses. Biopsühhosotsiaalne lähenemine juurdub meeskonnatöös, isiku enda ja tema perekonnaliikmete ning sponsorite ressursside kaasamise teel. Häid näiteid meeskonnatööst toodi Vilniuse ülikooli laste- ja sotsiaalpsühhiaatria keskusest, Riia-lähedasest rehabiliteerimiskeskusest "Vaivari", Tartu ülikooli kliinikumi lastehaiglast ja Lääne-Tallinna Kesksaiglast. Kui viie aasta eest kurtsid esimesed lääne kogemusega füσιο- ja tegevusterapeudid ning logopeedid meeskonnatööst rääkides, et rehabilitatsiooniarst tahab domineerida, siis nüüdseks esinesid needsamad rehabiliteerimisprofessionaalid tasakaalukamalt, vaagides enda ja kogu meeskonna tegevuse tugevaid ja nõrku külgi ning osutades teooria ja praktika lahknemisele Balti riikides.

Milleni on jõutud

Kõik kolm riiki on seotud Põhjamaade Nõukogu poolt kaasrahastatava projektiga “Kool kõigile”, mille alaprojektidega arendatakse puuetega inimeste nii kutse- kui ka üldharidusse kaasamist. Kolme riigi vahel on ka olulisi erinevusi. Leedus toimivad edukalt puuete avastamisel lastel ja sekkumise kavandamisel viie aasta eest rajatud 32 piirkondlikku varajase sekkumise keskust. Leedus on kolmest Balti riigist ainsana tõlgitud, kohandatud ja kasutusel Maailma Tervishoiuorganisatsiooni uus puuetega seotud funktsioneerimisklassifikaator ICF, täpsemalt küll selle versioon ICIDH-2, mis on tõlgitud ka Lätis, kuid mille tõlkimine ja katsetamine Eestis seisab alles ees. Vilniuse ülikooli sotsiaal- ja lastepsühhiaatria keskus koolitab rehabiliteerimise eriala asjatundjaid SRÜ riikidele. Lätis on haridusseadustega mindud teisele ringile, mõne aasta eest anti seal viiele erikoolile arenduskeskuse staatus. Haapsalus möödunud aastal valminud neuroloogilise taastusravi keskus on ilmselt Balti riikidest moodsaima ruumilahenduse ja varustusega, jätkuks vaid raha seda keskust täismahus tööle rakendada. Oleme esirinnas kõrgkoolide õppekavade uuendamisel kooskõlas Bologna deklaratsiooniga, meilt on õppida viipekeele kasutuse ja puuetega inimeste tavaharidussüsteemi kaasamise osas.

Kümne aasta tormiline areng põhjustab negatiivseid ilminguid. Tekkinud on tööpuudus, süvenenud stressi, laienenud uimastisõltuvuse, HIV-nakkuse ja tuberkuloosi levik. Süvenenud varanduslik kihistumine ja ääremaade teke on toonud kaasa erineva juurdepääsu rehabiliteerimisteenustele sõltuvalt elukohast, mida Eestis ja Lätis süvendab administratiivse killustatuse poolt põhjustatud haldussuutmatuse. Vähenenud on nii kliinilise kui ka lasteaia logopeedi kättesaadavus, mistõttu vähesed alles jäänud kliinilised logopeedid on üle koormatud ülesannetega, mida peaksid täitma lasteaia- ja koolilogoopedid.

Kord majja!**Tarmo Vaik**

MTÜ Eesti Naabrivalve juhatuse esimees

Ühel hommikul, kui tahad istuda autosse, avastad, et masina küljeaken on sisse löödud ning ära on viidud stereo, kojamehed, peeglid. Naaber Kai sai aga eelmisel nädalal koduuksest sisenedes löögi hallis jopes tundmatult, talt tõmmati ära kott koos 800 krooniga ja dokumendid. Naine ei julge siiani õhtuti oma majast väljuda...Juba mitmendat korda näed maja taga upakil narkomaani. Ühel päeval tuli su laps tuppa, käes verine süstal. Hoolimata koridori lukustamisest lõhnab see uriini järele. Ülemisele naabrile Hennule murti puhkuse ajal juba kolmandat korda sisse, sest tal puudub rauduks. Aeg-ajalt käib siin politsei, kirjutab protokoll ja kaob taas. Lehes avaldatakse statistika, et Eestis registreeriti 2001 aastal 58 497 kuritegu, millest 77% olid varavastased, aga ainult 32% kuriteojuhtumitest lahendatakse. Henn on lootuse kaotanud ja kavatseb ära kolida. Mis seal salata, oled sinagi endamisi kolimist kaalunud. Aga kuhu minna? Kus leida täiesti turvalist elukeskkonda, mis ei nõua mitmemiljonilist kulutust? Kas pole tuttav olukord? Kuid kas ka paratamatu? Mida saaksime ise ära teha oma vara kaitseks?

Lahendus on naabrivalve

Kas naabrivalve korral on tegemist vana rahvamaleva laadse patrullimise taastamisega, või peab hakkama oma naabrite järgi nuhkima ja sellest politseile ette kandma? Kas see toimib ainult eramajades või saab seda ka mujal rakendada? Mismoodi korrusmajade elanikud saaksid naabrivalvega liituda?

Naabrivalve on levinuim ja edukaim kuritegude ennetamise viis, mille eesmärk on muuta oma kodukant turvalisemaks. Naabrivalve põhimõte on lihtne – naabritega ühisel jõul saame kuritegevuse oma elupaigast eemal hoida. Naabrivalve on politsei partner. Loomulikult on politsei ülesanne võidelda kuritegevusega, ent ta vajab meie abi, et teha seda tulemuslikumalt. Naabrivalvega liitunud inimesed saavad vähendada kuritegevust oma kodukandis, kaotades kõik võimalused kuritegevuseks. Samuti saab tunda õppida kõikvõimalikke enese- ja oma vara kaitsmise võtteid, ilma et peaks paigaldama ülearu kalleid turvasüsteeme, saab luua oma kodukandist endale ja oma lastele turvaline koht elamiseks, töötamiseks ja mängimiseks. Kurjategijad hoiavad eemale piirkondadest, kus on organiseeritud naabrivalve. Naabrivalve käivitamisel saavad elanikud abi mittetulundusühingust Eesti Naabrivalve. Meilt saab nii õpetust kui jaotusmaterjale ning pärast sektori loomist ka vastavad klepsud ning naabrivalve piirkonda tähistavad plakatid.

Palju naabrivalve maksab?

Kui Eesti Naabrivalve ühing 5. mail 2000. a. loodi, mõeldi kaua, kas pakkuda inimestele seda tasuta või kehtestada siiski mingi taks. Lõpuks otsustati kehtestada 100 kroonine liitumistasu ning aastamaksuks 100 krooni. Seda raha ei pea maksma mitte igäüks, kes naabrivalve sektoriga liitub. Nii liitumistasu kui ka aastamaks arvestatakse terve sektori peale. Seega, kui sektoril on 50 maja või korterit, tuleb igal liitunud arvestada 2-kroonise väljaminekuga. aastas. Ega asjata pole öeldud, et naabrivalve on vaese mehe turvafirma.

Kuidas naabrivalve töötab?

Ühe elumaja või piirkonna elanikud hoiavad kokkuleppes üksteisega oma naabruskonnal silma peal. Korrarikkumistest või kahtlustäratavatest juhtumitest teatatakse kohe politseile, kes oskab siis kiirelt tegutseda. Mida varem kuriteost teatada, seda suurem on võimalus kurjategija tabamiseks. Võime rahulikult meelel pikemaks ajaks ära sõita, teades, et meie vara on kaitse all. Tuleb vaid paluda naabreid, et nad jälgiksid meie korterit ja tühjendaksid postkasti. Samuti saame abi oma auto valvamisel majahoovis. Kui me endi akende all ei ole autole ruumi, võime selle parkida mujale, teades, et seda valvab tuttav majanaaber. Oma elukoha turvalisemaks muutmiseks saavad naabrivalves osalejad teha ühiselt ettepanekuid majaomanikele, korteriühistu juhtidele ja kohalikele omavalitsusele. Kui hea ideega ühineb terve naabruskond, on selle teostamine lihtsam. Paljudes eramurajoonides toimib n.ö mitteametlik naabrivalve kindlasti ka praegu.

Milleks siis veel vaja mingit ametlikku naabrivalvet, kui see juba praegu töötab?

Naabrivalve piirkondade organiseerimine annab elanikele tunduvalt paremaid võimalused suhelda nii kohaliku omavalitsuse kui ka politseiga. Kui meid miski tõsiselt meie ümbruskonnas häirib (tänavavalgustuse puudumine, hilisõhtul kõrvaltänavatel ringi kihutavad mootorratturid, lärmavad noorukite kambad või muu rahulikku elu segav), siis tavaliselt me kirume omaette ja aktiivsemad meie seast viitsivad võib – olla ka politseisse helistada. Pahatihti jäävad sellised märkused tähelepanuta või siis reageeritakse neile suure hilinemisega. Kui aga sellise avalduse teeb elanike ühendus, ei saa seda ignoreerida. Kindlasti ei saa aga naabrivalvet käsitleda kui mingit protestiliikumist, mis ennast politseile vastandab. Vastupidi, tihe koostöö nii politsei kui kohaliku omavalitsusega annab meile võimaluse leida kõigile oma muredele ja probleemidele kiire lahendus.

Kas naabrivalvest on tõesti kasu?

Tallinna Kesklinnas loodi naabrivalve piirkond 2000. a juunis. Elanikele viidi läbi koolitus, jagati kõigile naabrivalve kleepsud, millega märgistati korterite ukсед ja aknad. Politseiga koostöös valmisid blanketid, mis lihtsustavad oma tähelepanekute ülestähendamist võimalike korrarikkumiste puhul. Koostati ka kontakttelefonide meelespea, mis sisaldab kõiki vajalikke numbreid alates politsei hädaabi numbrist ja lõpetades naabrivalve sektori vanemaga. Kui enne olid elanikud väga rahulolematud nii turvalisuse puudumise, pidevate sissemurdmiste ja politsei suutmatus tõttu midagi ette võtta, siis pärast naabrivalve piirkonna asutamist ning politseiga tihedamate suhete sisseseadmist olukord muutus kardinaalselt. Kahe aasta jooksul on toimunud üks huligaansus, kus üritati lõhkuda hoovi sissesõitu takistavat tõkkepuud, ja rohkem mitte ühtegi õigusrikkumist! Viimsi vallas Randveres loodi naabrivalve sektor eelmise aasta kevadel. Selle aasta talv oli esimene üle mitme aasta, kus mitte ühtegi suvilasse sisse ei murtud. Lääneriikide kogemus näitab, et korrusmajades, kus on loodud naabrivalve sektorid, on kuritegevuse tase langenud kuni 70%.

See suhtarv räägib iseenda eest. Sama printsiip kehtib autoparklate kohta. Just korrusmajades, kus väga palju autosid pargib maja ees, võib naabri valvas silm olla suureks abiks järjekordsete autokrattide tabamisel. Eks kurjategijagi on inimene ja läheb oma pahategusid sooritama pigem sinna, kus on väiksem võimalus vahele jääda, kui kohta, mille kohta on teada, et toimib tugev sotsiaalne kontroll naabrivalve näol.

Igaüks saab jõudumööda naabrivalves osaleda

Koduperenaised võivad aeg-ajalt läbi akna või ukse silma visata pilgu trepikojas toimuvale. Pensionärid, kes tihti veedavad aknal pikki tunde, saavad seda nüüd teha naabruskonna huvides. Unetud aga hoiavad öösel ümbruskonnal silma peal. Isegi õues palli mängivad lapsed saavad koduhoovi silmas pidada. Kellel pole aga aega igapäevaseks jälgimiseks, võivad enda peale võtta majadevahelise koostöö koordineerimise. Lisaks kuritegude ennetamisele on naabrivalvest kasu ka kogukonnatunde tekitamisel. On ju ühes majas elavatel inimestel võimalus silm peal hoida ka hoovis mängivatel naabrilastel ning neile vajadusel õpetussõnu jagada. Samuti saavad vanemad inimesed hoolivate naabrite poole pöörduda, kui abi vaja. Ja see pole sugugi kõik. Leedus toimib sarnane liikumine juba 1996-ndast aastast. Olles paar aastat tagasi neil külas kogemusi omandamas, tõid nad väga lihtsa näite: „Naisterahvas tuleb õhtul üksi töölt, kuid kardab pimedas bussipeatusest üksi koju minna. Enne töölt lahkumist helistab ta oma naabrivalve sektori vanemale, kes organiseerib majast paar abivalmis meesterahvast talle bussipeatusesse vastu.“ Kas pole lihtne? Nii ka kogu naabrivalve liikumine, kus väga väheste vahenditega on võimalik saavutada väga häid tulemusi.

Kui sinu majas ja ümbruskonnas tegutsevad aktiivsed naabrivalve rühmad, ei pea sa oma uue automaki pärast muretsema. Kaabakas teab, et Henu valvas silm jälgib iga tema sammu ning ei julge sinu koduhoovi sisenedagi. Henn aga võib rõõmsal meelel puhkusele sõita, teades, et naabri Kai hoiab tema kodul silma peal. Kaovad verised süstlad, uriinihais, põlenud postkastid ning graffiti seinalt. Sa võid oma lapse rahulikult õue mängima lubada.

Kes aitab sind, kui mitte sina ise!

Halvim on käed rüpes istuda ja vaadata pealt, kuidas kodupiirkond muutub kurjategijate rüüsteretkede tallermaaks.

Naabrivalve sektori loomises pole midagi keerulist – esimeste nõuannete saamiseks võta ühendust mittetulundusühinguga Eesti Naabrivalve.

05 136 630

info@naabrivalve.ee

www.naabrivalve.ee

Eesti Naabrivalve soovitab

Kodust lahkudes:

- Anna teada oma naabritele, et oled kodust ära, ja palu neil võimalusel iga päev kontrollida sinu maja või korteri uksi ja aknaid.
- Ära jäta varuvõtmeid kohtadesse, kust need võib leida varas.
- Ära jäta silte/teateid, mis annaksid teada, et kedagi ei ole kodus.
- Kui telefonil on automaatvastaja, ei tohi tekst sellel öelda, kui kaua on maja/korter tühi.
- Kui võimalik, ütle ära kõikidest regulaarsetest saadetistest (post) või palu naabritel tühjendada oma postkasti.
- Püüa jätta mulje, et ollakse kodus. Võimalusel muretse aegrežiimil töötavaid lüliteid, mis panevad sinu ära olles tööle valgustid, raadio ja muud seadmed.
- Kardinal akna ees päeval on kindlaks märgiks, et omanikke pole kodus. Kui jääd ära vaid öhtuks, siis tõmba kardinal ette.
- Lukusta KÕIK uksed ja sule aknad ning siganalisatsiooni olemasolul lülita see sisse.
- Pimedal ajal tulevad kasuks liikumise peale reageerivad valgustid.
- Ära jäta tubadesse nähtavale kohtadele asju, mis võivad aknast sisse vaatajas tekitada huvi ja kiusatust.

Kodu on kindlam ja vara kaitstum

- Korralik uks ja ukse lukk on esmatähtsad kodu turvalisemaks muutmisel.
- Uksesilm aitab kindlaks teha, kes on ukse taga, et mitte avada seda võõrastele.
- Väärisesemeid(ehteid) on soovitatav hoida kohas, mis on lukustatav.
- Märgista väärtuslikumad esemed(, *millest ei soovi ilma jääda,*) püsival ja silmatorkaval viisil. Märgistatud esemeid on raskem edasi müüa ning seetõttu vargad võtavad neid kaasa harvemini. Kui see siiski kaasa võetakse, on varga tabamise korral asju lihtsam ära tunda.
- Ka kodus olles hoia uks lukus.
- Paneelmajas on soovitatav hoida välisuks pidevalt lukus või leppida kokku ajas, millal on uks lukus.
- Maja number peab olema nähtaval kohal ja selgesti loetav, nii on võõrastel kergem vajaduse korral abi kutsuda.

Eramaja

- Kujunda oma aed nii, et kõrged hekid ja puud ning põõsad ei annaks varastele võimalust tegutseda, ilma et keegi neid märkaks.
- Ära jäta aeda tööriistu vms, mis võib vargale anda võimaluse sissemurdmiseks.
- Ka aias töötades hoia uks lukus.

Võõrad ukse taga

- Enne ukse avamist küsi alati, kellega on tegemist.
- Ära ava ust kohe, vaid vaata enne läbi ukse silma või kasuta ukseketti.
- Kui sisselaskmist soovib sulle tundmatu inimene, küsi alati isikut tõendavat dokumenti. Töötõendil peab olema töötaja pilt ja asutuse nimetus.
- Varas võib esineda inimesena, kelle sa just nagu peaksid sisse lubama, nt:
  - müügimehena
  - remondimehena
  - gaasi- või veemõõtja kontrollijana
  - võib öelda, et ei tunne ennast hästi ning soovib hetkeks sisse astuda
  - otsida kedagi, kuid ei olda kindel otsitava elukohas
  - peab kiiresti kasutama telefoni
- Kui sul on mingeidki kahtlusi inimese suhtes, kes on su ukse taga, ära lase sisse!
- Üksi kodus olles, ei tohi lapsed sisse lasta kedagi, keda nad ei tunne.
- Ohu korral kutsu politsei telefonil 110

Lapse õiguste konventsioon Eestis – võimalikud tegevused laste kaitsmiseks seksuaalsekspluateerimise eest

Erki Korp, MA

Tallinna Laste Turvakeskuse juhataja, TPÜ doktorant

Käesolevat artiklit ajendas kirjutama ülevaatliku informatsiooni ja süsteemi puudumine Eestis, mille kaudu aidatakse seksuaalselt väärkoheldud lapsi. See sai mulle kui artikli autorile selgeks, kui Eestis viibis k. a 21. – 25. maini UNICEFi (ÜRO Lastefondi) konsultant Michele Mercier, kes kaardistas ja analüüsis Eesti riigi tegevust laste seksuaalsekspluateerimise vastu võitlemisel.

Parema ülevaate saamiseks on vaja tagasi minna aastasse 1996, kui Stockholmis toimus esimene maailmakongress laste seksuaalsekspluateerimise vastu kommertslikel eesmärkidel. Kongressil võeti vastu “Stockholmi deklaratsioon ja tegevusplaan”. Sellest on saanud oluline globaalne hoob, mis aitab läbi viia erinevaid tegevusi, kaitsmaks lapsi seksuaalsekspluateerimise eest. Samal konverentsil võttis Eesti sotsiaalministeerium sellele deklaratsioonile alla kirjutades kohustuse välja töötada Eesti riiklik tegevusplaan (*National Plan of Action*) seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks ning seksuaalselt väärkoheldud laste aitamiseks.

1997. aastal käivitas Avatud Eesti Fond laste väärkohtlemise ennetamise programmi, mille eesmärk oli luua Eestisse keskused, aitamaks seksuaalselt väärkoheldud lapsi. Programmi kaudu hakati toetama Tartu Laste Tugikeskust, mis on tegutsenud alates 1995. aastast väärkoheldud laste aitamiseks Lõuna-Eestis. Sama programmi raames loodi 1998. aastal ka Tallinna Laste Tugikeskus, mis tegutseb väärkoheldud laste aitamiseks peamiselt Tallinnas, kuid ka Põhja-Eestis. Nii nagu kõigi George Sorose algatuste puhul, lootis ka sinne Avatud Eesti Fond, et ühel päeval võtab riik koos kohalike omavalitsustega need keskused üle ja jätkab nende finantseerimist. Kahjuks on läinud nii, et Tallinna ja Tartu linn toetavad nimetatud keskusi minimaalselt ja enamasti rahast tuleb keskustel taotleda välisdoonoritelt.

Mida tehakse mujal

Laste seksuaalsekspluateerimise probleemiga tegelemisel on olulised ka kogemused, mida naaberriikides on omandatud selle probleemi lahendamisel. Seetõttu lõi Rootsi sotsiaalministeerium koos 11 Balti mere regiooni riigi sotsiaalministeeriumi ja valitsusvälise organisatsiooniga töörühma, mille nimeks sai “*Child Center for Children at Risk in the Baltic Sea Region*” (www.childcentre.baltinfo.org). Selle koostööprojekti raames koostati internetilehekülg, et eri riikide spetsialistid saaksid omavahel infot ja kogemusi vahetada ning virtuaalkonverentse pidada. Kahjuks on see projekt takerdunud paljude tehniliste probleemide taha ning seetõttu ei ole keskus suutnud efektiivselt tegutseda. Ka ei toeta Eesti riik MTÜ Tartu Laste Tugikeskuse ja MTÜ Tallinna Laste Tugikeskuse osalemist nimetatud projektis (osalemine nõuab mitmesuguseid kulusid IT riistvara ja tarkvara muretsemiseks). Esialgu oli Eesti poolt koordineerivaks keskuseks MTÜ Tallinna Laste Tugikeskus, nüüd teeb seda MTÜ Tartu Laste Tugikeskus.

2001. aasta mais korraldas käesoleva artikli autor Eestis koos kahe kolleegiga Lätist ja Leedust konverentsi, et vahetada informatsiooni tegevustest, mis puudutavad laste kaitsmist seksuaalse ekspuuteerimise eest. Konverentsi avas rahvastikuminiister Katrin Saks, oma tervituse andsid üle Tallinna abilinnapea Ants Leemets, UNICEFi Euroopa keskuse direktor Shahnaz Kianian-Firouzgar ja ECPAT International'i (*End Child Prostitution, Child Pornography and the Trafficking of Children for Sexual Purposes*) Euroopa esindaja Natalia Buratti. Kahe päeva jooksul arutati laste seksuaalse ekspuuteerimisega seotud õiguslikke, psühholoogilisi, meditsiinilisi ja sotsiaalseid probleeme. Konverentsil esitleti ka Läti ja Leedu riikliku tegevusplaani (*National Plan of Action*), et ka Eesti saaks lõpuks endale riikliku tegevusplaani. Samuti oli konverentsi eesmärk teha ettevalmistusi teiseks maailmakongressiks laste seksuaalse ekspuuteerimise vastu kommertslikel eesmärkidel, mis toimus Jaapanis, Yokohomas detsembris 2001. Konverentsil lepiti kokku, et koostatakse ülevaade ka olukorrast Eestis. Sotsiaalministeeriumi tellimusel ning artikli autori eestvedamisel koostati 2001. aasta suvel koostöös mitmete spetsialistidega juhised seksuaalse väärkohtlemise ennetamiseks (vt. www.lasteturva.ee), mis on alusdokumendiks riikliku tegevusplaani väljatöötamisel.

Kongress Jaapanis

2001. aasta detsembris õnnestus osaleda Yokohomas toimunud teisel maailmakongressil, kus käsitleti laste seksuaalset ekspuuteerimist kommertslikel eesmärkidel, kuid kahjuks Eesti riigi esindajaid selles ei osalenud, mis näitab suhtumist probleemi riigi tasemel.

Kongress ise oli väga sisukas, osalejaid oli kokku 3050. Kongressi avas Jaapani välisminister Makiko Tanaka, järgnes Jaapani printsessi Takamado tervituskõne ning seejärel võttis sõna Rootsi kuninganna Silvia. Kongressil toimusid mitmed plenaarsessioonid ja väga mitmekülgsed töötod. Koos UNICEFi konsultandi Michele Mercieri'ga viisime läbi töötoa, kus andsime ülevaate olukorrast Baltimaades ja Ida- ning Kesk-Euroopas laste seksuaalse väärkohtlemise ennetamisel ning väärkoheldud laste aitamisel.

Kongressi läbivateks teemad olid:

- Preventsioon, kaitse ja seksuaalse väärkohtlemise ohvriks sattunud laste rehabiliteerimine.
- Seksuaalse väärkohtleja portree.
- Erasektori roll ja sekkumise võimalused.
- Õigusaktid ja seadusloome.
- Laste kupeldamine.
- Lastepornograafia.

Olulise uue teemana tõsteti esile laste kupeldamist internetis, samuti lastepornograafia levikut internetis. Kuna tihtipeale on tegemist internetilehekülgede mittetuvastatavate omanikega ja globaalse fenomeniga, siis on väga raske ka selle vastu võidelda.

Kongressi lõppsõnas öeldi välja järgmine mõte: “Selle asemel, et oodata tuule suuna muutumist, võiksime ise olla need, kes määravad tuule suunda”.

Pärast kongressi peaksid Stockholmi deklaratsiooniga liitunud riigid jätkama ÜRO lapse õiguste konventsiooni järgimist ning tegema kõik, et väheneks laste seksuaalne väärkohtlemine ja et igal riigil oleks selleks tegevuseks oma riiklik strateegia.

Eestis puudub riiklik tegevusplaan

2002. aasta mais viibis Eestis UNICEFi konsultant Michele Mercier, kellega koos käesoleva artikli autor osales paljudel kohtumistel, mis andsid väga hea ülevaate Eesti olukorrast laste seksuaalse väärkohtlemise vastu võitlemisel.

Kohtumised toimusid sotsiaalministeeriumi, justiitsministeeriumi, Politsei ameti, UNICEFi Eesti Rahvuskomitee ja Tallinna Laste Turvakeskuse esindajatega, samuti Eesti Vabariigi õiguskantsleriga, Tallinna ja Tartu Laste Tugikeskuse juhtidega, Lastekaitse Liidu, AIDSi Tugikeskuse ja AIDSi Ennetuskeskuse, Tallinna politsei ja Eesti Tervisekasvatuse Keskuse esindajatega.

Kohtumiste kokkuvõtteks võib öelda, et Eestil puudub nõuetekohane rahvusvaheliselt aktsepteeritav riiklik tegevusplaan (*National Plan of Action*), kus oleksid selgesti fikseeritud riigi, kohalike omavalitsuste ja mittetulundusorganisatsioonide ülesanded, tegevus ning rahastamisallikad. On oluline, et tekiks institutsioon, mis korraldaks süsteemi eri osade koostööd ning koostaks regulaarselt statistikat (hetkel on see väga puudulik), ja selleks võiks olla sotsiaalministeerium. Seadusandlik baas on Eestis hetkel korralik ning seda täiendab alates 1. septembrist 2002 jõustuv karistuseseadustik. Politsei ja lastekaitsetöötajate koostöö kohtutega peaks muutuma paremaks ning lapsi seksuaalselt väärkohelnud isikute karistused karmimaks. Kindlasti peaks looma võimalusi ka väärkohtlejate raviks, kuna ainult nende süüdimõistmine ei lahenda olukorda, sest pärast karistuse kandmist pöörduvad nad üldjuhul samale teele tagasi. Tähelepanu tuleb pöörata alaealistele prostituutidele, luua nende aitamise süsteem ning tõkestada lasteporno levikut internetis. Mittetulundusühingute tööd peaksid rahastama kohalikud omavalitsused koos riigiga, sest tugikeskusi ei saa luua igasse omavalitsusse, need peaksid paiknema regiooniti. Seega oleks Tartu ja Tallinna laste tugikeskusele lisaks vaja veel keskust Ida-Virumaale ning Pärnusse.

Senine kogemus näitab, et laste seksuaalse väärkohtlemise probleemiga kokku puutuvad spetsialistid vajavad täiendkoolitust. Paljudes väikestes omavalitsustes ei võeta laste väärkohtleja suhtes midagi ette, sest kõik tunnevad kõiki. Seetõttu ongi vaja pöörduda mõnda kaugemal asuvasse regionaalsesse keskusesse.

Rääkides probleemist, peame mõtlema sellele, kuidas väärkoheldud lapsed saaksid professionaalset abi ning seeläbi katkeks ahel, kus väärkoheldud laps hakkab kas juba lapsena või siis täiskasvanuna ahistama teisi lapsi.

Arvestades Eesti praegust iivet, ei saa me võtta lapsi puudutavaid probleeme ükskõikselt, mistõttu jäi UNICEFi konsultandi siinviibimisel kõlama kokkulepe, et juba sügisel võtab Tallinna Laste Turvakeskus eri instantside esindajad kokku ning alustab Eesti riikliku tegevusplaani koostamist. Tegevusplaan on ainult üks samm laste kaitsmisel, aga kui me tahame olla edukad, siis peame järjekindlalt tegelema üldsuse teavitamisega probleemi tõsidusest.

ICSW konverents

Juunikuu viimasel nädalal toimus Rotterdams ICSW (*International Council on Social Welfare-Rahvusvaheline Hoolekandenõukogu*) 30. konverents. Nimetatud mittetulundusühing on asutatud 1928. aastal ja ühendab endas üle 80 rahvusliku (sh ka ICSW Eesti Rahvuslik Komitee) ja rahvusvahelise (nt. Punane Rist, Päästarmee) organisatsiooni. Sotsiaalmajandusliku arengu edendajana on ICSW esindatud mitmete internatsionaalsete või valitsusvaheliste organisatsioonide juures, nagu UNICEF, UNESCO, ILO, WHO, Euroopa Nõukogu jt. Töö paindlikumaks korraldamiseks on tegevus jaotatud geograafiliselt kümnesse piirkonda, neist üks on Euroopa Regioon (www.icsw.org).

Konverentsi ligi 800 osalejat (Eestist 8) jagas oma kogemusi 78 töötoa rohkem kui 200 ettekandes. Eestist oli ettekandeid kaks: hr Tõnu Otsassonilt Käinast ja allakirjutanult. Väga hästi korraldatud kokkusaamise sümposiumidel ja plenaaristungitel esinejateks olid palutud kõrgetasemelised spetsialistid nii Hollandi kui teiste riikide valitsus-, äri- ja mittetulundusringkondadest. Oli võimalus saada teavet nii trükitud kui elektroonilisel kujul, luua kontakte ühisel huvil põhineva koostöö edendamiseks. Edastan siinkohal ühe infovoldiku sõnumi, mis võiks lugejatele huvi pakkuda: ICSW Euroopa Regiooni ühisüritus on 11 – 13. juunil. 2003 Oslos toimuv seminar, mille üldiseks teemaks vaesusest jagusaamine ja selle tagajärgede leevendamine. Programm ja põhimõtteline kutse osalemiseks on kättesaadavad järgmise aasta alguses. Tõenäoliselt oodatakse ICSW Eesti Komiteelt enne ka mõnede formaalsuste täitmist.

Valter Parve, TÜ Pärnu Kolledzh

Alaealiste õigused vanglas

Eha Alla-Napritson

Maardu vangla psühholoog

Lastekaitseaduse § 34 lg 2 järgi on lapsele vabadusekaotuse kohaldamine äärmuslik abinõu, mida tuleks võimalusel vältida. Samas peab laps oma tegude eest vastutama ja kui teod lähevad vastuollu ühiskonnas kehtivate tavade ja normidega, kannab ta nende rikkumise eest ka vastutust. Kuriteo toime pannud alaealiste puhul kohaldatakse kõigepealt niisuguseid mõjutusvahendeid, mis ei lahuta lapsi nende perekonnast, kui see ei ole ilmingimata tarvilik, lapse huvidest lähtudes. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 5 lg 1 peab õigustatuks alaealise üle kasvatusliku järelevalve sisseseadmist ning osavõttu õigusrikkumisi ära hoidvatest õppeprogrammidest.

ÜRO lapse õiguste konventsiooni artikkel 37 näeb alaealistel vabaduse võtmises teatud mõttes nende alandavat kohtlemist. Lapse vahi alla võtmine, kinnipidamine või vangistamine peab olema kooskõlas seadusega, ja seda tehakse võimalikult lühiajaliselt. Iga vabadusest ilma jäänud last tuleb kohelda inimlikult ja lugupidamisega üksikisiku sünnipärase inimväärikuse vastu ja viisil, mis arvestab lapsealise isiku vajaduse ja isiksuseomadusi.

Hoolitsus ja arenemine

Lastekaitseaduse paragrahvides 8 kuni 17 sätestatu järgi on lastel sõltumata rahvusest või soost õigus saada abi ja hooldust ning areneda.. Lapsel on seaduslik õigus privaatsusele ja sõpruskonna valikule. Sama seaduse § 37 seab nõuded vahistatud alaealiste kohtlemisele. Talle on antud piiramatut võimalust kokkusaamiseks vanemate ja lähedastega. vangistusseaduse paragrahvide 93 kuni 98 sätteid näevad ette sidemete säilitamise võimalused lähedastega, kuigi piiratult kui eelpoolmainitud lastekaitseaduses. Nii ÜRO laste õigustekonventsioonis kui vangistusseaduses nähakse ette võimalused kontaktide säilitamiseks pereliikmete ja lähedastega kirjavahetuse ja telefonikõnede kaudu. Lubatud on ka lühiajalised väljaviimised kinnipidamisasutusest. Need tingimused võimaldavad alaealisel tunda end endisel pere liikmena ja kinnipidamisasutusest vabanedes kiiremini sulanduda igapäevaellu ning ühiskonda. Vahistatul on õigus olla kursis ühiskonnas toimuvaga nii trükitud kui võimalusel ka elektroonilise meedia abil.

ÜRO laste õiguste konventsiooni artikli 31 ja lastekaitseaduse § 12 sätestatu alusel peab lastele olema tagatud igasugune eakohane arenemine, sh füüsiline arendamine.

Arendamise eesmärk on:

- Luua võimalused isiksuse kujunemiseks, kes oleks sotsiaalselt kaastundlik, vaimselt erk ja keskkonda väärtustav.
- Soodustada lapse emotsionaalset, kõlblist, sotsiaalset ja vaimset, samuti harmoonilist kehalist arengut.'

“Kinnipidamisasutus peab rahuldama alaealise füüsilised põhivajadused ning seeläbi tagama inimväärikuse. Kindlustunde tagamise, tervishoiu- ning hügieenivajaduste rahuldamise kõrval garanteeritakse talle privaatsus, sportimis- ja meelelahutusvõimalused (Alaealiste kinnipeetavate õigused ja põhivajadused, Genti ülikoolis toimunud III konverentsi materjalidest).

Lähtudes Euroopa Vanglareeglistikust (vangide kohtlemise standartreeglite parandatud versioon) ja ÜRO kinnipeetavate miinimumnõuetest, peab kriminaalkaristusi täide saatev süsteem tagama kinnipeetava elu, tervise ja väärikuse kaitse ja arendama tema vastutustunnet, kalduvusi ja oskusi, mis aitaksid tal tavaelus enesega toime tulla. Selline ettevalmistus peab algama vahistatu vanglasse saabumisest ning protsessi kaasatakse kogu vangla personal.

Tervis ja haridus

Tulenevalt vangistusseaduse paragrahvidest 14, 49 ja 91, on vangla meditsiiniteenistus riigi üldise tervishoiusüsteemi osa ja teostab regulaarselt kinnipeetavate meditsiinilist kontrolli, eelkõige kohe pärast kinnipidamisasutusse saabumist. Vanglas on alaline ravipunkt, mis annab vahistatutele arstiabi nii päeval kui öösel. Vajadusel suunatakse vahialune ka haiglaravile vanglate keskhaiglasse või üldhaiglasse. Vähemalt kord nädalas võimaldatakse vahistatul käia saunas või kasutada dušši. Ta on ise kohustatud hoolitsema isikliku hügieeni eest. Kuna elatakse hulgakesi koos, sunnib see arvestama teistega enda kõrval. Samas võib ülerahvastatus endaga kaasa tuua ebakõlasid suhtlemises ja emotsionaalse ülierutuvuse ilminguid. Vahialustele peab võimaldama usuliste vajaduste rahuldamist ning kohtumisi psühholoogiga.

Kuigi alaealiselt on tema teo tagajärjel võetud ajutiselt vabadus ja lapse liikumine on piiratud, kohaldab lastekaitseseadus kinnipeetavale koolikohustuse: vangistusseaduse § 93 ja lastekaitseseaduse §39 tagatakse kinnipidamisasutuses lapsele põhi- ja/või gümnaasiumihariduse andmine. Hariduse kaudu õpetatakse austust iseenda ja kõige elava vastu ning valmistatakse noorukit ette iseseisvaks eluks vabas ühiskonnas sallivuse ja inimõiguste austamise vaimus.

Tänapäeva praktika

Alaealiste puhul rakendatavate paranduslike meetmete eesmärk on aidata lapsel kasvada seaduskuulekaks kodanikuks. Tegelikult aga on noortevanglad neis valitseva õhkkonna tõttu parimaks kasvukeskkonnaks hälbiva käitumise ja negatiivsete hoiakute kujunemisel. Meil kohaldatakse seadusega vastuollu sattunud lastele peamiselt karistusliku iseloomuga meetmeid. Alaealiste nii vaimse kui füüsilise arendamise tingimused on minimaalsed ja peavad silmas vaid korra tagamist. Enim rakendatav karistusviis on vabadusekaotus, alternatiivseid meetmeid kasutatakse tunduvalt vähem. Preventiivsete abinõude (kasvatusasutused, töölesuunamine, nõustamine, haridus- ja teraapiaprogrammid, sotsiaalprogrammid kasutamine ei ole kuigi laialt levinud, ja kui neid on ka kasutatud, siis ei ole need andnud küllaldaselt head tulemust.

Balti koostööseminar noorte õigusemõistmise reformi küsimustes

Rait Kuuse

justiitsministeeriumi kriminaalhoolduse talituse juhataja

Sissejuhatuseks. Kurjategijate kohtlemise ja karistamise teema on jätkuvalt aktuaalne kogu Euroopas. Vabadusekaotusele alternatiivide otsimine ning resotsialiseerimise efektiivsuse tõstmine on olulisemaid küsimusi ühiskonna turvalisuse tagamisel. Kuidas me kohtleme õigussüsteemis lapsi ja alaealisi, see määrab tulevikus korduvkuritegevuse esinemise sageduse. Karistamise asemel on saanud võtmesõnaks ennetamine.

Koostöökonverents. Leedu Inimõiguste Keskuse, UNICEF'i, UNDP ja Leedu Justiitsministeeriumi korraldusel toimus 06.06-07.06.2002 Vilniuses konverents "Noorte õigusemõistmise reform Balti riikides". Konverentsi eesmärk oli jagada kogemusi tööst alaealistega õiguskaitse-süsteemis. Konverentsist võttis osa eksperte Euroopa tasandil. Balti riikidest osales praktikuid paljudelt elualadelt, osalemise kriteeriumiks oli seotus õigusemõistmisega alaealiste üle. Eesti 6-liikmeline delegatsioon koosnes justiitsministeeriumi, prokuratuuri, politsei ja kriminaalhoolduse esindajatest.

Konverentsil tutvustasid korraldajad Leedus välisekspertide osalusel läbi viidud projekti, mille eesmärgiks oli parendada alaealistega tegelemist õigussüsteemis ning tagada nende õigusi alaealistele mõeldud strateegiate ja õiguskaitseasutuste loomise ja nende tegevuse arendamise teel. Projekt hõlmab kohtunikke, advokaate, prokuröre, politseid, kinnipidamisasutusi, rehabilitatsioonikeskuse loomist ning strateegiat inimeste teadlikkuse tõstmiseks alternatiivkaristustest. Õigusemõistmine alaealiste üle on paljudes Euroopa riikides lahutatud täiskasvanute omast (näitena võib tuua Prantsusmaa) ja selle eesmärk on alaealiste võimalikult paindlikum kohtlemine, et vältida alaealiste stigmatiseerimist õiguskaitse-süsteemi poolt.

Konverentsi teine päev möödus kitsamas ringis, kus eri riikide esindajad tutvustasid oma tööd alaealistega. Eestist esitati ettekanded kriminaalhooldusest, alaealiste mõjutusvahendite seadusest, politsei tööst ning prokuratuuri tegevusest. Pärast ettekandeid toimunud diskussiooni tulemusel koostati ühine dokument, milles toodud punktidest soovitatakse Balti riikide valitsustel edaspidi juhendada õigusemõistmisel alaealiste üle.

Kokkuvõtteks. Kokkuvõtlikult võib öelda, et Eesti on alaealiste üle õigusemõistmisel oma õigusliku baasi ja rakendatavate meetmete osas naaberriikidest hetkel ees. Näiteks teistes Balti riikides kriminaalhooldust sellisel kujul ei eksisteeri. Alaealistele spetsiaalsete kohtute loomine ei ole meie mastaape arvestades võimalik, küll aga on näiteks võimalik spetsialiseeruda alaealiste poolt toime pandavate õigusrikkumiste probleemile nii suuremates kohtutes kui ka kriminaalhooldusosakondades. Politsei ja vanglasüsteem on vahest kõige konkreetsemad näited alaealiste erikohtlemisest. Ometi on meil alaealiste kohtlemise osas arenguruumi veel piisavalt.

1.septembrist 2002 jõustuva karistusseadustiku ja uue, veel jõustumata menetlusseadustiku põhimõtted võimaldavad väita, et eelpool refereeritud agenda on pigem informatiivne kokkuvõtte, kui meil Eestis reaalseid tegevusi nõudev. Kuid põhimõtte, et Eesti peab käima ühte sammu teiste Balti riikidega ning olema kursis rahvusvahelise arenguga, väärrib rõhutamist. Seega võib öelda, et konverentsi olulisemaks tulemuseks on alaealiste õigusrikkumistega tegelevate spetsialistide koostöövõrgustiku tekkimine ja arendamine, mis on aluseks edasisele koostööle Balti riikide vahel.

Balti koostööseminar alaealiste õigusemõistmise süsteemi reformi küsimustes

6. – 7. juuni 2002, Vilnius

SOOVITUSED

Ka hälbiva käitumisega alaealised on meie lapsed ja meie tulevik. Kuritegude ennetamine, alaealiste üle õigusemõistmise reformimine ja alaealiste õigusrikkujate resotsialiseerimine on võti kuritegevuse vähendamiseks ja ühiskonna kaitsmiseks. Seepärast nõuavad need küsimused riiklikku tähelepanu ja rahastamist.

Me soovitame Eesti, Läti ja Leedu valitsustele:

1. Vaadata läbi alaealiste üle õigusemõistmisel kehtivad seadused, lähtudes rahvusvahelistest standarditest; laiendada pilootprojektide ulatust ja luua alaealistele suunatud strateegia, erilise rõhuasetusega tüdrukute kohtlemise osas.
2. Välja arendada alaealiste kuritegevuse ennetamise süsteem rõhuasetusega varasele sekkumisele.
3. Välja arendada institutsionaalne võrgustik ja tagada väljaõpe kõigile alaealiste üle õigusemõistmisega seotud spetsialistidele, kaasa arvatud sotsiaaltöötajad.
4. Rakendada alternatiivse kriminaalmenetlusele ja vabaduse võtmisele alaealiste osas. Jälgida kasutatavate alternatiivide rakendamist ning nende mõjusust.
5. Luua efektiivne kriminaalhooldussüsteem (Läti, Leedu) ja jätkata olemasoleva (Eesti) kriminaalhooldussüsteemi tegevust, kaasates kriminaalhooldustööle koolitatud sotsiaaltöötajaid ning tehes koostööd õigussüsteemiga seotud teiste isikutega.
6. Suurendada avalikkuse, strateegiliste planeerijate ja poliitikute teadlikkust alaealiste õigusemõistmise süsteemi reformimise vajalikkusest.
7. Vähendada laste arvu suletud institutsioonides ja arendada olemasolevaid asutusi ning resotsialiseerimisprogramme.
8. Toetada ohvriabi seadusandluse, koolituste ja tehniliste võimaluste kaudu.
9. Luua ja jätkata koostöösuhteid alaealiste üle õigusemõistmisega seotud huvigruppide vahel, kaasates ka akadeemilisi institutsioone.
10. Jätkata Balti riikide koostööd õigusemõistmisel alaealiste üle, vahetades informatsiooni eri tasanditel ja erinevate huvigruppide vahel, rõhuasetusega praktilise töö tegijatele.

Eesti ohvriabi Euroopas

Ester Liinak

Kuriteoohvrite Toetamise Ühing "Ohvriabi" juhatuse liige

Maikuu lõpus toimus Prahlas Ohvriteenistuste Euroopa Foorumi (*European Forum for Victim Services*; <http://www.armonsupport.com/euvs/>) **konverents**, kus Eesti ohvriabi organisatsioon - Kuriteoohvrite Toetamise Ühing "Ohvriabi" - võeti vastu selle organisatsiooni täieõiguslikuks liikmeks. Kokku on Foorumil liikmeid 19, esindatud on järgmised 16 riiki: Austria, Belgia, Eesti, Holland, Iirimaa, Luksemburg, Portugal, Prantsusmaa, Rootsi, Saksamaa, Slovakkia, Soome, Suurbritannia, Šveits, Tšehhi ja Ungari.

Mõni sõna **ohvriabi ajaloost** mujal maailmas. Ohvriabi alustas tegevust 1974. aastal Inglismaal Bristolis ning tänaseks on sellest arenenud tuhandeid vabatahtlikke hõlmav iseseisev organisatsioon, mille patrooniks on printsess Anne. Skandinaavias on liidripositsioonil Rootsi. Malmös asutati politsei initsiatiivil ohvrite esmaabikeskus 1980. aastal. Koostöös Skandia kindlustusega avati 1985. aastal kuriteoohvrite kriisikeskus. Nende kahe tärmini vahele jääb suur töö seaduste ohvrisõbralikumaks muutmisel. Nii Soome kui ka Eesti ohvriabiorganisatsioon alustas tegevust 1994. aasta sügisel.

Ohvriteenistuste Euroopa Foorum loodi 1990. aastal nende Euroopa riikide poolt, kus töötasid ohvriabi organisatsioonid. Foorum kutsuti kokku selleks, et:

- aidata kaasa tulemuslike ohvriteenistuste arendamisele Euroopas
- edendada kuritegude õiglast ja võrdset hüvitamist kõigile kuriteoohvritele Euroopas sõltumata ohvri rahvusest
- toetada kuriteoohvrite õigusi Euroopas nende kriminaalõigusprotsessis ja teistes toimingutes osalemise ajal

Ohvriteenistuste Euroopa Foorum on välja andnud **kolm dokumenti** kuriteoohvrite õigustest: "Kokkuvõtte kuriteoohvrite õigustest kriminaalõigusprotsessis", "Kuriteoohvrite sotsiaalsed õigused", "Avaldus kuriteoohvrite õigustest ühtlustatud nõuetele vastavatele teenustele" (Eestikeelsed tekstid kättesaadavad: www.sm.ee/ohvriabi/MAIN5-1.htm)

Nimetatud dokumentides on fikseeritud ohvriteenistuse peamised põhimõtted ja kuriteoohvrite õigused.

Peamised põhimõtted

- Demokraatlikel ühiskondadel on kohustus leevendada kuriteo tagajärgi, kaasa arvatud neid tagajärgi, mis kuriteo ohvriks langemisel mõjutavad teisi eluvaldkondi.
- Ohvreid peab toetama viisil, mis näitaks täielikku arusaamist nende probleemidest.
- Kõigil kuriteoohvritel on õigus privaatsuse, füüsilise julgeoleku ja psüühilise heaolu kaitsele.

Ohvritel peab olema õigus:

- kuriteo tagajärgede teadvustamisele ühiskonna poolt
- informatsioonile oma õigustest ja kättesaadavatest teenustest
- tervishoiuteenustele
- rahalisele hüvitusele juhul, kui kuritegu on põhjustanud sissetulekute kaotuse
- vahenditele, mis sobivad neile oma kodu turvalisuse kindlustamiseks
- toetusele ja kaitsele töökohal
- toetusele ja kaitsele haridusasutustes
- hüvitusele
- tasuta ohvriabiteenustele
- privaatsuse kaitsele

Eesti organisatsioon ootab üle-euroopaliselt võrgustikult eeskätt kogemusi ja oskusteavet, et arendada Eesti ohvriabi süsteem võrdväärseks teiste Euroopa riikide organisatsioonidega. Lähtume oma käesoleva aasta tegevuses, sh novembrikuus toimuva rahvusvahelise konverentsi ettevalmistamisel, Ohvriteenistuste Euroopa Foorumi 2002. aasta **prioriteetidest**:

- Laps kui kuriteo ohver.
- Vahendamine.
- Vägivald kodus, sealhulgas partnerite vaheline vägivald.

Olulisim, mille poole Eesti ohvriabisüsteem nii avalikus kui ka mittetulundussektoris peab püüdlema, on kuriteoohvrite üks põhiõigustest: õigus saada tasuta abi nii ohvriabi süsteemi kuuluvatelt koolitatud vabatahtlikelt kui ka professionaalidest personalilt.

Kriminaalhoolduse kliendid 2002.aasta I poolaastal

Maila Sass

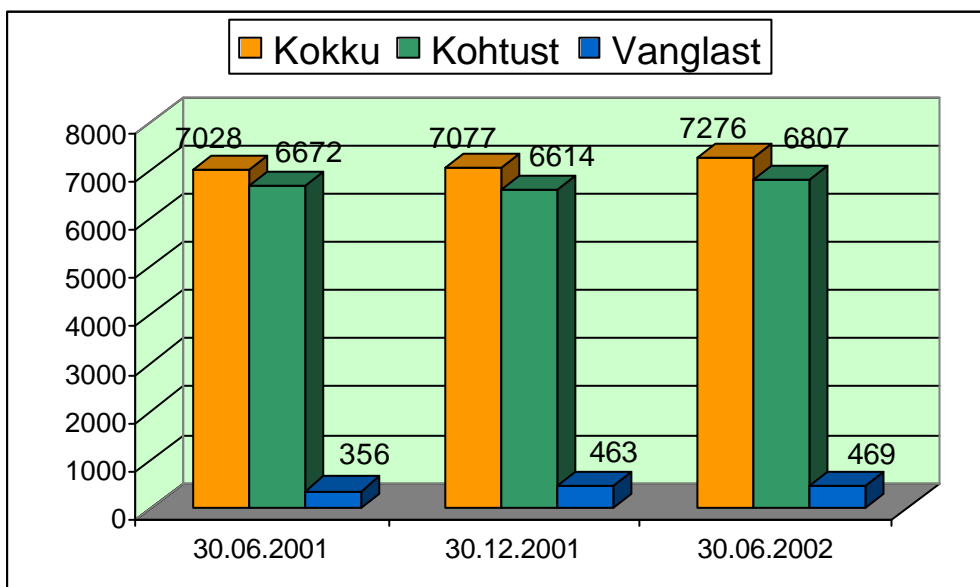
Justiitsministeeriumi kriminaalhoolduse talituse referent

1. mail 1998 loodi Eestis kriminaalhooldussüsteem. Tänapäeva seisuga töötab Eesti 17 kriminaalhooldusosakonnas kokku 189 kriminaalhooldusametnikku, kes tegelevad tingimisi karistatute ja vanglast ennetähtaegselt vabanenutega.

Keskmine kriminaalhooldusalune on 18-39 aastane Eesti kodakondsusega põhiharidusega vallaline meesterahvas, kes on hõivatud töö või sellega võrdsustatava alaga. Karistatud on ta esimest korda ning enamasti varavastase kuriteo eest. Tema suhtes on kohaldatud kuni 2 aastast katseaega ning põhilise lisakohustusena on talle kriminaalkoodeksi järgi määratud kohustus kõrvaldada kuriteoga tekitatud kahju.

Kriminaalhooldusaluste arv

2002. a 30. juuni seisuga oli kriminaalhooldusaluste arv võrreldes 2001. a lõpuga tõusnud 199 hooldusaluse võrra ehk siis kokku oli hoolduse all 7276 klienti. See teeb iga kriminaalhooldusametniku kohta keskmiselt 38 hoolealust. Kuigi vanglast vabaneb ennetähtaegselt ca 30 % kinnipeetavatest, on nende osatähtsus kriminaalhooldusaluste hulgas endiselt küllalt väike, moodustades 6,4% kõigist kriminaalhooldusalustest.

Joonis 1. Kriminaalhooldusaluste arv perioodil 30. juuni 2001 kuni 30. juuni 2002

Kriminaalhooldusaluste vanuseline jaotumine

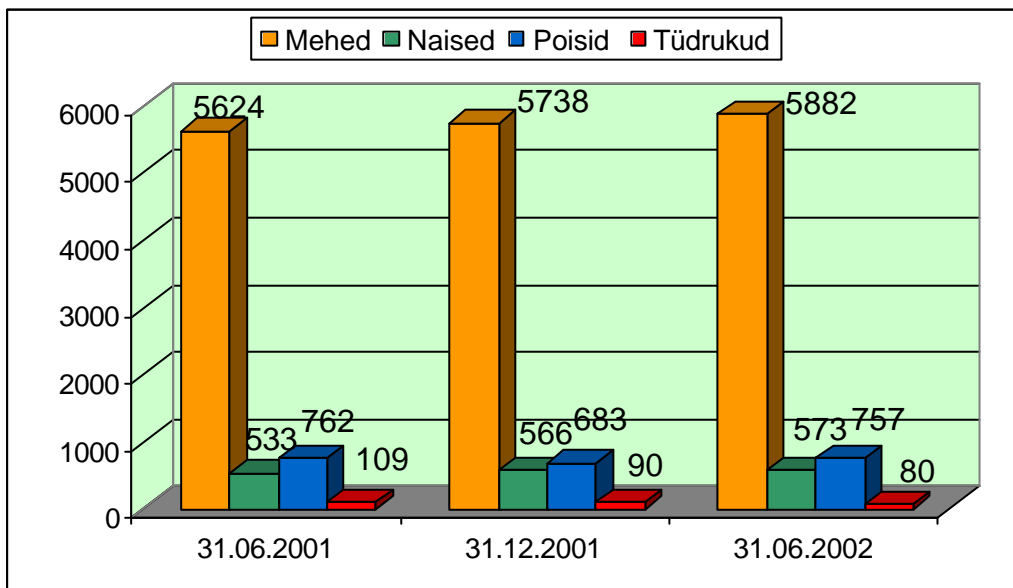
30. juuni 2002 seisuga moodustavad enamuse kriminaalhooldusalustest 18-39 aastased süüdimõistetud (70%). Siin ei ole varasemate aastatega võrreldes muutusi toimunud, kuna ka eelnevatel aastatel on selles vanuses kriminaalhooldusalused moodustanud enamuse kriminaalhooldusametnike klientidest.

Alaealised moodustavad kõigist kriminaalhooldusalustest 11 % (814 isikut), kellest tütarlapsi on 10 % (80).

Sooline jaotumine

Nagu varasematel aastatel, näitab ka 2002. a esimese poole statistika, et enamuse (80%) kriminaalhooldusalustest moodustavad mehed (5882) Naiste osakaal on kahe eelmise perioodiga võrreldes jäänud enam-vähem samaks 8 % (573). Võrreldes 2001. a II poolaastaga on 2002. a aastal tõusnud poiste osakaal, pidevalt on langenud kriminaalhooldusaluste tütarlaste osakaal.

Tütarlaste suhteliselt madal osakaal osutab vajadusele alaealistega läbi viidavas ennetustegevuses keskenduda enam tööle poistega, kuna need on aktiivsema riskikäitumisega.

Joonis 2. Kriminaalhooldusaluste sooline jaotumine perioodil 30. juuni 2001 kuni 30. juuni 2002

Rahvus

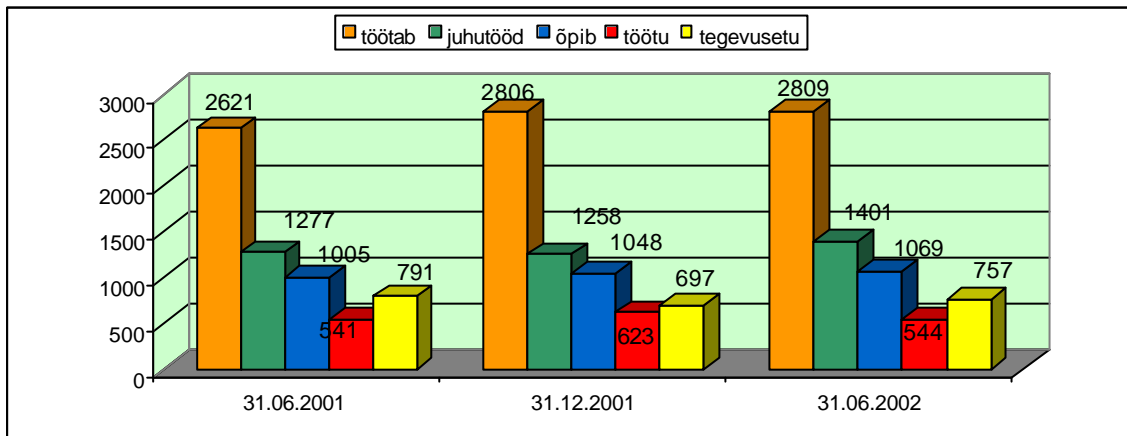
Eestlaste osakaal kriminaalhooldusaluste hulgas on püsinud stabiilsena, moodustades 61% kõigist kriminaalhooldusalustest (2001. a I poolaastal 4304; 2001. a II poolaastal 4304 ja 2002. a I poolaastal 4435). Sama kehtib ka teiste rahvuste kohta.

Haridus

Nagu eelmistel aruandeperioodidel, nii on ka sel poolaastal kriminaalhooldusaluste seas kõige enam põhiharidusega inimesi - 35%, järgneb keskharidusega isikute hulk - 25%. Kõrgharidusega kriminaalhooldusaluseid oli 30. juuni 2002. a seisuga arvel 177 (2,4%).

Hõivatus

2002. a juuni lõpul oli enamus kriminaalhooldusalustest hõivatud töö või sellega võrdsustatud alaga. Töötuna on ennast registreerinud 544 klienti ning tegevusetuid on 757, kokku 1301 e 18% kriminaalhooldusaluste üldarvust. Ülejäänud kriminaalhooldusalustest töötab 2809 (39%), töötab ja õpib 92, õpib ülikoolis 62, õpib koolis 915 (12,5%), on pensionil 256, ajateenistuses 48 ning juhutöödega on hõivatud 1401 (19,2%) klientidest. Ülejäänud 392 klienti on hõivatud muude tegevustega.

Joonis 3. Hõivatuse jaotumine perioodil 30. juuni 2001 kuni 30. juuni 2002

Perekonnaseis

Suurem osa kriminaalhooldusalustest on vallalised. Kui 2001. a II poolel moodustasid vallalised 55% kõigist kriminaalhooldusalustest, siis 2002. a I pooleks oli nende arv 3% võrra tõusnud (58%). 30. juuni 2002. a seisuga oli arvel veidi rohkem abielus (17%) kui vabaabielus olevaid hooldusaluseid (16%).

Kriminaalhooldusaluste poolt toime pandud kuriteod

Nii nagu ka eelmistel perioodidel, oli süüdimõistetute kriminaalhooldusele määramise peamiseks põhjuseks varavastase (56%) või avaliku korra ja ühiskondliku julgeoleku vastu kuriteo toime panemine (27%). Isikuvastaste kuritegude eest karistatud on kriminaalhooldusaluste seas suhteliselt vähe (491 e 7%).

Eelnev karistus

Vastavalt 30. juuni 2002. a statistikale moodustasid kõigist kriminaalhooldusalustest esimest korda karistatud 59 % (4264). Järgmise grupi moodustavad teist korda kriminaalkorras karistatud 22% (1575). Neljandat ja enam korda karistatud arv on aga suurem kui kolmandat korda kriminaalkaristust kandvate hooldusaluste arv, vastavalt 10,3% (747) ja 9,5% (690).

Kriminaalhooldusalustele määratud kohustused

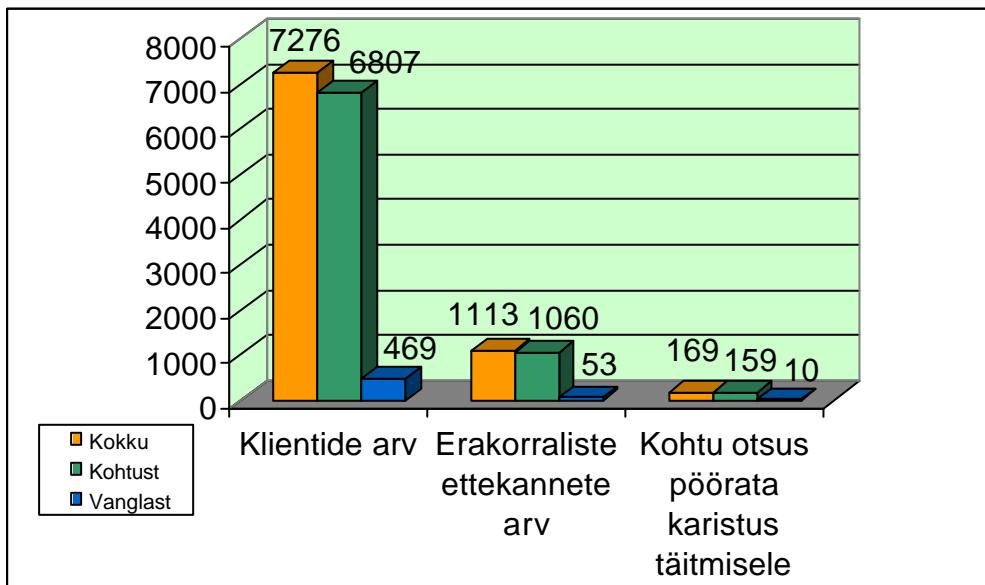
Nii nagu varem, määrati ka sel perioodil kohtu poolt kriminaalhooldusalustele kohtu otsusega kohustus kõrvaldada tekitatud kahju (1885 korral), järgmisena on sagedamini määratud kohustust asuda õppima või tööle (304 korral).

Retsidiivsus katseajal kui kriminaalhoolduse tulemuslikkuse näitaja

2000 a. koostati 6356 kliendi kohta 1325 erakorralist ettekannet, mis moodustas ca 20% klientide arvest. Ettepanekuid karistuse täitmisele pööramiseks tehti 676 korral, reaalselt vabadusekaotuslikku karistust kandma saadeti 186 kriminaalhooldusalust (3%).

2001 a. koostati 7077 kliendi kohta kokku 1485 erakorralist ettekannet (21 % klientide arvest). Ettepanekuid karistuse täitmisele pööramiseks tehti 764 korral, reaalselt vabadusekaotuslikku karistust kandma saadeti kriminaalhooldusametniku ettekande alusel 289 kriminaalhooldusalust e. ca 4% kõigist hooldusalustest.

2002 a. I poolaastal on kriminaalhooldusametnike poolt koostatud 1113 erakorralist ettekannet, seega ca 15% kriminaalhooldusaluste kohta. Reaalselt läksid neist karistust kandma 169 kriminaalhooldusalust (2,3%). Vanglast ennetähtaegselt vabanenud isikute (469) kohta koostati erakorralisi ettekandeid 53, kohtu poolt tehti otsus pöörata karistus täitmisele 10 korral. Peamised põhjused nende kohta erakorralise ettekande koostamiseks olid haldusõiguserikkumine (35), registreerimisele mitteilmumine (13), kuritegu (3),

Joonis 4. Katseaja tingimuste muutmine seisuga 30. juuni 2002. a

Seega näitab statistika, et retsidiivsuse määr katseajal on suhteliselt madal, vanglakaristust läheb kandma väga väike ja aastate lõikes suhteliselt stabiilne protsent kriminaalhooldusalustest. Vanglast ennetähtaegselt vabanenud katseaja jooksul üldjuhul vanglasse tagasi ei satu.

Eesti kriminaalhooldus kui mudel Ida-Euroopa riikidele

Rait Kuuse

24.06.2002 – 25.06.2002 toimus Bulgaaria pealinnas Sofias välisekspertide osavõtul konverents alternatiivkaristuste teemal. Konverentsi korraldas Bulgaaria justiitsministeerium koostöös Euroopa Nõukoguga.

Bulgaaria justiitsministeerium soovis välisekspertide hinnangut nende poolt ette valmistatud seadusemuudatuste kohta, mis saavad jõustumisel Bulgaaria kriminaalhooldussüsteemi aluseks. Eesti esindaja kaasamine oli nende soov, kuna meie kriminaalhooldussüsteem on samuti alles hiljuti loodud ja toimib ka rahvusvahelisi mastaape arvestades edukalt. Võib kindlalt väita, et alternatiivkaristussüsteemi loomine ja arendamine on Ida-Euroopa riikides tulipunktis.

Bulgaaria justiitsministeeriumi esialgsed sammud leidsid ekspertide tunnustuse, kuigi lõppkokkuvõttes tuli tõdeda, et süsteemi loomisel on neil veel palju teha, mistõttu tööalased kontaktid jätkuvad ka edaspidi. Ääremärkusena väärrib mainimist, et Läti ja Leedu töötavad samuti kriminaalhoolduse loomise kallal, võttes ühe eeskujumaana arvesse ka Eesti kogemust.

CIF-iga Šotimaal

Priit Ruut

Pärnu Pereabikeskuse juhataja

CIF, millest juttu tuleb, ei ole mitte puhastusvahend, vaid rahvusvaheline organisatsioon. Lahtikirjutatult *Council of International Fellowship* (Rahvusvahelise Koostöö Nõukogu). CIF tegeleb sotsiaaltöötajate ja sotsiaaltööga lähedalt seotud elukutsete esindajatele vahetusprogrammide korraldamisega üle terve ilma. Minul õnnestus käesoleva aasta kevadel osa võtta Šotimaal pakutavast programmist, kus olin ainuke ja nagu hiljem selgus, ka esimene esindaja Eestist. CIF programmist kuulsin esmakordselt organisatsiooni Eesti koordinaatoritelt ning leidsin selle olevat just sobiva võimaluse enese täiendamiseks ning uute kogemuste hankimiseks. Informatsiooni pakutavatest võimalustest sain internetist, kus leheküljel [www.parnu.ee/Raulpage /cif/](http://www.parnu.ee/Raulpage/cif/) on hulgaliselt teavet CIF-i tegevusest. Valisin enda jaoks välja Šotimaa just tema geograafilise asukoha ning ajaloolise tausta tõttu. Sugugi vähem tähtis polnud ingliskeelne keskkond, millele panin suuri lootusi oma keeleoskuse parandamise suhtes.

Täitsin ankeedi möödunud aasta novembris ning jaanuaris saabus vastus – olin valitud. Rõõmustasin, et mind välja valiti, kuid olid ka väikesed kahtlused: kas saan ikka hakkama, kust leida raha sõiduks jne. Tõsiseim mure oligi raha leidmine. Elamine oli küll peredes, kuid programmis osalejate enda kanda jäid sõidukulud Šotimaale ning tagasi, samuti enda tarbeks tehtavad kulutused. Sotsiaaltöötaja palga juures ei ole see just lihtne ning Suurbritannia ei ole ka meie jaoks just kõige odavam maa. Asusin kohe aktiivselt sõiduraha taotlema. Pärast mitmeid ebaõnnestumisi leidsin endale toetaja väga lähedalt: Pärnu linnavalitsus mõistis minule avanenud võimaluse tähtsust ja tasus lennukipiletite ning tervisekindlustuse eest. Suur tänu! Teiste probleemidega sain juba ise hakkama ning 3. mail istusin Tallinnas lennukisse. Ees ootas kuus nädalat võõral maal võõraste inimeste keskel.

Esimesed muljed

Samal õhtul maandusin Edinburghis, kus lennuväljal ootas mind meie koordinaator Iain Cameron – suur mees sama laia lahke naeratusega. See kustutas viimase kahtlusekübemekese hakkama saamise suhtes. Iaini sõbralik olek tekitas kohe väga koduse tunde ning tema ehtne šoti murrak oli palju lihtsamini arusaadav, kui mitmed hilisemad vestlused, mis mulle osaks said. Saabusin Perthi linna esimesse perre hilisõhtul, kus mind pereema Irene ja pereisa Allan ootasid. Järgmine päev algas kohtumisega teiste osalejatega, misjärel sõitsime Dunkeldi, väiksesse linnakesse Perthist põhja pool. Dunkeldis veetsime nädalavahetuse, tutvusime grupi teiste liikmetega ning CIF-i Šoti esindajatega. See nädalavahetus oli väga oluline osa kogu programmist, sest koos elades õppisime teineteist tundma.

Kuulsime, millega tegelevad teised programmis osalejad ning samuti avanes võimalus rääkida endast ning oma tööst. Meie grupis olid veel sotsiaaltöötajad Rootsist, Soomest, Bulgaariast, Leedust ja Sloveeniast, kokku 8 inimest. Olime küll eri maadest ja erineva kultuuritaustaga, kuid selle esimese nädalavahetuse jooksul tekkis kõigi grupiliikmete vahel side, mis liitis meid üheks ning andis tugeva ühtekuuluvustunde. Ehk on põhjuseks see, et sotsiaaltöötajad on ühesuguste huvide ning eesmärkidega inimesed vaatamata nende päritolumaale. Võib olla oli põhjuseks ka asjaolu, et olime juhuslikult kõik pärit Euroopa idaservast. Igatahes klappisime üksteisega hästi. Teiste osalejatega tutvumise kõrval saime erinevates seminarides ülevaate ka Šotimaast ning seal tehtava sotsiaaltöö põhimõtetest. Toimus esimene kohtumine programmi koordinaatoritega ning isikliku programmi arutelu järgnevas kuueks nädalaks.

Esimene nädal kulges koos grupiga mitmesuguseid asutusi külastades. Muu hulgas käisime ka Šoti parlamendis ning jälgisime sealset debatti, saime ülevaate politsei tööst alaealiste vastu suunatud kuritegude lahendamisel, kuulsime, kuidas koolitatakse sotsiaaltöötajaid ning kuidas tehakse tööd kasuperedega. Nädal lõppes reedeõhtuse Šoti rahvusliku peo Ceilidh'ga, millest võtsid osa nii programmis osalejad kui ka võõrustajate pered ning kõik CIF Scotlandiga seotud inimesed. Saime proovida rahvustoite, tantsida rahvatantse ning loomulikult kuulata ka kohalikku folkmuusikat. Igal osalejal meie grupist oli võimalus teha midagi iseloomulikku, tutvustamaks oma maad ja kultuuri. Sel õhtul sain kogu peo kestel kohalike meeste kombel kilti kanda ning selle juurde kuuluvat varustust proovida. Oli uus ja huvitav kogemus, mida võimalusel hea meelega kordaks.

Milles ma šotlasi ei kadesta

Uus nädal algas kõigile isikliku programmiga. Enamus osalejaid sõitis teistesse linnadesse, mina aga jäin Perthi, kus veetsin kogu ülejäänud aja. Kodus oma igapäevast tööd tehes puutun kokku erinevate kliendigruppidega ning seetõttu soovisin ka Šotimaal viibides saada ülevaadet nii lastekaitsetööst kui ka kodutute ja töötute hoolekandest. Minu koordinaator Stephen Mackay oli koostanud mulle väga huvitava ning tiheda programmi, mis seda kõike ka võimaldas. Oma praktikakohtades nägin asju, mis üllatasid positiivselt, kuid ka asju, milles ma šotlasi ei kadesta. Üks vähestest minu jaoks negatiivsetest kogemustest oli suur büroohoone, kuhu oli kokku kogutud enamus maakonna avalikust sektorist. Mitmed ja mitmed osakonnad avatud kontoris, kus sektoreid eraldavad vaid pooleteise meetri kõrgused kapid. Sellise kontori ülalpidamiskulud on kindlasti palju väiksemad kui eraldi asuvatel kontoritel ning kindlasti sujub sellise arhitektuurilise lahenduse korral ka osakondade omavaheline koostöö edukamalt, kuid sotsiaaltöö jaoks see ei sobi. Probleeme tekib konfidentsiaalsusega. Kliendiga kohtumiseks tuleb eelnevalt broneerida aeg klienditoas, telefonivestlusi on võimalik pealt kuulata kümnetel asjasse mitte puutuvatel inimestel. Ka arvutiekraanile kirjutatule võib mööduja pilk juhuslikult eksida.

Kuidas tegeldakse kodututega

Küll aga nägin võõrsil viibides palju positiivseid asju. Eredaima mälestuse jättis kodutute päevakeskus, kus meie mõistes supiköögi funktsioone täitev toitlustuskoht sarnanes pigem restorani kui vaeste söögimajaga. Iga päev oli menüüs lisaks supile ka 5-6 praadi ning selle kõrval vastavalt kliendi soovile tee või kohv, mis kõik serveeriti lauda. Peale einestamist võis samas diivanil lesida ja televiisorit vaadata või piljardit mängida. Mis aga veelgi enam üllatas, oli suhteliselt suur noorte inimeste osakaal päevakeskuse klientide hulgas. Küllastasin sama organisatsiooni töökoda kodututele, kus valdav enamus osalejaist olid samuti noored. Osalesin ka kodutute varjupaiga töötajatega tänavareidil, kus üritasime leida kodutuid ning jagada neile informatsiooni ööbimisvõimalusest varjupaigas. Kodutute varjupaik sarnanes väga eramuga ning seal oli ainult 7 magamiskohta. Vähene voodikohtade arv ei olnud tingitud mitte väikesest vajadusest öömaja järele, vaid hetkeolukorrast tingitud vähestest võimalustest. CATH (*Churces Action for The Homeless*) – organisatsioon, kes kodututega tegeleb, oli selle maja alles hiljuti ostnud ning plaanis nüüd laiendamist. Õhtuti kogunes kodutute varjupaiga ukse taha hulk abivajajaid, kellest ainult 7 sai öömaja. Vastuvõtmisel eelistati alati uusi kliente, kes veel ei olnud öömaja teenust kasutanud. Ukse taha jäänutele aga jagati toidupakke, mis olid kohapeal valmistatud ja seda niisuguses köögis, mida meie tervisekaitsetalitus käigus hoida ei lubaks.

Kolm nädalat möödab

Oma kuuenädalase programmi keskel saime taas kõik oma grupiga kokku ning veetsime kosutava ning seiklusterohke nädalavahetuse mägismaal. Hea võimaluse selleks andis meie koordinaator Iaini suvekodu, mis tema poisipõlves oli olnud koolimaja. Väike majake kesk kõrgeid künkaid merelahe kaldal oli parim võimalus ühiselt aega veeta. Väike külake lõi ideaalse keskkonna ühistegevuseks. Suurel osal meist tekkis vastupandamatu kiusatus vallutada ümbruses asuvad kõrged künkad, mida järgnevatel päevil ka tegime. Esimene künkavallutus oli meelde jääv suure tormituule ning vihmahoogude tõttu, mis meid rännakul saatsid. Kaasas olnud kergemakaalulistel naisterahvastel kulus ronimise asemel enamus energiat enda püstitoidmisele. Tagasi jõudes olime läbimärjad ning väsinud, kuid äärmiselt õnnelikud. Õhtuseks suursündmuseks kujunes aga Eurovisiooni lauluvõistluse vaatamine televiisorist. Loomulikult oli sündmus eriti oluline minu jaoks, kuna toimus see ju Tallinnas. Uuel päeval, mis õnneks oli päikeseline, asusime vallutama uut küngast. See oli aga eelmisest üksjagu kõrgem ning järsem, 652 meetri kõrgusele jõudmiseks kulus ligi kolm tundi ning tippu jõudis vaid pool rännakut alustanutest. Suur vaev sai aga üleval kuhjaga tasutud maalilise vaatega ümbruskonnale, kus ühest küljest paistis kauguses ookean, teisest lõputult künkaid ning kolmandal pool oli näha ehtsaid mägesid lumiste tippudega.

Tagasi koju saabudes vahetas enamus meist võõrustajaperet, mõned koos perega ka linna. Minu uus pere, Susan ja Gilmour, elas päris Perthi kesklinna servas, mis muutis olematuks kõikisugu probleemid transpordiga. Järgnevatel nädalatel puutusin kokku taas mitmete projektidega kodututele, küllastasin töökeskust töötutele, osalesin laste- ja noorukitega tehtavas töös. Kui oma kirjatüki alguses mainisin veidi šoti aktsenti, siis nüüd alles sain teada, kui keeruline see võib olla.

Kohtusin ühe 15 aastase poisiga, kelle jutust mõistsin ainult sidesõnu ja neistki mitte kõiki. Õnneks oli minu roll olla vaid kuulaja ning hiljem tõlkis sotsiaaltöötaja mulle poisi jutu ära.

Abi töötajatele ja lastekaitse

Töökeskuses nägin huvitavaid võimalusi töötajate aitamiseks. Lisaks klientide käsutuses olevale andmebaasile pakutakse kohe võimalust võtta ühendust tööandjaga. Ühtlasi hoolitsetakse ka selle eest, et ükski töötutest mittemidagitegemisega mugavaks ei muutuks. Ehk just suure osas tänu sellele on Šotimaal töötuid 5%, Perth ja Kinross Councili piirkonnas aga kõigest 2,5%. Kuulsin küll kohalikelt, et nii madal töötuse tase võib olla tingitud ka sellest, et seal on palju madalalpalgalisi töökohti, kus makstakse vaid miinimumpalka või veidi üle selle. Paljud inimesed ei ole selle raha eest nõus tööle minema, töötuks registreerimise tingimus on aga valmisolek igale sobivale töökohale asumiseks. Šotimaal on miinimumpalk £4,20 ehk meie rahas veidi üle saja krooni tunnis, mis täiskoormusega töökohal teeb kuupalgaks 18 000 krooni ringis.

Lastekaitse toimus seal teisiti kui meil. Juba 5 aastat ei ole Šotimaal lastekodusid, on vaid internaatkoolid ning kasupered. Laste varjupaiga asemel on “alati valmis” kasupered, kes on nõus ka öisel ajal lapse ajutiselt enda juurde võtma. Mitme regiooni peale töötab üks nn. lastekaitse valverühm, kes tegeleb lastekaitseküsimustega väljaspool tööaega, andes juhtumi uue päeva alguses pädevale inimesele üle. Lastekaitse vallas oli üks huvitavamaid kogemusi kodukülastus, kus pereisa kahtlustati lasteporno allalaadimises internetist. Informatsioon sellisest tegevusest jõudis Šotimaale Kanada politseilt. Saadud info alusel konfiskeeris politsei pereisa arvuti ning sellele tehti ekspertiis. Kuna peres oli kaks väikest last, siis jäi lastekaitsetöötajate ülesandeks teha kindlaks, kas isa puhul on tegu ainult interneti vahendusel lasteporno nautlejaga või kujutab ta ohtu ka oma lastele. Esialgu otsustati peret jälgida ning laste nimed lisada vastavasse registrisse. Lasteregistri eesmärk on talletada informatsioon sotsiaaltöötajatega kokku puutunud lastest, et ka elukoha vahetuse puhul oleks võimalik neid silmas pidada. Politseimajas külastasin spetsiaalset uurimisgruppi, kes tegeleb alaealiste vastu suunatud kuritegudega. Nagu selgus, on enamus sellistest kuritegudest seksuaalkuriteod, mille uurimine on äärmiselt keeruline ning aja- ja närvikulu nõudev. Et kaitsta politseinikke, kes seal töötavad, on neile seatud ajalimiit – selles osakonnas tohib töötada kuni 4 aastat, siis tuleb siirduda mujale ning olla vähemalt aasta eemal. Seni ei ole aga keegi endistest töötajatest avaldanud soovi osakonda tagasi pöörduda. Ilmselt kõneleb see fakt väga ilmekalt töö raskusest.

Kolmas “kodu”

Selle aja jooksul vahetasin peret kolmandat korda. Seekord asusin elama Iani ja Jani juurde maale, kus oli sama lõbus ja lahke rahvas nagu mujalgi. Tänu peredele sain palju reisida ning maad näha. Elamine peredes andis hea ettekujutuse sellest, kuidas inimesed Šotimaal elavad. Niisugust kogemust ei oleks saanud hotellis elades, kus näed enda ümber vaid turiste ning elu tänavatel. Oma kogemustest lähtudes võin nüüd väita, et kurikuulsad anekdoodid šotlaste ihnsusest ei pea paika.

Tegu on väga lahke rahvaga. Omavahelistes vestlustes selgus, et mitte kõik ei olnud oma peredega nii rahul kui mina, kuid kindlasti oli siin küsimus ka kultuurilistes erinevustes, samuti erisugustes ootustes ning võimalustes. Aga pered ongi erinevad, nii nagu ka meie, külalised, seda olime.

Programmi lõppedes saime taas terve grupiga kokku ja otsustasime ühisüritusena külastada viskitechast. Oleks ju olnud patt käia Šotimaal ära sedasi, et eluvee valmistamist ei näe ning seda kohapeal ei proovi. Järgmisel päeval toimus pidulik vastuvõtt kõigi programmi kaasatud inimestega, sealhulgas ka kõigi võõrustajaperedega. Üritusel saime tunnistused oma osalemise kohta, mille andis meile kätte maavanem isiklikult. Südamliku hüvastijätu meeolus lubasime kõik jääda ühendusse nii oma võõrustajate kui ka teiste osalejatega. Loodan väga, et see side jääb meie vahel püsima pikemaks ajaks.

Lõpetuseks jagan mõningaid kogemusi tulevastele CIF Scotland või ka teiste maade CIF programmides osalejatele:

- Ärge võtke endaga kaasa ülearu riideid. Pered lubavad lahkesti oma pesumasinat kasutada. Pealegi tuleb lennukile minnes ülekilode eest kallist raha maksta.
- Šotimaale minnes peab olema kindlasti kaasas vihmakindel riietus ning mõistlik on seda ka alati kaasas kanda. Ilm on seal väga muutlik. Šotlased ise ütlevad, et neil on aasta ringi sama riietus, vahe on ainult selles, et talvel kannavad nad neid riideid seljas, suvel kaasas. Neli aastaaega ühe päevaga ei ole seal haruldus.
- Väikesi kingitusi või meeneid võiks olla rohkem, kui ainult peredele. Te kohtate iga päev väga toredaid inimesi ja nii mõnelegi neist tahaks midagi meeneks jätta.
- Võtke kaasa oma maad tutvustavaid materjale. Muidu teatakse Eestit seal ainult selle järgi, et kunagi oli jalgpallimatš Eesti ja Šotimaa vahel, kus Eesti meeskond välja ei ilmunud. Või siis seda, et Eesti asub kuskil Ukraina lähedal.
- Hea on peredele näidata pilte nii oma tööst kui ka kodust ja perekonnast. Sellest ollakse väga huvitatud.
- Kõhna rahakotiga saab kah hakkama. Hommiku- ja õhtusöögi saab perest, samuti lubatakse lahkelt ka päevaks võileivad kaasa teha. Seal on täiesti tavaline, et lõuna ajal terve kontoritäis rahvast sööb oma võileibu töölaua taga. Väljas söömine on ka kohalikele kallis.
- Fotoaparaat tuleb kindlasti tasku pista ja klõpsimise pealt ei tasu kokku hoida. Pildid on mõttekas lasta kohapeal valmis teha, sest seal on see odavam ning mina sain ka iga ilmutusega tasuta filmi kaasa.
- Sõnaraamat peaks olema võimalikult asjalik. Minul oli sageli juhuseid, kus kuulsin võõrast sõna, aga sõnastikus sellele tähendust ei leidnud.
- Kui kuskil jääb miskit segaseks, ei ole vaja karta küsimist. Asi seletatakse siis väga lihtsalt ära ja edaspidi on endal palju kergem.
- Võõral maal olge alati valmis kogema uut ning ärge kartke katsetada ja proovida asju kohalike kombel. Kui kahetsete, siis ainult seda, mille jätsite tegemata, mitte aga seda, mida tegite.

Puuetega inimeste integratsioon ühiskonda on liikumine tasakaalupunkti

Jaak Võsa

Eesti Lihasehaigete Seltsi esimees

Olen tähele pannud, et vaegurite puhul toimib kaks tendentsi: ühest küljest nende omamoodi heroiseerimine, teiselt poolt nende initsiatiivi alahindamine. Tegelikult on mõlemal juhul tegemist üsna samase suhtumisega, vaeguriga ei osata midagi peale hakata ja temast tahetakse võimalikult kiiresti lahti saada. Nimetatud kahe suhtumise vahel on kuskil tasakaalupunkt. Selle saavutamine ei tähenda paraku aga hariliku inimese staatuse saavutamist. Viimasel ajal kostab sellelaadilist nõudmist üsna sageli - puudega inimene peab võrduma terve inimesega. Tehiskeskkonna puhul on seesugune olukord kindlasti ükskord saavutatav. Mis puudutab ühiskondlikke ja inimsuhteid, teisisõnu sotsiaalset keskkonda, siis julgen väita, et siin jääbki tasakaal saavutamata ning parim, mida vaeguril teistelt loota, on tunnustus sulle sellisena nagu sa oled.

Narrid nõuandjad

Tänapäeva hetkeolukorra ja minu isiklike järelduste paremaks hindamiseks on tingimata vaja heita põgus pilk ajalukku. Vaegurid ajaloo - see teema väärriks hoopis tõsisemat käsitlemist ja olen kindel, et see kätkeks endas vägagi põnevaid seiku. Me teame kindlasti kõik Piibli lugu Jaakobist, kelle Kõigekõrgema ingel lombakaks löi. Oma pisut riukalikule iseloomule vaatamata jäi Jaakob ikkagi taeva soosikuks ja tema tegevus mõjutas paljude rahvaste käekäiku. Oletatavasti oli Jaakob üks esimesi invaliide, kes ilmus ajaloo areenile. Teatavasti andis Jumal oma rahvale hiljem mitu tema kaitsealuse puudega seotud korraldust, mis näitab, et ta ei suhtunud sellesse sugugi ükskõikselt. Etteruttavalt olgu aga lisatud, et need korraldused olid pigem puuetega inimesi tõrjuvad kui soosivad. Jaakob oli oma aja kohta haruldane nähtus. Tollane maailm nõudis pealikuid, kes pidid olema nii targad kui füüsiliselt tugevad. Üldjuhul asetati tollal puuetega inimesed ühiskondliku redeli alumistele pulkadele. Neid võib näha kerjamas templi väravates ja tee ääres, oma moonduvad välimusega äratasid nad inimestes hirmu. Usuti, et nad kannatavad oma esivanemate või omaenda pahategude tõttu või ilmutab saatan ise ennast nende kehas.

Kuningakodade tekkimisega olukord pisut muutus. Valitsejad ei pidanud ilmtingimata isiklikult võitlema õlg õla kõrval oma sõduritega, nad võisid palgata raha eest endale väepealikuid, nii nagu ka kõiki teisi teenijaid. Muu hulgas toodi õukondadesse kääbuseid, küürakaid, mutante ja muid vördjaid, kes oma ebahariliku väljanägemisega pidid lõbustama härrasrahvast. Kui nüüd lubada endale väikest mõttelendu, võib väita, et seeläbi avanes vaeguritel ühtäkki teoreetiline võimalus kaasa rääkida ühiskonna asjades. Narril oli kuningakojas tihtipeale suur sõnaõigus. Tema tohtis öelda valitsejale seda, mida teised ei tohtinud. Ükskõik siis mis moel mõni vaegur pääses mingile positsioonile või auväärsemale tööle, oli tegemist ikkagi kellegi kapriisiga. Enamasti räägitakse esileküündivatest tippudest, unustades jäämäe veealuse osa.

Lisaks pole sugugi üheselt positiivne valitsejate lähedusse sattunud vaegurite moraalne pale. Võib hoopis oletada nende kättemaksuhimu kõige selle eest, millest kuri saatus neid oli ilma jätnud.

Arengu graafik on mitmemõõtmeline

Eestis kiputakse kõiki saavutusi või vajakajäämisi mõõtma Nõukogude aja mõõdupuuga. Paraku on see läbinisti materialistlik, nagu selle loonud ajastugi. Nõukogude ajast räägitakse toonis, mis jätab mulje, nagu poleks puuetega inimesi varem olnudki. Ometi on kõik probleemid ja hädad seal tekkinud ja tänapäeva edasi kandunud. Küllap see on omajagu tõsi, sest vaevalt suudaks ajalugu Nõukogude aja kõrvale seada mõnd teist nii äraspidist süsteemi. Võib-olla natsid Saksamaal, võib-olla veel mõned türannid... Loomulikult jätavad sellised süsteemid mällu sügava jälje, eriti neile, kes on need üle elanud. Siiski, kui stalinistlik periood vahele jätta, saab kinnitada, et ka Nõukogude kord suhtus puuetega inimeste ühiskonda lülitamisse soosivalt. Seda tehti peaaegu et plaanimajanduse korras.

Oleks arukas vaadata ringi ka tänapäeva arenenud riikides. Kas puuetega inimesed ikka on integreeritud heaoluühiskonda nii, nagu me ette kujutame?

Ühiskonna arengut kujutatakse ikka tõusvas joones. Olevat küll mõningaid konarusi ja tagasilangusi, kuid üldine suund on ikka ülespoole. Teadus ja tehnika arenevad tõusvas suunas, majandus ja põllumajandus, ühiskondlikud suhted, rahvusvaheline õigus – ikka ülespoole. See, et üha suuremad rahvahulgad saavad osa ühiskondlikust rikkusest, on igati positiivne. Kuid kas ei või juhtuda nii, et graafik on mitmemõõtmeline ja oleneb nurgast, mille alt seda vaadata?

Kuidas tõmmata paralleeli?

Niisiis oletagem, et ühiskonna arenguga kaasneb üldise rikkuse kasv ja selle võrdsem jaotumine inimeste vahel. Tunnistades heaolu mõiste suhteliseks ning sõltuvaks paljudest teguritest, julgen viimase väite siiski kahtluse alla seada. Absoluutarvudes suureneb inimeste hulk nii ühes kui teises grupis, kuid nende suhtarv oluliselt mitte: sotsiaalse positsiooni redelipulki tõstetakse kõrgemale, kuid ülemised jäävad ikka ülemisteks ja alumised alumisteks. Maapind küll kaugeneb, mis iseenesest on positiivne, kuid vahe ülemiste ja alumiste vahel ei kahane. Üldine heaolu tõus mõjutab otseselt vaegurite (ja teiste almustest elatuvate gruppide) olukorda. Toonitan, et ma ei mõtle siinkohal ja mujalgi niivõrd materiaalselt heaolu (seda loomulikult ka), kui võrd inimeste enesest väljapoole suunatud aktiivsust.

Eespool jäi õhku rippuma küsimus vaegurite positsioonist lääne ühiskonnas; eluviisist, mida peame hetkel ideaaliks. Signaalid, mis sealt meieni kanduvad, kõnelevad peamiselt positiivset keelt. Materiaalses mõttes jagub seal ilmselt kõikidele piisavalt, kui mõne mehe põhimõtte pole lausa elada prügikastis või silla all. Kui meie hetkeolukorda saab põhjendada Nõukogude perioodi pärandiga, siis lääne ühiskonna puhul on ajalooliste paralleelide tõmbamine keerulisem.

Tuntud Taani puuetega inimeste aktivist Evald Krog juhib oma raamatus tähelepanu eelmise sajandi kuuekümnendatele aastatele, mis pöörasid segamini paljud traditsioonilised arusaamad elust, sealhulgas suhtumise puuetega inimestesse. Nüüd, ajalisel distantsilt võib pisut arutleda nende muutuste mõju üle. Ilmselt esimest korda ajaloos hakkasid puuetega inimesed nõudma oma inimõiguste tunnustamist. See on suur vahe eelnenuga, kus nende saatust määras pime ebask, juhus või kellegi hea tahe.

Uus inimene on jäänud siiski sündimata

Kommunistide ideoloogia läks kõige kaugemale, kuulutades täiesti uut tüüpi inimrassi teket, mis pidi kujunema materiaalse keskkonna ümberkorralduse tulemusena. Selle totruse oleme seljataha jätnud, kuid märkamatuks hakanud järgima uut, peaaegu samaväärset. Keegi pole sellest raamatut kirjutanud, ometi see elab ja räägib meile materiaalse külluse imejõust, nii et oleme seda päris uskuma hakanud.

Ma ei vaidle loomulikult vastu sellele, et rikkas ühiskonnas on inimesel suurem võimalus oma huvide järgimiseks. Iseloomulik on kas või kahe puuetega inimeste väljaande pealkirjade võrdlus: Lõuna-Aafrika "Puuetega inimeste rindejoon", Inglismaa "Puuetega inimesed teadlikus tegevuses". On näha, et ühes maailma nurgas toimub raske võitlus, teises sihipärane tegevus.

Tegelikult, kui süveneda lääneriikide puuetega inimeste ühiskondlikku tegevusse, leiab sealtki palju sõjakust ja nõudmisi eluõiguse järele. Hetketi jääb mulje, nagu polekski olnud vahepealseid aastaid kuuekümnendate ja meie päevade vahel. Suhtumine puuetega inimestesse pole põhimõtteliselt ajaloo jooksul muutunud, iseasi, kuidas on lugu nende positsiooniga ühiskonnas. Kõigi hädade põhjuste otsimine lähiminevikust ei pea seega paika.

Uue põlvkonna peale kasvades tuleb alustada koolitust samast punktist, kus oldi neljakümne aasta eest. Kusjuures minu isikliku tähelepaneku kohaselt mõjuvad kõige värskemalt inimesed, kelle noorus möödus kuuekümnendatel, sest nemad olid samasugused algatajad kui meie inimesed praegu. Nendega ühise keele leidmine on kergem, kui eakaaslastega läänes.

Kolmas sektor tuleb areenile

Kümmekond aastat demokraatia arengut on aidanud kaasa tohutu hulga mittetulundusorganisatsioonide ehk kolmanda sektori tekkele, mille kaudu on inimestel võimalik üheskoos ellu viia oma unistusi. Omal kohal on väide inimeste laiemast kaasamise võimalusest neid ümbritsevasse üldsust mõjutavatesse asjadesse.

Puuetega inimeste organisatsioonide nimistu on üllatavalt kirju, nende eripära on alles kujunemisel. Laias laastus jagunevad puuetega inimeste organisatsioonid kahte gruppi: puuetega inimeste endi organisatsioonid ja puuetega inimeste jaoks loodud organisatsioonid. Esimesed on vaegurite endi kontrolli all, ja need on mõnevõrra radikaalsemad, inimõiguste järgimist nõudvad, paiguti isegi äärmustesse kalduvad. Teine grupp on niinimetatud heategevate tüüpi organisatsioonid, milles kontroll on tervete inimeste käes. Need organisatsioonid korraldavad koolitusi ja huviringide tegevust.

Kolmas sektor on kanaliks, mille kaudu muu hulgas kaasatakse erinevaid huvigruppe sotsiaalsesse ellu. Valitsus ja kohalikud omavalitsused on sellest seda taibanud. Kas selle taga on tõsine huvi või tehakse seda pigem näitamiseks uutele isandatele Brüsselist? Nii või teisiti tuleb puuetega inimestel sellest kinni haarata.

Kuidas jõuda tasakaalupunkti

Kui kohtan mõnel konverentsil Rootsi vaegurite esindajat Adolf Ratzkat, räägib ta alati põhimõtteliselt sama juttu: “Nad arvavad, et puuetega inimesed on lapsed”. (Ilmselt mõtleb ta “nad” all Rootsi terveid seadusandjaid.) Edasi järgneb asjade loetelu, mida laste kätte ei või anda. Ka tuletikke. Tabav võrdlus, kas pole?

Kokkuvõtteks tuleb tõdeda, et me otsime justkui mingit tarkade kivi. Või on see hoopis arvutimäng suure hulga tasanditega. Läbides neist ühe, avaneb kohe uus, sama kirev ja samade reeglitega, kõige lõpus on auhind. Soov olla tervetega võrdne on muutunud painajalikuks. Võib-olla tuleb see väärist mõtteviisist? Kas vaeguril on tegelikult vaja olla teistega võrdne, et olla kaasatud ühiskonda? Äkki on eesmärk valesti püstitatud ja see tuleks sõnastada kuidagi teisiti?

Tegelik tasakaalupunkt asub kusagil mujal. Selles veenab meid inimkonna senine ajalugu ja Lääne demokraatia tänapäev. Tuure tuleb maha võtta ja veenduda, et kõik see, mida nõutakse, pole alati vajalik, osa bensiinist võib teistele anda. Võib-olla oleme tasakaalupunktile palju lähemal, kui aimata oskame, hinnates ümber oma vahendid.

Killukesi sotsiaaltöö algusaastatest – 1993**Algus SOTSIAALTÖÖS nr 6/2001 ja /2002****Ants Tammar**

Rapla maavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuosakonna juhataja

Sotsiaalabitšekid

1993. aasta algas 10-krooniste sotsiaalabitšekkide jagamisega riskigrupi inimestele. Tšekke hakati andma 1. veebruarist ja neid võis kasutada kauplustes piima, jahutoodete ja juurvilja ning apteegist ravimite ostmiseks ning sööklates. Keelatud oli tšekkide vahetamine rahaks, tšeki väärtusest väiksema ostu korral raha tagasi ei antud. Rõhutati, et ei tohi häbeneda abi küsida ning äda, et mõne tagasihoidliku tõelise abivajaja selgitamiseks on vaja ka naabri(te) abi. Arvatavasti nende sotsiaalabitšekkide pakkumise tõttu saatis üks eakas inimene ajalehe toimetusele järgmise kirja: “Mulle on see solvav, et mind nii abituks ja saamatuks tunnistatakse, mida ma veel ei ole. Olen tahtnud Eesti Vabariiki ja nüüd olen valmis temaga koos ka raskusi üle elama. Minu eest aga võtavad suu täis need, kellele pole mina ega paljud minuealised kunagi midagi kurtmas käinud”. 1993. aasta esimeses kvartalis väljastati tšekke 200 700 krooni väärtuses. Sotsiaalnõunike nõupidamisel 1993. aasta märtsis rääkisid sotsiaaltöötajad, et kampaaniate väljakuulutamise tekitab inimestes paanikat. Näitena toodi toidutalongide ja sotsiaalabitšekkide jagamist. Väga palju kulus aega, et selgitada, kes saab talonge ja tšekke ja kes mitte. Nii mõnigi vanamemm oli solvunud, kui sai teada, et naabri Maali saab selle väärtusliku paberi, tema aga mitte. **Ja tõepoolest ei või keegi pead anda, et kõik talongid ja tšekid läksid sinna, kus neid tõesti vajati.** Nõupidamise vestlusringis avaldati arvamust, et võib-olla oleks õigem olnud talongid ja tšekid jagada ainult abivajavatele lastele. Kui nende talongide ja tšekkidega oleks toetatud laste toitlustamist, oleks sellest abi olnud ka vanematel, sest laste lõunasöögi eest makstav summa ei ole mitte väike.

Turvakodud

Algus diskussioon sellest, kas on arukas ehitada igasse omavalitsusse eakate inimeste turvakodu. Arvati, et turvakodu ülalpidamine läheb omavalitsusele küllalt kalliks. Teisalt jälle tahaks iga eakas inimene kindlasti olla oma kodule lähedal, omade keskel. Enamik valdadest hakkas siiski mõtlema sellele, et neil oleks olemas koht, kuhu oma vanureid kas pikemaks või lühemaks ajaks paigutada. Turvakodude ehitamiseks riigilt raha saamine oli raskevõitu, sest Raplamaal nimetati hooldekodusid turvakodudeks, turvakodu all aga mõisteti midagi ajutist ja ebakindlat. Et aga sõnal “vanadekodu” on kurb varjund, peeti inimlikumaks kasutada nimetust turvakodu.

1993. aastal oli ajakirjanikul jutuajamine ühe sotsiaalnõunikuga, kes murelikult teatas, et ühe abitu vanainimese ülalpidamine Ravila hooldekodus läheb vallale maksma 1460 krooni, mis oli tollal **lausa jahmatamapanev summa.**

Väikestest maahaiglatest hakati tegema hooldekodusid ja haiglad hakkasid täitma ka turvakodu ülesannet. Näiteks Seli haiglal oli 1993. aasta algul 10 hoolealust ning leping viie vallaga, kust võeti hooldada eakaid inimesi, kel üksi raske toime tulla. Selliseid hoolealuseid nimetati Seli haiglas **turvikuteks**.

1993. aasta algul hakkas Ester Laos organiseerima Kohila turvakeskust, mis oli tegelikult esimene päevakeskus Eestis. Turvakeskuse tegevuse muutis eriliseks vabatahtlik sotsiaaltöö ja teenuste mitmekesisus. Kaheksa vabatahtliku sotsiaaltöö tegija arvates oli neile kõige suuremaks tasuks endast nõrgemate tänu ja teadmine, et eaka inimesena oled ikka veel kellelegi vajalik. Kohila turvakeskus andis tõuke Kati-kodu rajamiseks.

Rapla maakonnalehed osutasid erilist tähelepanu Rapla laste turvakodule, mis avati pidulikult 1. oktoobril. Avamisel öeldi, et selles paigas on rõõm segatud kurbusega – oleks ju parem, kui sellist turvakodu üldse vaja poleks ja see jääski tühjaks, kuid kuna oleme asunud looma euroopalikku hoolekandesüsteemi, kuuluvad sellesse ka niisugused asutused.

Kohtumised sotsiaalministriga

Paljudes artiklites kajastati põhjalikult Raplamaa esinduse kohtumist sotsiaalministri **Marju Lauristiniga** ning ministri külaskäiku Rapla maakonda.

16. märtsil 1993 kohtusid maakogu esimees Jüri Võigemast, Riigikogu liige Jaak Herodes ja abimaavanem Ants Tammar sotsiaalministri Marju Lauristiniga. Maakonna esindus teadvustas ministrile, et hetkel ei ole majandusliku madalseisu tõttu õige aeg likvideerida väikehaiglaid, mis on ka omamoodi hoolekandeesutused. Ministril oli hea meel, et maakonna esindus ei tulnud Tallinna mitte kurtma ega raha küsima, vaid tuldi konkreetsete ettepanekutega.

Ajalehed kirjutasid, et 16. aprillil 1993.aastal möödus sotsiaalministri tööpäev Rapla maakonnas, kus räägiti põhjalikumalt sotsiaalhooldusest maal kogu selle äärmises keerukuses. Külaskäigu kulminatsiooniks kujunes ilmselt Lungu küla, kus minister nägi tõelise ääremaa elu ja sai eheda ettekujutuse, mida tähendab põllumajandusreform maal.

Invaühing

Väga paljudes invaühingu tegevust kajastavates artiklites on tunda, et invaühingus mõllasid kired ja tulised lahingud. Invaliidid kirjutasid kaebusi küll siia, küll sinna, oli sapisid telefonikõnesid. Invaühingu juhid süüdistasid ajalehe vahendusel omavalitsusi, maavalitsust, abimaavanemat jne. Ajakirjanikud ütlesid avalikult, et tülid hakkavad tüütama. Madistamise ajendiks oli humanitaarabi. Kõikjal, kus midagi jagatakse, annab jagamise põhimõtteid kahtluse alla seada. Raplas käis see erilise usinuse ja leidlikkusega. Appi paluti isegi audiitor, kelle koostatud akt avaldati ajalehes. Revisjon kinnitas varasemaid kahtlusi. Sellega lahingud veel ei lõppenud. Invaühing ja humanitaarabi – see on üks tumedam ja keerulisem lõik meie hoolekande ajaloos, millest saaks kirjutada põnevusloo.

Head abilised Rootsist

Sagedasti kirjutati rootslastest, kes on end pühendanud heategevusele ja eestlaste aitamisele. Puudustkannatavaid inimesi leidub alati, aga samuti on alati ka neid, kes hädasolijaid aidata soovivad. Ei sega siin riigipiirid ega muud takistused. Ajalehes kirjutati, et rootslanna Signild Haake tutvus siinsete eakate inimeste elu-oluga ning nägi, et vanureid on vaja aidata. Signild kirjutas Rootsist 1000 kirja oma kaasmaalastele, paludes abistada Eesti vanureid. Heatahtlikke inimesi leidis palju. 12 000 Eesti krooni eest ostis ta Eestis toiduaineid ning koostas Rapla haigla abiga 200 toidupakki. Pensioniametist sai ta abi vajavate eakate inimeste nimekirja.

Rootslaste heategevusest kirjutades oli paaril korral juttu sellestki, et Rootsist korraldati hulgaliselt heategevuslikke loteriisid, millest laekus suur summa eestlastele toiduainete ostmiseks. Ühes artiklis küsiti, et kas meie oleksime valmis samasuguste ürituste korraldamiseks...

Kõnekad ja säravad repliigid ja teated Rapla maakonnalehtedest

Ajakirjandusele ja omavalitsusjuhtidele kujunes säravaks isiksuseks sotsiaalabitalituse juhataja Bernhard Lepik, kelle kallal hammast teritati. Ühel nõupidamisel esitasid omavalitsusjuhid sotsiaalabitalituse juhile vähemalt parkümmend küsimust, mis aga said asjalikud vastused.

Kehtna vallast teatati, et veel on saadaval viis tekki, viisteist on juba omaniku leidnud.

1993. aasta kevadel kujunes huvitav olukord, kus maavalitsusele laekus invaühingu moodustamiseks mitu põhikirja ning lisa oli veelgi tulemas. Seda kommenteeriti nii: "Varsti on olukord, et juhtida tahtjaid on rohkem kui invaliide. Kahjuks ei mõelda koostöö peale."

Rootsi kunstnikul Mariel, kellega einestasime, toimus see hoopis teisiti. Nimelt puudusid sellel daamil käed ja söömisel kasutas ta ülipainduvat jalga. See sööminejoomine ja vestlus toimus nii sundimatult ja loomulikult, et olukorra ebaharilikkus jäi märkamata.

Omavalitsuste sotsiaaltöötajatel paluti julgesti küsida mähkmeid voodihaigetele, mis saabusid Rootsist humanitaarabina ega maksnud meile midagi.

Maakonnaleht kirjutas, et 12. mail 1993 loodi Paides Eesti Sotsiaaltöötajate Liit.

Sotsiaalnõunik tähelepanu keskmes

Rõõm on tõdeda, et Rapla maakonnalehed hakkasid sotsiaalnõunike tegevusest huvituma. Kirjutati, et sotsiaaltöötajad on kindlasti need, kelle poole inimesed viimasel ajal väga tihti pöörduvad. Küsiti, kuidas jaksavad seda murekoormat kanda teiste abistajad, tunti huvi, kuidas sotsiaalnõunikud päästavad end läbipõlemisest.

Sotsiaaltöö teemalisi artikleid lugedes veendusin, et sotsiaalnõunikud olid optimistlikud, ettevõtlikud, loovad... Kohila alevi sotsiaalnõunik Uku Torjus kirjutas: "Mulle see töö meeldib. Ma olin enne hoopis teise ameti peal ja ei tundnud sellest rahuldust. Praeguse koha peal ma tunnen, et see on just see, mis mulle sobib. See, mida ma teen hea meelega."

Oli aasta 1993, millal paljud suured algatused ja muudatused hoolekandes alles algasid. Kõige põnevamaks aastaks hoolekandes kujunes 1994. aasta, aga sellest juba edaspidi.

“Õiglaste aedades” on öeldud

“Ja kummardage Allahi ja tehke head oma vanematele, sugulastele, vaeslastele, puudustkannatajatele, naabrile...teekäijale...Kui üks sinu vanematest on saanud vanaks, või ka mõlemad, siis ära ütle: “Ah!” ja ära karju nende peale, vaid kõnele nendega väarikalt. Suhtu neisse kannatlikult ja ütle: “Jumal, ole nendele armuline, sest nad on mind üles kasvatanud, kui ma olin veel väike!”...

Kord küsis keegi prohvet Muhamedilt, mida peab ta tegema, et pääseda paradiisi. Prohvet vastas: “Kummarda Allahi ja mitte kedagi teist, palveta, anna almust vaestele ja käi läbi oma vanematega”...

Kõige paremaks kaaslaseks Allahi, Kõigekõrgema ees on see, kes kõikidest kõige paremini suhtub oma kaaslasse ja kõige paremaks naabriks Allahi, Kõigekõrgema ees on see, kes kõikidest kõige paremini suhtub oma naabrisse...

Parimaks dinaariks, mida kulutab inimene, on see dinaar, mida ta kulutab nende peale, keda ta peab üleval...ja see dinaar, mida ta kulutab nende peale, kes on teel Allahi juurde...

Ärge kadestage üksteist, ärge krüvige üles hindu, loobuge vastastikusest vihkamisest, ärge pöörake üksteisele selga, ärge sekkuge teineteise kauplemisse, sest muhameedlane on muhameedlasele vend, mistõttu ükski muhameedlane ei tohi teist rõhuda ega suhtuda kaaslasesse põlgusega ega jätta teda abita, kuna siin on varjul jumalakartus!...

Ei tule kadestada kedagi, kui vaid noid kahte: inimest, kellele Allah kinkis Koraani ja kes seda loeb päeval ja ööl ja inimest, kellele Allah kinkis varanduse ja kes seda jagab päeval ja ööl...

Hoiduge vihastamisest ja andestage inimestele, sest Allah armastab neid, kes teevad head...

Kes tahes valitseja, kui tal tuleb juhtida muhameedlasi, kuid kes ei tööta nende heaks kogu jõust ja ei suhtu nendesse südamliselt, ei lähe koos nendega Paradiisi...

Parimad teie valitsejatest on need, keda te armastate ja kes teid armastavad, kelle eest te palvetate Allahi poole ja kes palvetavad teie eest Allahi poole; kuid halvimal on need, keda te vihkate ja kes teid vihkavad, keda te sajatate ja kes teid sajatavad...

Kolm on neid, kes asustavad Paradiisi: õiglane valitseja, kaastundlik inimene, kes on heatahtlik oma koduste ja kaasmuhameedlase vastu ja lastega inimene, kes püüab olla tagasihoidlik...

Täitke oma lubadus, kuna lubatu järele küsitakse...

Kõige eeskujulikuma usuga on kombeline usklik ja kõige paremad teie seast on need, kes kõige paremini suhtuvad oma naistesse...”

Koostas Jüri Raudsepp

Esitatud tekst on võetud muhameedlaste meelisraamatust “Õiglaste aiad” (“*Riad as-salahin*”), mis sisaldab osa prohvet Muhamedi ütluste kogust (*sunna*). Need ütlused kujutavad endast lakoonilisi lauseid (*hadith*). Algallikana on kasutatud esimest täielikku venekeelset tõlget “*Sadō pravednōh*” aastast 2001. Selle eesõnas on öeldud: ”Omamata minimaalsetki ettekujutust sunnast... pole võimalik mõista islamit.” Elu sunnib selle vajaduse peale ka meile, kristliku kultuurilooga rahvale.